

SOSIAL ØKONOMIEN

NR. 3 – MARS 1983 – 37 ÅRG.

Nærtrafikk:
Hva skal
den koste

INNHold:

Lotto – Tilbudsøkonomi – Prispolitikk – Torner og læretukt
Solidarisk lønnspolitikk – Kinesisk økonomi

Innhold

Nr. 3 1983 – 37. årg.

3

EGIL BAKKE:
Tilbudsekonomi
– hva er det?

6

ANKER GRØVDAL OG
ARILD HERVIK:
Om prispolitikken
i kollektiv nærtrafikk

10

BENGT-ARNE WICKSTRØM:
Hag(en) tornen som
ikkje stakk

OLE HAGEN:
Læretukt

13

NSF NYTT

14

ARNE JON ISACHSEN
OG ODDBJØRG RAAUM:
Solidarisk lønnspolitikk –
Hvor effektiv er den
egentlig?

22

KNUT MOUM:
Kina i 1980-årene

30

Fruktbarhet blant
norske kvinner
av Turid Noack og
Lars Østby

Forsidefoto: NTB

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Nye makroøkonomiske virkemidler?

Å kritisere regjeringen for manglende fantasi i finans- og kredittpolitikken skal vi ikke gjøre. Tvertom ser det ut til at oppfinnsomheten er svært så stor.

I fjor lanserte regjeringen Verdi Spar som et nytt virkemiddel for å inndra kjøpekraft. Tidligere har forskjellige spareformer med skattefradrag blitt innført. Siste forslag er pengespillet Lotto.

Dersom formålet med Lotto bare hadde vært å gjøre livet mer spennende for gamlere, ville vi ikke hatt noen innvendinger, i alle fall ikke som økonomer. Men Lotto har i fullt alvor vært foreslått som et finans-politisk virkemiddel som skal «bedre konkurranseevnen og styrke statsbudsjettet». Vi er noe i tvil om Lotto har de egenskapene som bør kreves av et finanspolitisk redskap, f.eks. at virkningene kan forutsies relativt presist og at det raskt kan avvikles når forholdene krever det.

Lotto var ment som et innstramningstiltak ved at det skulle redusere den private konsumetterspørselen. Omtrent samtidig har imidlertid regjeringen foreslått nye ekspansive tiltak for å redusere arbeidsledigheten. Vi er også noe i tvil om den innbyrdes sammenhengen i disse forslagene.

Det ser nå ut til at skattepolitikken i liten grad blir betraktet som et middel for å styre husholdningenes etterspørsel på kort sikt. I stedet er skattepolitikken blitt bundet opp av mer langsiktige mål som det er mer usikkert om vil bli nådd. Dermed har utvalget av virkemidler i den kortsiktige stabiliseringspolitikken blitt kraftig redusert, og behovet for nye utradisjonelle virkemidler oppstår. Det er selvfølgelig en politisk vurdering hvorvidt det er ønskelig å benytte skatteendringer for å regulere etterspørselen på kort sikt. Men det er vanskelig å komme bort fra at skatteendringer er blant de virkemidler en har mest erfaring i å bruke.

Det vil legge en temmelig sterk begrensning på handlefriheten i den økonomiske politikken i årene framover dersom regjeringen skulle være avhengig av å forsøke å finne opp nye virkemidler hver gang politikkendringer skal gjennomføres. Dermed er det ikke sagt at listen over *mulige* virkemidler er uttømt. Bingo og pyramidespill i Finansdepartementets regi er ennå ikke forsøkt, bare for å nevne noen. Det er likevel vanskelig å se noe egnet virkemiddel som kan erstatte en aktiv bruk av skattepolitikken.

Redaksjonen

NORSKE SOSIALØKONOMERS FORENING
INVITERER TIL BOLIGKONFERANSE

HVA SKJER I BOLIGSEKTOREN?

HELSEFYR NYE HOTELL, 14. OG 15. APRIL

PROGRAM

14. APRIL:

09.00 Åpning

v/visformann i Norske Sosialøkonomers Forening
Erik Lind Iversen.

09.10 Aktuelle bolig- og byggepolitiske spørsmål.

Kommunalminister Arne Rettedal, Kommunalde-
partementet.

10.00 Kaffe

10.15 Hvilke faktorer bestemmer kostnadene?

Dosent Finn Førund, Sosialøk.institutt, Universite-
tet i Oslo.

11.00 Utviklingen av byggekostnadene i 70-årene.

Førstekonsulent Nils Håvard Lund, Statistisk Sen-
tralbyrå.

Pause

11.45 Hvordan kan kostnadene reduseres i planleg-
gingsfasen?

Rådgivende ingeniør Ole Olsen, Prosjektas A/S

12.15 Kostnadsreduserende tiltak på byggeplassen.

Adm.dir. Johan Kristian Bø, Fagbygg A/S.

12.45 Lunsj.

13.45 Alternative finansieringssystemer i boligsek-
toren.

Professor Erling Olsen (Danmark).

14.45 Boligfinansiering og kredittpolitikken.

Kontorsjef Jon Petter Holter, Norges Bank.

15. APRIL:

09.00 Synspunkter på boligfinansieringen.

Utredningsleder Nils Terje Furunes, Sparebank-
foreningen i Norge.

Utredningssjef Jan Skjerve, Norske Boligbygge-
lags Landsforbund.

10.00 Kaffe

10.30 Teorier om boligmarkedet og boliggetterspørsel.

Bjørn Hårsmann, (Sverige).

11.15 Hva vet vi om boligsituasjonen – resultater fra
boforholdsundersøkelsen 1981.

Forsker Dagfinn Ås, Norges Byggforskningsinsti-
tutt.

12.15 Lunsj

13.15 Hva styrer boligmarkedet – økonomi eller poli-
tikk?

Professor Ulf Torgersen, Institutt for statsvitenskap,
Universitetet i Oslo.

13.45 PANELDEBATT.

Boliggetterspørselen i 1980-årene.

Departementsråd Tormod Hermansen, Kommunal-
og arbeidsdepartementet.

Fremtidforsker Hans Lunder, Prognoseinstituttet
A.S.

Dosent Tor Fr. Rasmussen, Geofysisk institutt, Uni-
versitetet i Oslo.

Møteleder:

Ekspedisjonssjef Jan Kristiansen,
Boligavdelingen, Kommunal- og Arbeidsdepartementet.

Programkomite:

Lisa Blom – Husbanken.

Knut Grevstad – Norges Byggforskningsinstitutt.

Tore Kiøsterud – Kommunaldepartementet.

Påmelding innen 7. april til NSF, Storgt. 26, Oslo 1

**Påmelding til
BOLIGKONFERANSEN**

Navn:

Kursavgift:

Kr. 1 300,- for medlemmer

» 1 400,- for øvrige

inkl. lunch

Medlem av NSF?

Avgift kr. oversendes

☐ Bankgiro 6001.05.13408

☐ Postgiro 516 78 87

☐ Sjekk vedlagt

Arbeidsgiver:

Adresse:

..... tlf.

.....
Underskrift

Tilbudssøkonomi – hva er det?

EGIL BAKKE

I løpet av de senere år er det dukket opp mange nye begrep i økonomien. Noen av dem er seriøse, med et forholdsvis klart faglig innhold, andre er vage slagord. Vi har fått tilbudssideøkonomi og monetarisme (til og med «beinhard» monetarisme), lafferkurve og dynamisk skattepolitikk, reagenomics og thatcherisme og mye mer. Mange bruker disse ordene uten å legge noe spesielt i dem, mer som politiske invokti-ver. Men noen av dem bør vi ta alvorlig og lære oss å forstå; bl.a. fordi de kanskje vil komme til å dominere økonomitenkningen og økonomisk politikk i de kommende tiår, om ikke til fortrenghet for, så til supplement av den keyneske tenkning som har preget etterkrigstiden hittil.

IRET, Institute for Research on Economics of Taxation, publiserte i februar 1982 en essay-samling om Supply Side Economics, redigert av David G. Raboy¹⁾. Det er en bok jeg vil anbefale til alle som er litt interessert i den idé-debatt

som for tiden pågår. Jeg vil i det følgende prøve å gjengi noen av de resonnementer og synspunkter som fremkommer i denne samlingen.

Tilbudssideøkonomiens prinsipper

I den innledende essay, som er skrevet av Norman B. Ture, som for tiden er statssekretær i det amerikanske finansdepartementet, gis en hovedoversikt av tilbudssideøkonomiens prinsipper.

Ifølge Ture er den avgjørende egenskap ved tilbudssideøkonomien at den konsentrerer oppmerksomheten på hvordan økonomiske tiltak fra regjeringens side virker med hensyn til å forandre de relative priser som enkeltpersoner og næringslivet står overfor. Det er den måte de økonomiske enheter i den private sektor reagerer på overfor disse endringer i relative priser som avgjør de endelige virkninger av forskjellige offentlige økonomiske tiltak.

Fordi offentlige økonomiske tiltak ved å vri relative priser påvirker ressursallokeringen, vil den økonomiske politikk også til syvende og sist ha virkninger for den samlede økonomiske aktivitet. Men denne virkning er et biprodukt av de produktivitetseffekter som de økonomisk-politiske tiltak har. Det er derfor en fundamental påstand fra til-

budssideøkonomiens side at det er umulig ved offentlige tiltak direkte å forandre den samlede realinntekt i økonomien.

Denne siste påstand kan nesten virke håpløs, i allfall sjokkerende, på alle oss som er flasket opp på keyneske multiplikatormodeler. Vi «vet» jo at ved å forandre visse handlingsparametre (i første rekke offentlige utgifter og skatter til det offentlige), så vil vi få virkninger på samlet etterspørsel og dermed på samlet produksjon. Det er altså dette analyseopplegg som tilbudssideøkonomene i prinsipp forkaster.

Med fare for å forenkle resonnementet betydelig vil jeg også prøve å gjengi Tures begrunnelse for denne påstand.

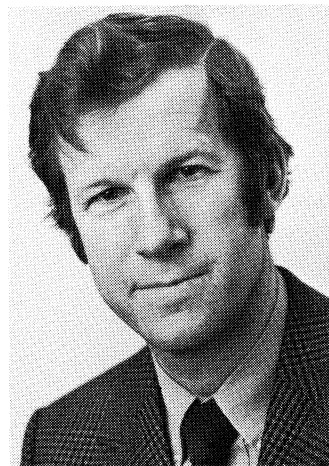
Dersom Regjeringen øker de offentlige utgifter og finansierer disse ved økte skatter og avgifter, vil det ikke finne sted noen samlet vekst i etterspørselen. Derimot vil en slik operasjon ha betydelige virkninger på samfunnets produktivitet, avhengig av om regjeringen bruker midlene mer eller mindre produktivt enn skattebetalerne ville ha gjort. (Tilbudssideøkonomene benekter tilsynelatende at økte offentlige utgifter har større etterspørselsvirkning enn skatteøkningen virker dempende, fordi de anser privat sparing som likeverdig med investeringer. Begrun-

nelsen for dette må formodentlig være at sparemidlene på en eller annen måte slår ut i disponeringer via kredittformidlingsapparatet.)

Om økte offentlige utgifter ikke dekkes ved økte skatter, så er alternativet å øke Regjeringens opplåning. Men opplåning vil på samme måte som skatter trekke inn midler fra den private sektor og føre til tilsvarende mindre etterspørsel fra denne.

Tilsvarende resonnementer anvendes som begrunnelse for påstanden om at økte overføringer til private eller skattelettelser heller ikke vil øke den samlede effektive etterspørsel i samfunnet.

Det siste alternativ er at regjeringen øker sine utbetalinger uten hverken å øke skattene eller sin opplåning, men ved å bruke sedelpressen. Tilsvarende vil også økte overføringer og skattelette til det private kunne finansieres ved at flere sedler blir trykket. Om dette sier Ture: «Ifølge tilbudssideanalysen vil en økning i pengemengden føre til en økning i nominelle inntekter, men ikke til noen tilsvarende økning i produksjon og realinntekt. Enhver økning i produksjonen avhenger av en økning i samlet ressursinnsats eller i effektiviteten. Disse faktorer avhenger igjen av at det skjer en økning i den reelle belønning for å furnere inn-

¹⁾ Essay in Supply Side Economics, Edited by David G. Raboy, The Institute for Research on the Economics of Taxation, Washington D.C., February 1982.

satsen. Men en pengemesig ekspansjon vil i seg selv ikke føre til noen økning i disse realbelønninger. Derfor vil en pengeekspansjon heller ikke direkte føre til noen økning i omfanget av de tilbudte innsatser og følgelig heller ikke til noen økning i produksjonen. Ekspansjonen i nominalinntekter som skyldes en økning av pengemengden vil derfor bare slå ut i en økning i prisnivået.»

Denne påstanden står temmelig naken og er vanskelig å fatte. I et annet essay i samlingen, skrevet av David G. Tuerck, blir denne påstanden utdypet. I sin artikkel som heter «Rational Expectations and Supply Side Economics: Match or Mismatch?» hevder Tuerck at den keyneske analysemetode som understreker betydningen av samlet etterspørsel for å bestemme omfanget av både den reelle og nominelle økonomiske aktivitet, kom under sterk kritikk i løpet av 1970-årene. Før tilbudssideøkonomene begynte å stille spørsmål ved selve det logiske grunnlag for den keyneske analyse, hadde professor Friedman og den monetaristiske revolusjon betvilt Keynes-analysens anvendelighet i økonomisk prognosearbeide.

Friedmans kritikk av keynesiansk analyse

Grunnlaget for Friedmans teorier eller for monetarismen er formodentlig det forskningsarbeide Friedman utførte sammen med Anna J. Schwartz og som ble publisert i 1963: «A Monetary History of the United States, 1869–1960». Friedman og Schwartz fant ut at de forandringer i nominell inntekt og i priser som hadde funnet sted gjennom De Forente Staters økonomiske historie var blitt ledsaget av forandringer med samme fortegn, i vekstraten i pengemeng-

den. Forfatterne var samtidig ikke i stand til å finne noen konsistent sammenheng mellom investeringer og konjunkturbevegelsen. Hverken investeringer eller autonome offentlige utgiftsendringer viste noen sterk positiv samvariasjon med økonomisk aktivitet, hverken under depresjoner eller i oppgangstider.

Friedman og Schwartz karakteriserte selv disse resultatene på følgende måte: «Disse resultatene er ganske oppsiktsvekkende fordi de motsier så klart den vanlige oppfatning blant økonomer, at investeringer (eller mer i sin alminnelighet autonome utgiftsendringer) er den vesentlige initiale faktor i sykliske bevegelser, som formidler sin virkning til resten av økonomien via en multiplikatoreffekt på forbruket. Så langt som disse resultater kan tolkes antyder de at, med en gitt pengemengde, er det ikke noen systematisk sammenheng i det hele mellom autonome utgiftsendringer og forbruk. Erfaringen viser at multiplikatoreffekten på forbruket like gjerne kan være negativ som positiv.»²⁾

Selv om han meget sterkt hadde argumentert for at pengemengden var klart relatert til konjunkturbevegelsen, argumenterte Friedman allikevel sterkt i mot idéen om å finstyre økonomien ved hjelp av pengepolitikken. Gjentatte ganger har han hevdet at på tross av betydningen av sammenhengen mellom pengemengde og vekstrate, er disse sammenhenger meget ustabile med hensyn til den tid som går fra tiltaket blir iverksatt til det får virkning. Derfor vil forsøk på å jevne ut konjunkturbevegelsen gjennom pengepolitikken ofte

mislykkes. Av denne og andre grunner vil den fornuftige linje for myndighetene være å følge en pengepolitikk som bringer den faktiske pengemengde i takt med den vekstrate som skaffer stabile priser i det lange løp.

Den monetariske revolusjon setter søkelyset på stabiliteten av pengeomløpet, i motsetning til den keyneske multiplikatoridé. Den monetariske teori utfordret og i stor grad diskrediterte det keyneske argument om at endringer i pengemengden ofte ikke ville ha noen betydning på prisene fordi omløpshastigheten tilpasset seg.

Tilbudssideøkonomenes enighet med monetaristene

Så vidt jeg kan forstå bygger tilbudssideøkonomenes kritikk av den keyneske analysemetode på dette utgangspunkt. De hevder at fordi de endringer i pengemengden som vil følge av en mer ekspansiv økonomisk politikk (hvor utgiftsøkninger eller skattelettelser ikke ledsages av tilsvarende inndragning av midler eller redusert offentlig forbruk, men hvor den ekspansive politikk monetariseres, d.v.s. fører til økt pengemengde), så vil denne politikk føre til økt inflasjon. De arbeidstakere som ikke var i arbeid før tiltaket og som på en måte kan sies å ha priset seg ut av markedet fordi de ikke godtar en relativ nedgang i sin inntekt, vil heller ikke nå godta dette. De vil ikke akseptere redusert reallønn som følge av høyere priser. Så vidt jeg forstår er stikkordet her «rational expectations». Den keyneske analyse bygger på at det eksisterer en pengeillusjon. Når inflasjonen stiger, vil folk godta å bli sysselsatt til inntekter som i realiteten er mindre enn de godtok før de økonomisk-politiske tiltak som førte til inflasjonen,

mens tilbudssideøkonomene mener at folk vil oppføre seg rasjonelt på lang sikt og at en ekspansiv politikk som er monetarisert og som fører til økt inflasjon ikke vil føre til større realproduksjon.

Hvis jeg her skulle ta en pause i mine forsøk på å gjengi de påstander og argumenter som blir presentert i essay-samlingen «Supply Side Economics» og heller reflektere litt over det som blir hevdet, så må jeg innrømme at jeg på dette punktet har store vansker med å følge resonnementet. I en situasjon à la den man hadde i 1930-årene med store mengder arbeidsledighet og med stor ledig kapasitet, synes det lett å forestille seg at økt etterspørsel via økte offentlige utgifter eller skattelettelser kan føre til en betydelig vekst i produksjonen, uten tilsvarende inflasjon. I allfall virker denne tanke naturlig for en som har vært vant til å tenke slik i en menneskealder.

Men denne innvending er selvsagt ikke noen god innvending mot tilbudssideøkonomenes påstander i dag, når situasjonen i dag på ingen måte ligner situasjonen i 1930-årene. Det er i dag åpenbart en sammenheng mellom samlet etterspørsel og prisstigning og samlet etterspørsel har i lange perioder vært i overkant av produktivitetsveksten. Tilbudssideøkonomene og professor Friedman vil dessuten hevde at alle økonomiske tilbakeslag i moderne økonomisk historie kan forklares ved svikt i pengemengden. Det som skjedde før den store depresjonen i 30-årene, var at myndighetene i de viktige land førte en pengepolitikk som resulterte i at pengemengden ble redusert til en tredjepart. Man kan derfor si at en Keynes-preget politikk kunne ført til et utmerket resultat, om den var blitt iverksatt på det tids-

²⁾ Friedman og Schwartz: Money and Business Cycle, Review of Economics and Statistics, February 1963.

punkt. Friedman ville formodentlig hevde at et like godt og bedre resultat hadde inntruffet om myndighetene hadde holdt pengemengden noenlunde stabil med en svak vekstrate, i stedetfor å føre en «accommodating» kontraktiv pengepolitikk som resulterte i en forsterkning av det økonomiske tilbakeslag. Tilbakeslaget var altså ifølge Friedman ikke et resultat av markedet i og for seg, men et resultat av en økonomisk politikk som gikk i gal retning.

Tilbudssideøkonomiens historiske forankring

Tilbudssideøkonomene hevder at deres analysemetode på ingen måte representerer noe nytt, men at den i virkeligheten er en forlengelse av den klassiske økonomis analysemetode, som startet med Adam Smith i 1776 og som fortsatte via en rekke kjente økonomer, som Jean Baptiste Say, Karl Menger, William Jevons, Alfred Marshall, Willfredo Pareto, Arthur Pigou og andre.

I artikkelen «The Theoretical Heritage of Supply Side Economics» gir David G. Raboy en meget interessant oversikt over den linje som han mener eksisterer fra Adam Smith til de nåværende tilbudssideøkonomer.

Richard G. Wagner, professor i økonomi ved Florida State University, har skrevet en artikkel som er kalt «The Enterprise System, Democracy, and the General Welfare: An Approach to Reconciliation». Denne artikkelen handler i hovedsak om skillet mellom markedsøkonomi og den offentlige sektor og drøfter på forskjellige måter hvor-

ledes man kan bruke markedet til å løse fellesoppgaver. Forfatteren hevder avslutningsvis i sin artikkel at en fundamental sannhet for tilbudssideøkonomene er at produksjonen må vies mer oppmerksomhet enn forbruket i det økonomiske liv. Ønsker og behov er ubegrenset, og det er ikke noen vanskelighet med å stimulere folks ønsker. Det er evnen til å produsere det som er ønsket som er begrenset, og det primære sosiale problem er å lette i stedetfor å leggje vansker i veien for denne evne til å produsere og til å imøtekomme de behov og ønsker som gjør seg gjeldende. Denne forfatter hevder at den voksende interesse for tilbudssideøkonomi er et resultat av en voksende erkjennelse av at offentlige tiltak i stadig stigende grad har svekket vekstevnen og produksjonsevnen i samfunnet.

Skatter og arbeidstilbud

Da tilbudssideøkonomiens hovedpåstand er at man i stedetfor å analysere virkninger av offentlige tiltak og samlet etterspørsel heller bør se på hvordan offentlige tiltak virker inn på produktiviteten i samfunnet, er det naturlig at essay-samlingen også inneholder en spesiell artikkel om dette emnet. Mai Hguyen Woo har skrevet en artikkel som heter «Taxation, Savings, and Labour Supply: Theory and Evidence of Distortions». Artikkelen er en grei og interessant fremstilling dels av teoriene om skattenes vridningseffekt og dels en meget interessant fremstilling av den empiri man etter hvert har fått på dette området. Tilbudssideøkonomenes ideal er å finne frem til et skatte-

system som ikke vrir økonomiske beslutninger for derved å bedre mulighetene for økonomisk effektivitet og vekst. Forfatteren hevder at fra tilbudssideøkonomenes perspektiv, så ville det være sterkt ønskelig å erstatte gjeldende skatteregler med en bred progressiv forbruksskatt. En slik skatt ville skille seg fra en inntektsskatt ved at den ikke trekker inn sparing i skattegrunnlaget. En slik skatt ville virke stimulerende for sparing og investering fremfor forbruk og ville virke stimulerende på innsats fremfor fritid.

Anti-trust og anti-regjering

Avslutningsvis gir professor Naomi R. Lamoreaux ved Brown University en meget interessant oversikt av amerikansk anti-trust politikk. Forfatterens artikkel er kalt: «From Antitrust to Supply-Side Economics: The Strange History of Federal Intervention in the Economy». Artikkelen gir en meget innsiktsfull oversikt over de idéer som har ligget til grunn for amerikansk politikk gjennom de siste 100 år, og som kan grupperes på forskjellige måter, men forfatteren skiller ut tre stadier. Det første er hva som i amerikansk terminologi kalles den progressive tidsperioden, som er karakterisert av kampen mot de store truster og karteller. Bakgrunnen var sammenslåingene av selskaper til store nasjonale konserner i slutten av 1800-tallet og i begynnelsen av dette århundret, noe som førte til redusert konkurranse på det amerikanske marked.

Den neste periode er et resultat av den store depresjonen da Franklin D. Roosevelt iverksatte en politikk som førte til en ganske

kraftig vekst i den amerikanske offentlige sektor. Den neste bølge var den som ble innledet med Kennedy og ført videre under Lyndon Johnson, hvor man på basis av de gode resultatene som intervensjonspolitikken tilsynelatende hadde bragt i 30-årene og under krigstiden, skjøt ambisjonene videre opp og mente at man burde bruke regjeringen som et virkemiddel for virkelig å skape det gode samfunn. Dette førte, som de fleste vet, til betydelige problemer, bl.a. inflasjon og stagnasjon, og Carter ble valgt til president på en plattform som på mange måter lovet å bekjempe regjeringen. Men Carter våget selv ikke å iverksette den politikk han hadde lansert i sin kampanje, og Reagan står foreløpig som symbolet på en holdning som tar utgangspunkt i at samfunnets problemer for tiden i første rekke er regjeringen selv. Den trusel regjeringssektoren utøver overfor økonomien og overfor enkeltmennene antas å være langt større enn den trusel stor kapitalen noengang har representert.

Forfatteren avslutter med å si at siden denne brede oppslutning, på linje med tilsvarende folkebevegelser i tidligere tider, bringer sammen grupper med interesser som under normale forhold vil være i konflikt med hverandre, er det høyst sannsynlig at den enighet som eksisterer på det generelle plan om å motvirke en for stor offentlig sektor, vil sprekke når retorikken skal omsettes til konkrete handlinger. Men hvorvidt dette også vil skje med den nåværende administrasjon vil etter forfatterens mening i hovedsak avhenge av om politikken lykkes eller ei.

Om prispolitikken i kollektiv nærtrafikk

I norske fagmiljøer har en tradisjonelt hatt den oppfatning at endringer i takstene for bussreiser i liten grad har påvirket bussbruken. Den senere tids hyppige og tildels sterke takstøkninger for å redusere subsidiene til buss-sektoren har vist at takstene har større betydning for reiseomfanget enn en tidligere har antatt. Dette blir i artikkelen dokumentert gjennom analyser som er gjennomført for blant andre Trondheim Trafikkselskap.

Generelle takstøkninger synes dermed å ha begrensede muligheter som virkemiddel til å redusere subsidiene – uten samtidig å redusere rutetilbudet hvor trafikken svikter. I artikkelen drøftes noen alternative prisstrategier for å begrense subsidieomfanget.

ANKER GRØVDAL OG
ARILD HERVIK

I norske fagmiljøer har det vært en stor grad av enighet om at endring i prisene på bussreiser i liten grad påvirker bruken av buss. Den oppfatning som har preget tariffpolitikken de siste årene er troen på at bare prisene på buss ikke øker raskere enn bensinprisene, så vil ikke bortfall av passasjerer ved bussreiser være stor ved prisøkning. Ved inngang til 1980-årene opplevet vi at prisen på bensin økte kraftig som en følge av oljeprisøkningen på verdensmarkedet. Dette var et gunstig historisk sammentreff, idet vi hadde en politisk uttalt målsetting om at subsidiene til buss-sektoren skulle reduseres blant annet ved hjelp av takstene. Inngangen til 1980-årene markerer også et brudd med utvikling i 1970-årene, idet vi nå har opplevet hyppige og tildels sterke takstøkninger.

I løpet av 1981 og 1982 har mange selskaper hatt en betydelig svikt i passasjertilgangen. Spørsmålet er nå om den direkte priselastisitet likevel er høy og at busstakstene ikke generelt kan økes i takt med bensinprisutviklingen uten

å få konsekvenser for etterspørselen. Vi skal her vise at priselastisitetene har vært høye i perioden 1981–82.

En generell prisøkning som middel for å redusere subsidiene synes derfor å kreve en kostnadsreduksjon med nedlegging av de ruter hvor etterspørselen svikter. Man synes derved i dagens prispolitikk å stå overfor følgende motstridende målsettinger i samferdselspolitikken.

- redusere subsidiene
- opprettholde et godt kollektivt transporttilbud
- ikke forverre rushtidsproblemene i tettstedene.

Takstnivåets betydning for etterspørselen etter bussreiser

I Sosialøkonomen nr. 6 1981 omtalte vi en undersøkelse hvor vi for landet som helhet fant en priselastisitet på -0.38 . Vi fant imidlertid at priselastisitetene varierte mye fra fylke til fylke.

Vi så på denne studien som en forstudie. Først og fremst ga resultatene fra disse første beregningene en indikasjon på at prisene var av en viss betydning for bussetterspørselen. Spesielt interessant var imidlertid den store variasjonen

mellom fylkene. Dette var en indikasjon på at visse bussamband var langt mer prisfølsomme enn andre. For å komme noe videre her måtte vi gå nærmere inn på dataene fra bussamband i enkeltelskaper, noe vi skal komme nærmere tilbake til her.

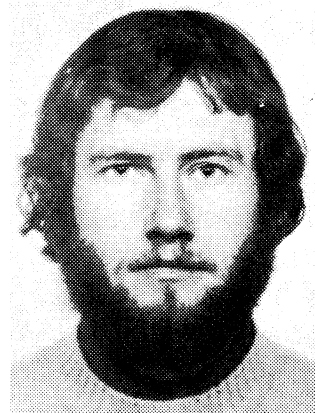
Fra utenlandske analyser kan vi trekke slutninger om at priselastisitetene gjennomgående er små og varierer sterkt med hensyn til sosioøkonomiske bakgrunnsvariable og med hensyn til andre forhold i trafikksystemet.

Den gjennomsnittlige priselastisiteten ligger i størrelsesorden -0.3 med et variasjonsområde fra -0.1 til -0.6 . Ut fra alle disse studiene kunne det nå være fristende å trekke den slutning at dette området er nok utforsket og bare slå fast at priselastisitetene er lav, i størrelsesorden -0.3 .

Det er imidlertid ett aspekt som gjør det verdt å se litt nærmere på hvilken betydning takstnivået har for etterspørselen etter bussreiser. I England foretok man i 1974/75 hyppige og tildels sterke prisendringer med antakelser om at priselastisitetene var små. Det var med en viss overraskelse at selskapene da registrerte en sterk tilbakegang i bussbruken. Erfarin-

Anker Grøvdal.

Arild Hervik.

gene fra denne perioden i England peker mot at det er en slags kritisk grense for takstøkning og hvis man overstiger denne, får man et skift i priselastisitet mot et høyere leie.

Det kan være at de hyppige og sterke prisøkningene i Norge de siste årene har fått oss over en slags kritisk grense for bussbrukernes reaksjon på prisendring. Det vil altså si at priseffekten ved «normale prisøkninger» er liten, men at vi nå opplever sterkere reaksjoner fordi takstendringene har vært så hyppige og sterke at vi har kommet over denne kritiske grense.

For å analysere dette nærmere har vi sett på trafikkutviklingen og prisutviklingen fra 1979–82 for samtlige buss-selskaper i Sør-Trøndelag, for Molde Bilruter og for Stavanger og Omegn Trafikkselskap. Beregningsresultatene baserer seg på antall reisende med ulike billettyper for hver måned fra 1979–1982.

Beregningene for Trondheim Trafikkselskap som trafikkerer Trondheim kan best illustrere skiftet i priselastisiteten etter de hyppige takstøkningene. For perioden 1979–82 finner vi priselastisitet på -0.37 . Gjør vi beregningene for perioden 1981–82 (perioden med 4 takstøkninger) finner vi priselastisitet på -1.00 . Priselastisiteten for reisende som løser enkeltbillett voksne er -0.73 for perioden 1979–82 og -2.01 for perioden 1981–82. For de andre selskapene ligger priselastisitetene også over det såkalte normalleie på -0.3 og for enkelte selskaper er de over -1.00 . For trikken i Trondheim ligger variasjonsområdet fra -0.3 til -0.9 med en tilbøyelighet til å anta høyeste verdi mot slutten av perioden.

Samlet viser beregningene at for denne perioden 1981–82 har prisene øket så raskt at det synes som vi har kommet over en såkalt kritisk grense og har fått et skift i priselastisitetene.

Innføring av sonetakster i stedet for enhetstakster

I England praktiserer man i dag et billettsystem med sterkt graderte takster etter avstand. Det karakteristiske for det engelske systemet er at de greier seg med en lavere subsidieandel enn andre land hvor man har hatt utvikling mot enhetstakster. Engelske forskere har antydnet at de sterkt avstandsavhengige (graderte) satsene er en vesentlig årsak til at det engelske systemet greier seg bra økonomisk. På dette grunnlag er det grunn til å reise hypotesen om utviklingen mot enhetstakst i byområder i Norge er en kostbar økonomisk ordning.

Vi har sett noe nærmere på dette for Trondheim Trafikkselskap, som nettopp (august 1982) har gått fra sonetakst til enhetstakst. For det som tidligere var

nærsonen i Trondheim registrerte vi priselastisiteter som varierte fra -0.4 til -0.9 for perioden juli 1980 til juli 1982. For den ytre sone (lengre reiser) var priselastisiteten lav (-0.13). En innføring av enhetstakst vil innebære at de som reiser i indre sone subsidierer de som reiser i ytre sone. Lengre reiser er dyrere for selskapet enn kortere reiser. Kostnadsriktige priser tilsier at man skal betale pris lik marginalkostnad og dette vil da innebære i seg selv ulik pris for disse sonene.

I tillegg til argumentet om kostnadsriktige priser finnes det i den økonomiske teori visse regler for hvordan man bør avvike marginalkostnadsprinsippet hvis man f.eks. ved stor driftsfordeler under gitte budsjettstranker differensierer prisene i ulike markeder.¹⁾

Hvis nå prisen blir satt over marginalkostnadene, så er den generelle regelen at avviket fra marginalkostnaden skal være størst i det markedet med den laveste priselastisitet (i tallverdi). For Trondheim vil det si at siden priselastisiteten i indre sone er mye høyere enn i ytre sone skal prisforskjellene være enda større enn det som utgjør forskjellen i marginalkostnadene.

Vi kan gjøre et regneeksempel for Trondheim. Sett nå at marginalkostnadene for indre sone er 5 kroner (godt 1 kr. pr. passasjerkm) og at den i ytre sone er 8 kroner. Etter den økonomiske formel for riktig pris-differensiering mellom disse sonene skal en pris på 6 kroner i indre sone tilsvare en pris på kr 12 i ytre sone. Dersom prisen i indre sone øker til 7 kroner vil riktig økonomisk tilpassing inne-

bære at prisen i ytre sone skal settes til 18 kroner. Dette forutsetter da at priselastisiteten i ytre sone er stabil ved denne prisendring. Som omtalt foran vil en så sterk prisøkning nok innebære at vi får et skift i denne priselastisiteten og at den riktige pris derved nok skal ligge under disse 18 kroner.

Det er spesielt grunn til å fremheve de høye priselastisitetene på reiser med enkeltbillett i nærsonen. Disse reisene utgjør en vesentlig del av inntektsgrunnlaget for selskapet. Priselastisiteten har her vært over 1 i tallverdi slik at en for dette markedssegment taper inntekter ved prisøkninger. På disse korte reisene er det spesielt stort frafall ved prisøkning fordi man velger å sykle, gå eller la være å reise.

Etter disse erfaringer er det altså grunn til å være spesielt varsom ved ytterligere prisøkning på enkeltbillett i nærsoner. En riktig økonomisk tilpassing synes å være å innføre sonetakster igjen slik at man kan unngå generelle takstøkninger i tettstedene, men får differensierte takster etter avstand som virkemiddel for selskapenes inntektspolitikk.

Tidsdifferensierte takster eller grønne ruter?

Når man opplever en så sterk reduksjon i trafikken som i bussnæringen i dag, vil det være en klar tilbøyelighet til å innføre nye rabattordninger for å vinne trafikanter tilbake igjen. For flere selskaper rundt om i landet har nå Samferdselsdepartementet innvilget retten til å innføre rabatter på visse ruter på visse tider av døgnet. Disse rutene med rabatter markedsføres av selskapene som grønne ruter.

Det er klart at dette er en måte å kunne øke trafikken på. Mindre opplagt er det

at man vil greie å øke inntektene. Forutsetningene for at inntekten skal øke er at priselastisiteten må være over 1 i tallverdi. Det vil egentlig si at inntektsøkning vil man bare oppleve i markedssegmenter med stor prisfølsomhet.

På de ruterelasjoner hvor en har opplevd en betydelig tilbakegang som følge av prisøkning, er det grunn til å vente inntektsøkning ved prisreduksjoner. I våre studier har vi funnet markedssegmenter med priselastisitet over 1 i tallverdi. For de ruterelasjoner som har gått tilbake som følge av andre underliggende utviklingstrekk, er det mindre grunn til å vente at rabatter vil øke inntektene på kort sikt. Det kan imidlertid være at god markedsføring sammen med pristilbud kan få enkelte markedssegmenter til å reagere sterkere på noe lengre sikt. Et viktig poeng vil det imidlertid være at man overvåker nøye hvilken effekt et slikt fremstøt får, slik at vi samler opp informasjon for å vite hvor det er verdt å satse, og hvor eneste vei er ruteinnskrenkning. Slike eksperimenter kan lett bli kostbare hvis man ikke nøye overvåker utviklingen.

Nærmere om månedskort som rabattordning

I forhold til kostnadsriktig prising blir prisen for månedskort i dag satt for lavt.

Prisen på månedskort er billigere pr. enkeltreise enn enkeltbillett, ca. 4 kroner mot 7 kroner for enkeltbillett i Trondheim. Vi vet at disse reisene skjer i rushtiden når kostnaden er høyest. Vi registrerer også helt klart at denne type reiser er mindre prisfølsomme enn andre reiser.

Vi kan nå for Trondheim bruke samme regneeksempel som i avsnittet foran. Marginalkostnadene både for enkeltbillett- og månedskortreiser settes for

¹⁾ W. Baumol and D. Bradford, Optimal Departure from Marginal Cost Pricing. The American Economic Review, June 1980.

enkelthets skyld begge lik 5 kroner (selv om marginalkostnadene for månedskortreiser, som i hovedsak skjer under rushtiden, normalt vil ligge over enkeltbillettene). Anta nå at priselastisiteten for reiser med månedskort er halvparten av priselastisiteten på enkeltbilletter. Dersom prisen på enkeltbillett blir satt til 7 kroner, vil den økonomiske regelen for optimal prissetting innebære en pris på 11 kroner pr. reise med månedskort. Siden priselastisiteten ikke vil være konstant ved disse prisendringene, må bare dette sees på som regneeksempel som er mer retningssigende for hvor galt systemet blir i dag.

I praksis er det helt klart at det er en grense for hvor langt man kan gå med å øke prisen på månedskort før man mister den åpenbare fordel som ligger i det å redusere tidsbruken ved å slippe å kjøpe enkeltbilletter ved påstigning. Det synes imidlertid å være grunn til å gå så langt opp mot denne grense som mulig for å oppnå riktig økonomisk tilpassing.

Skattesystemet vårt er i dag slik at alle de som bor mer enn 2,5 km fra arbeidsplassen får trekke fra utgiftene for å kjøpe månedskort (minus 700 kroner), enten de faktisk bruker buss eller bil.

Den første innvending mot denne omlegging er at dette er en skatteskjerpelse for bilbrukerne. Dette er ikke noen alvorlig motforestilling, idet man kunne innvilge en større gruppe å trekke fra bilhold i selvangivelsen slik at det totalt sett ikke ble skatteskjerpelse. F.eks. kunne bilbrukerne i utkanten få utvidet rett til å trekke faktiske bilutgifter fra på selvangivelsen. En slik pakkeløsning burde også kunne tilfredsstille bilorganisasjonene, selv om løsningen ville innebære en viss omfordel-

For lave priser på kollektivreiser i rushtiden? (Foto: NTB).

ing. Det er liten grunn til å tro at den gruppe som rammes, nemlig bilbrukerne som sogner til områder med godt utbygd kollektivtilbud vil tilhøre lavinntektsgruppene.

Et problem kan være at man ved denne enkle skattemlegging vrir konkurranseflaten mellom bruk av buss og bil ved arbeidsreiser så kraftig at man kan få en overgang mot økt bruk av buss. Fra før av er kostnadene ved å avvikle rushtrafikken høye, og en vridning av konkurranseflaten med bil kan medføre at man sprenger dagens system og må utvide kapasiteten ytterligere. Til dette er å si at man kan sette opp prisen og siden selskapenes økonomi nå blir bedret vil de kunne finansiere en slik kapasitetsutvidelse. Økonomisk kan dette nå være riktig, siden brukerne gjennom det nye systemet vil være villig til å betale for disse reisene.

Denne omleggingen av skattesystemet ville gi selskapene mulighet til å «høste» rushtidsmarkedet uten fare for å vri bruken til and-

re billett-typer eller miste passasjerer til bilsiden.

Samfunnsøkonomisk er det lett å finne gode argumenter for denne skattemleggingen. I tettsteder hvor bilbruk under rushtet påfører samfunnet betydelige negative eksterne effekter som det ikke betales for, er det samfunnsøkonomisk riktig å vri prisforholdet mellom bilbruk og kollektivbruk slik at man får tatt hensyn til dette. «Roadpricing» hvor man forsøker å få til betalingssystem for å kjøre inn i sentrum under rushtet har vist seg kostbart å praktisere. Parkeringsavgifter er en annen vei å gå for å belaste bilistene. Dette er også vanskelig fordi det er så mye privat parkering. Å øke avgiftene på bensin ville også være galt fordi man belaster da ikke bare bilbrukerne i tettsteder under rushtet, men bilbrukerne generelt.

Bare en liten gruppe med spesielt dårlig kollektivtilbud får trekke utgiftene til bilhold fra på selvangivelsen. Konsekvensen av dette er at alle bilbrukerne i dag kan ønske prisøkning

ger på månedskort velkommen, idet dette gir en skattemessig gevinst. Gruppen av bilbrukere er også spesielt stor slik at skattetafet for det offentlige er betydelig ved prisøkning på månedskort.

I Sosialøkonomen nr. 6 1981 viste vi at når vi tar hensyn til denne fradragsretten, vil en priselastisitet i størrelsesorden -0.55 medføre at takstøkning ikke bedrer den offentlige budsjettbalansen. For året 1982 synes priselastisiteten å ligge over dette nivået slik at de offentlige budsjett i sum dette året er blitt enda mer belastet som følge av prisøkningen på bussreiser.

Med dette perspektiv synes det å være behov for omlegginger. I skattekommisjonen er det til vurdering forslag om at flere som er bundet til å bruke bil til arbeidsreiser, skal få trekke fra faktiske bilutgifter på selvangivelsen. Trolig vil flere som i dag har små muligheter for å reise kollektivt til arbeid, f.eks. pga. dårlig kollektivtilbud i utkantene, få benytte seg av denne muligheten. Det vil

imidlertid fortsatt være en stor gruppe bilbrukere med godt kollektivtilbud som vil trekke månedskortreiser fra på selvangivelsen. En nærliggende idé er å forbeholde retten til å trekke månedskortutgiftene fra på selvangivelsen bare for dem som faktisk har reist kollektivt. Skattemessig ville det være et enkelt system å praktisere ved at bare månedskort som var vedlagt selvangivelsen var fradragsberettiget. I forhold til dagens månedskortsystem ville dette innebære at man måtte ha et månedskort som var påført navn.

Dette vil neppe medføre noe store praktiske problemer. Den åpenbare fordel ved et slikt system ville være at man nå kunne øke prisen på månedskort uten fare for at færre ville bruke det, idet det ville være en sterk skattemessig fordel ved å benytte månedskort.

Ved å forbeholde retten til skattefradrag for arbeidsreisene til dem som benytter månedskort vil prisforholdet visse betydelig i favør av kollektivtrafikkreisene. Det er i tettsteder med rushproblem at bruken av månedskort er mest utbredt. Denne omleggingen av skattesystemet ville først og fremst bedre økonomien til selskapene i tettstedene ved at de nå kunne øke prisen på månedskort. Med den økonomiske styrke man nå fikk i selskapene ville det også lettere la seg gjennomføre å holde prisene lavere relativt sett på reiser med enkeltbillett (spesielt korte

avstander) utenom rushet. Dette ville medføre øket kapasitetsutnyttelse på denne tiden, noe som ville være samfunnsøkonomisk riktig.

Oppsummering

Nyere samferdselspolitiske signaler peker i retning at man vil desentralisere mer av myndigheten til å fastsette takster til lokale myndigheter og selskaper. Hensikten med dette må være at man skal benytte den lokale innsikten i markedene for å kunne utnytte takstfastsettelsen bedre til å redusere subsidie-ene. Med dagens takstsystem kan man i mindre grad forvente noen stor økonomisk gevinst ved denne desentralisering og utnytt- ing av markedsinnsikt. Denne enkle omlegging av skattesystemet som her er foreslått, vil legge ramme- betingelsen tilrette for buss-selskapene i byer til å bedre økonomien uten å forverre rushtidsprobleme- ne. Tiltaket kan altså til- fredsstillende ønsket om at rammebetingelsene legges til rette for at selskapene kan operere mer selvsten- dig forretningsmessig, sub- sidie-ene kan reduseres for selskapene i tettstedene samtidig som servicegrunn- laget vil kunne oppretthol- des og kollektivtrafikken vil kunne utføre en stor del av rushtidsreisene.

Hovedpunktene kan oppsummeres slik:

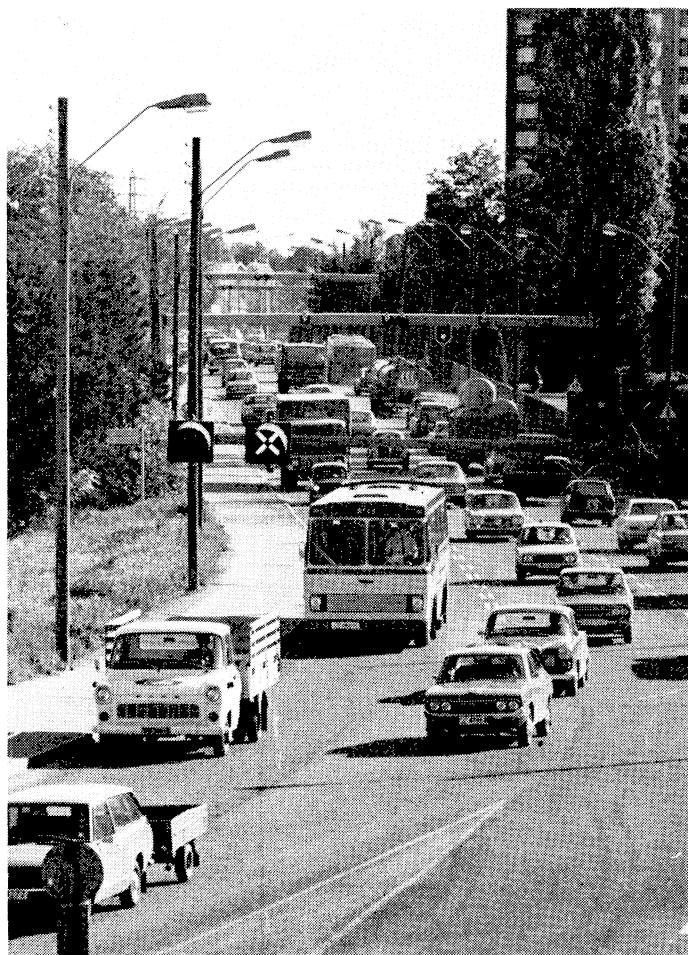
- a) Priselastisiteten for buss i rute har i Norge for pe- rioden 1981-82 fått et

skift godt over det «nor- male leie» på -0.3 på grunn av hyppige og sterke prisøkninger. Dette får betydning for muligheten av å reduse- re subsidiene ved gene- relle takstøkninger.

- b) Innføring av enhetstakst i byene synes å være en dårlig økonomisk utnytt- else av markedet og det anbefales å gjenninnfø- re sonetakster.
- c) Eksperimenter med grønne ruter i buss-sek- toren anbefales først og fremst på de ruterebasjo- ner hvor man vet at den

senere tids prisøkning har medført passasjer- svikt, men dette ekspe- rimentet kan forventes å forverre økonomien, men øke passasjerbe- legget.

- d) Fra en økonomisk syns- vinkel anbefales høyere priser på månedskort i sammenheng med at fradragsretten for ar- beidsreisene på selvan- givelsen for dem med godt utbygget kollektiv- tilbud forbeholdes dem som kan legge ved god- kjent månedskort.

Parkeringsavgiftene ser ikke ut til å skremme matpakke - bi- listene. (Foto: NTB).

Jubileumsboken 1983

Jubileumsboken er nå under produksjon. Vi minner igjen om spørreskjemaet som skal utfylles av alle sosialøkonome- rer utdannet i Norge. De som ikke har fylt ut skjema, bør gjøre det snarest.

Skjema kan fås ved henvendelse til sekretariatet.

Aktuelle kommentarer:

Hag(en)tornen som ikkje stakk*

BENG'T-ARNE WICKSTRØM

Eg var lenge i tvil om eg etter Hagen sin «Demonutdrivelse» i Sosialøkonomen frå januar 1983 skulle koma attende med eit motinnlegg. Når eg likevel bed om spalteplass er det for å ganga nokre av Hagen sine påstandar som eg finn villeiarde i møte.

Når Hagen snakkar om kardinalitet seier han at ordet tyder samanlikningar mellom samanlikningar, d.v.s. mellom nyttedifferansar. Dette er i og for seg rett, men det motsette fyl-

gjer ikkje: alle jamføringar mellom nyttedifferansar er ikkje kardinale. Dersom to nyttedifferansar bår refererer seg til same utgangspunktet, kan ein jamføra dei utan tilflykt i kardinale omgrep. Lat oss taka dei to varone S og M frå «Demonen som var fiktiv» (Sosialøkonomen, januar 1983) og innføra ei ny vare E som har same språklege føremøn som M og same grad av teoretisk klårleik som S. Eg har nyttefunksjonen u . Me kan no følgja Hagen og omsetja den oftsiterte utsegnen mi til nyttedifferansar:

«Den språklege føremønen» vert:

«Dei ymse motleggi» vert:

Heile utsegnen vert:

Ho er altså ekvivalent med:

$$u(S) - u(E)$$

$$u(M) - u(E)$$

$$u(S) - u(E) < u(M) - u(E)$$

$$u(S) < u(M)$$

Jamføring av nytteskilnadene er altså invariant under monotone transformasjonar av nyttefunksjonen av di referansepunktet E er det same i bår skilnader. Utsegnen er altså fullt ut ordinal, så det så!

Hagen si utsegn at jamføring av nyttedifferansar

skulle implisera kardinalitet kvilar på same logikken som påstanden at andi skulle vera ein fisk av di ho sym!

Så var det fengselstenes-temannen som samlar på Sosialøkonomen. Med fritt vatn vil bår Hagen og eg drikka til me ikkje lenger ha tørst (etter vatn); d.v.s.

me vil drikka så lenge grensenytta av vatn er positiv, og me kjem til ei jamvekt fyrst når ho vert lik null, indifferenskurva vert vassrett. Aukar no tildelingi av brød vil i følgje Hagen etterspurnaden etter vatn og auka dersom kryssakselerasjonen u_{ap} er positiv; og sjølvsagt har han heilt rett. For dette er det eine av to fall (det andre er når hi grensenytta, u_p , er null) når dei kardinale eigenskapane hjå nyttefunksjonen ikkje har noko å seia for forteiknet til nytteakselerasjonen u_{ap} . Dersom $u_a = 0$ er u_{ap}/u_p invariant under monotone transformasjonar av nyttefunksjonen og difor uavhengig av dei kardinale eigenskapane hans. Dersom $u_a \neq 0$ gjeld det ikkje lenger, og Hagen sitt døme ville ikkje høva for argumentasjonen hans. Er det slik at ein ordinalismens engel har stade bak Hagen og ført handi hans når han valde dømet. Nei, nei, og atter nei; for at Hagen over hovud skulle finna eit døme på operasjonelle nytteakselerasjonar, måtte han koma

fram til nytteakselerasjonar som ikkje lenger inneheld kardinal informasjon. Eine og åleine då er dei brukande og har noko å seia for åtfærdi til dei økonomiske aktørane. Men med kardinalitet har dette inkje å gjera. Den informasjon som me finn i nytteakselerasjonen i dette sers spesielle fallet ville me òg finna i Engel-elasticiteten av etterspurnaden etter vatnet. Denne som er eit invariant, ordinalt omgrep, ville òg gjeva oss informasjon om åtfærdi i alle andre fall når nytteakselerasjonen er verdelaus. Å bruka eit så spesielt døme for å forsvara bruken av nytteakselerasjonar er same *non sequitur*-logikk som den føreåtnemnde.

Lat meg til slutt seia at eg er den siste til å ynskja ei munnkorg på Hagen. Dette ordskiftet vårt har inkje med maktbrund og intoleranse å gjera. Arroganse har me litt til manns, sume kan henda meir enn andre, og me tem han kanskje ikkje godt nok. Han har òg lett for å syna seg i eit ordskifte som dette, utan at det for den skuld skulle tyda på strid eller harde kjenslor. Når Hagen krev å få ytra seg ustraffa er det vel eit retorisk krav. Ingen vil vel taka frå han denne retten. Deremot må han vera budd på at andre kan møta argumenti hans med motargument og slå eventuelle rang argument sund. Den straffi er ein del av spelet.

*Med disse innlegg anses denne debatt som avsluttet.

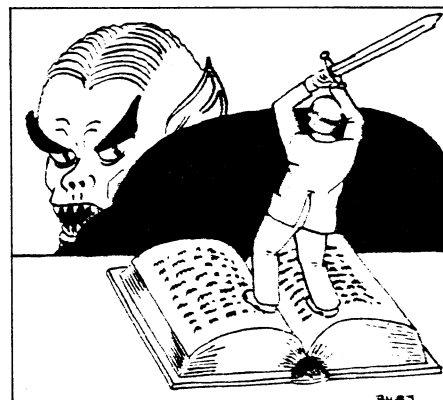
Læretukt*

OLE HAGEN

Det er fare for at en fortsatt debatt mellom Wichstrøm og meg kan utarte til en kulturdebatt.

Når Wichstrøm presiserer at fortegnet på kryssacelerasjonene bare har me-

ning på to steder, d.v.s. langs grensene for konsumentens substitusjonsområde, må jeg minne om at han dømte Sæthers vel gjen-nomarbeidede og redelige verk nord og ned fordi han bl.a. innførte nytteacelerasjon som iflg. Wickstrøm ikke er operasjonelle

i det heile. Det var dette som fikk meg til å tenne på noe som forekom meg å være læretukt på svakt grunnlag. Min nese været svidd kjetter. Kjetteren var ved denne anledning Sæther som ikke mente noe

ondt, men gjorde en utmerket pedagogisk innsats.

Wickstrøm forsikrer at «ingen» vil frata meg retten til å ytre meg ustraffet. Fra Bergen meldes videre at «ingen» ville tukte en legpredikant for hennes de-

monforskning da hun ble utelukket fra 13 kirkers prekestol. Noen tror det ene, og noen tror det andre, og noen tror begge deler. O sancta simplicitas!

Selvsagt må jeg, som Wickstrøm vennlig påpe-

ker, tåle å se mine eventuelt gale argumenter knust. Ja, kunne bare noe slikt hende meg så jeg fikk vist hvor fint jeg ville ta det!

Statoil eies av den norske stat og ble opprettet etter vedtak av Stortinget i 1972. Selskapet ivaretar statens forretningsmessige interesser innen undersøkelse, utbygging, produksjon, transport, videreforedling og salg av olje og gass og annen tilknyttet virksomhet. Statoil er blant annet operatør for utbygging og drift av Gullfaksfeltet og for gasstransportsystemet Statpipe.

PLANAVDELINGEN

Sosialøkonom

Planavdelingen i vår økonomi- og administrasjonsstab har ansvar for økonomisk langtidsplanlegging, koordinering av selskapets strategiske planlegging, utarbeiding av perspektiv-analyser, lønnsomhetsberegninger og andre økonomiske analyser og utredninger.

Vi søker velkvalifisert medarbeider som hovedsakelig skal arbeide med å

- utvikle og gjøre bruk av makroøkonomiske prognosemodeller
- analysere sysselsettingsmessige konsekvenser av norsk oljevirkksomhet
- etablere selskapets forutsetninger for økonomianalyser

Stillingen byr på utfordrende arbeidsoppgaver og ønskes besatt av en sosialøkonom eller en person med tilsvarende bakgrunn.

Arbeidssted vil være Stavanger.

Lønn etter kvalifikasjoner.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til Johan M. Andersen eller Olav Håland, tlf. (04) 57 70 00.

Skriftlig søknad med vitnesbyrd, attester og referanser sendes innen 28. mars 1983.

Konvolutten bes merket Ø-9/83.

statoil

Den norske stats oljeselskap a.s

Postboks 300, 4001 Stavanger

Professorat/Utdanningsstipend i økonomi med fagområde Regional- og kommunaløkonomi

Ved Universitetet i Trondheim, Norges tekniske høgskole, Almenavdelingen, er det opprettet et professorat i Økonomi med fagområde Regional- og kommunaløkonomi.

Professoratets fagområde omfatter regionaløkonomi og kommunaløkonomi med orientering mot samfunnsplanlegging.

Mer detaljert betenkning om professoratets fagområde og arbeidsoppgaver fås ved henvendelse til Sekretariatet, Norges tekniske høgskole.

Søkere må kunne dokumentere faglige kvalifikasjoner og gjennom egen innsats ha vist vitenskapelig kompetanse innen ett eller flere felter av fagområdet. Det vil bli lagt vekt på pedagogiske evner og evne til å lede og initiere forskningsarbeid.

Professoratet er administrativt knyttet til Seksjon for samfunnsfag og administrative fag, Institutt for økonomi. Professoren plikter å ta del i administrativt arbeid.

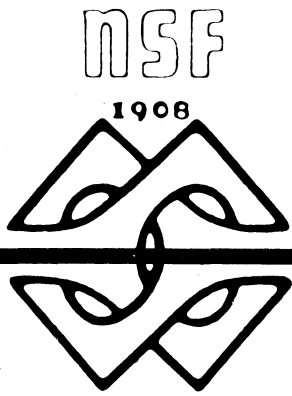
For norske statsborgere er det alternativt adgang til også å søke utdanningsstipend. Den som eventuelt blir tildelt stipend, må binde seg til å konkurrere på vanlig måte neste gang professoratet blir kunngjort ledig.

Lønn etter l.tr. 31 i statens regulativ kr. 192 641,- pr. år. Herfra går pensjonsinnskudd kr. 3 361,- pr. år.

Professoren utnevnes med plikt til å ta del i undervisning og eksamen etter de studieordninger som til enhver tid gjelder, samt til uten erstatning å finne seg i de forandringer som ved lov eller av Kongen med Stortingets samtykke måtte bli truffet med hensyn til fagkrets, pensjonsordning og aldersgrense.

Særtrykk av publikasjoner (helst i fem eksemplarer), eventuelt opplysninger om og/eller dokumentasjoner av andre arbeider som kan være av betydning for bedømmelsen av søkerens kvalifikasjoner sendes Sekretariatet, NTH, innen en måned fra søknadsfristens utløp. Vitenskapelige arbeider som er under utførelse når innleveringsfristen løper ut, kan sendes inn inntil tre måneder etter søknadsfristens utløp, når det blir gitt melding om det ved innlevering av søknaden.

**Søknad med vitnemål
for utdanning og opplysninger om tidligere virke,
stiles til Kongen og sendes
UNIVERSITETET I TRONHEIM,
Norges tekniske høgskole,
Sekretariatet, 7034 Trondheim – NTH,
innen 25. april 1983.**

Avtale på kommunal/fylkeskommunal sektor

Styret i NSFF har vedtatt å slutte seg til overenskomsten mellom Norske Kommuners Sentralforbund på den ene side og Akademikernes Fellesorganisasjon på vegne av 13 AF-foreninger på den andre side, om generelle lønnsbestemmelser m.v. Overenskomsten undertegnes i disse dager, og med denne oppnår man endelig å komme til forhandlingsbordet på kommunal/fylkeskommunal sektor. NSFF vil imidlertid ikke være tilsluttet noen forhandlings-sammenslutning som følge av overenskomsten.

Som kjent har man i flere år forsøkt å få en avtale på kommunal sektor uten å lykkes. Et vendepunkt ble det først da NKS på Landstinget sommeren 1982 gjorde vedtak om at det i samarbeid med organisasjonene skulle utvikles et system med hovedsammenslutninger blant arbeidstakerorganisasjonene.

Det er idag etablert 3 for-

handlingssammenslutninger som er godkjent av såvel Lønnsstyret, Lønnsrådet og Arbeidsutvalget i NKS. Disse er:

LO m/samarbeidende organisasjoner

YS - K

SAK (8 samarbeidende aka-demikerorganisasjoner på kommunal sektor)

NKS er for tiden ikke innstilt på å godkjenne flere forhandlingssammenslutninger. De anbefaler at de 13 «små-organisasjonene» i AF enten slutter seg til SAK eller får en tilpasningsavtale med denne. Uten en slik tilknytning/tilpasning vil man på tross av den nyervervete avtale måtte vente til 2. forhandlingsrunde. Forholdene er altså fremdeles ikke helt tilfredsstillende, men betydelig forbedret i forhold til den tidligere situasjon; uten tariffavtale i det hele tatt for foreningens medlemmer ansatt i kommunale/fylkeskommunale stillinger.

Månedens sitat

Knut Wicksell om kriser og vekst

Tydligt är emellertid, att alla dylika åtgärder endast kunna ha en begränsad verkan. De kunna mildra konjunkturvexlingarnas skärpa och kanske t.o.m. helt och hållet förebygga egentliga kriser och paniker. Men gent emot själva hufvudproblemet, svårigheten att adekvat sörja för tillgodoseendet af ett ständigt växande konsumtionsbehof förma de sjelffallet i längden intet. Här får räddningen sökas hos det tekniska uppfinnarnillet, och äfven dette måste, om man begär för mycket af det, till sist stranda på naturkrafternas motspänstighet. Lagen för «*diminishing return*» kommer då på nytt att träda i kraft, arbetets gränsproduktivitet, och dermed under fri konkurrens arbetslönerna, sjunka ned t.o.m. under lefnadsminimum, så att de egen-domslösa delvis måste underhållas på karitativ väg, ett tillstånd, som visserligen icke är absolut likbedytande med öfverbefolkning – ty totalproduktionen kunde ju vara fullt tillräcklig, fast gränsproduktiviteten sjunkit – men i alla händelser står densamma betänkligt nära.

Att denna sanning så länge kunnat bli fördold för nutidens människor, beror väl närmast på den rad af lyckliga tillfälligheter, som samtidigt med naturvetenskapernas och de tekniska vetenskapernas uppblomstring ställde till vårt förfogande såsom deras exploiteringsfält nya kontinenter af flera gånger Europas storlek och derjemte ett ofantligt – fast icke outtömligt – under flydda verdsåldrar hopsamladt energiförråd i jordens inre, stenkolen. Genom dessa omständigheter i förening har man under ett århundrade eller mera hunnit vänja sig vid att såsom sakernas normala förlopp betrakta en utveckling, som dock till hela sin karakter är och måste förbli ett sällsynt undantagsfall. För de nordiska ländernas vidkommande har ett, olyckligtvis ännu mera tillfälligt moment under det senaste halfva århundradet spelat in, nämligen ett forceradt tillgödö-görande af de under flera sekler uppsamlade, förut otillgängliga eller såsom värdelösa ansedda virkesbestanden i våra skogar.

«Krisernas gåta», *Stats-ekonomiska Tidsskrift* 1907.

Nordisk forskerkurs i Lund 1.-12. august 1983

Ekonomisk-historiska institutionen planlegger et nordisk forskerkurs i Lund sommeren 1983, der målet er å gi nordiske forskere og forskerstudenter anledning til å utvikle og tillempe ma-

tematiske modeller i økonomisk og historisk demografi. Man vil ta for seg mortalitets- og fertilitetsmodeller, og bl.a. se på statistiske teknikker for analyser.

Reise, opphold og del-

takelse til en rimelig utgift.

Interesserte bes før 1. april henvende seg til Tommy Bengtsson, Forskningsgruppen i økonomisk de-

mografi, Ekonomisk-historiska institutionen, Finngatan 16, S-23 62 Lund, tlf. 46-(0)46-107487.

Solidarisk lønnspolitikk – Hvor effektiv er den egentlig?*

På tross av den solidariske lønnspolitikken i 1970-årene økte lønnsforskjellene mellom bransjer i industrien. Forsøk på å utjevne lønnsforskjellene gjennom lavtlønnstillegg ved tariffoppgjørene motvirkes av påfølgende lønnsglidning som i hovedsak kommer de høytlønnte til gode. Vår empiriske analyse tyder på at lavtlønnstilleggene stimulerer lønnsglidningen.

Vi finner også indikasjon på at tariffavtaler med en

markert lavtlønnsprofil medfører høyere gjennomsnittlige tariffmessige tillegg. Disse observasjonene peker i retning av at vi har å gjøre med en lønns – lønns spiral, drevet av ønsket om utjevning av lønnsforskjellene. En lønns – lønns spiral gir kostnadsbestemt inflasjon. Ettersom høytlønnte gjennomgående har større netto gjeld enn lavtlønnte vil inflasjonen med dagens skattesystem innebære at inntektsforskjellene øker ytterligere.

FORSKER		EXAM.OECON.
ARNE JON ISACHSEN	OG	ODDBJØRN RAAUM

1. Innledning og sammendrag

I de siste 12–15 årene har det i mange kretser vært et utbredt ønske om å utjevne lønnsforskjellene. Innenfor LO har dette ført til at man har gått inn for en samordning av tariffoppgjørene ut fra tankegangen at de lavest lønte best kan tilgodesees gjennom en helhetsløsning.

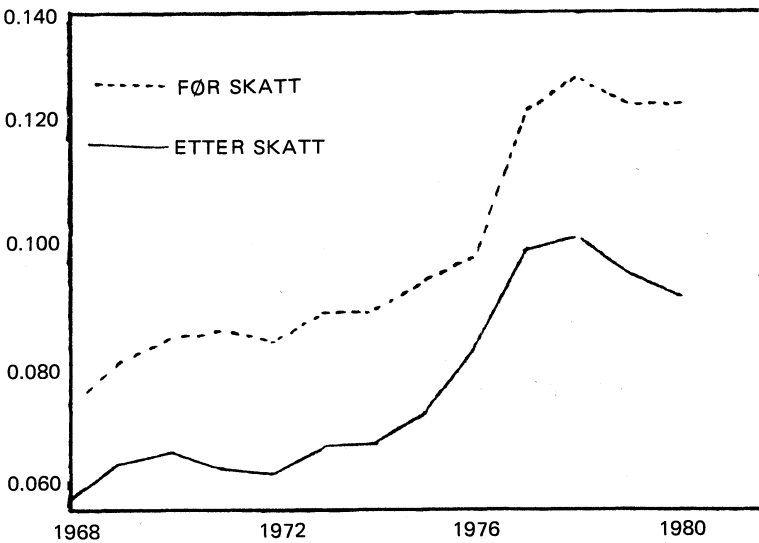
I figur 1.1 ser vi på et mål for utviklingen av lønnsforskjellene *innen industri* i Norge i perioden 1968–1980. Den empiriske variasjonskoeffisienten (forholdet mellom standardavvik og gjennomsnitt) for gjennomsnittslønnen for menn i våre 13 industrigrupper viser jevn stigning de første ti årene, og en svak avdempning de siste to.

Det betyr at lønnsforskjellene målt på denne måten har økt gjennom 1970-årene, både før og etter skatt. Innen sektoren industri har det således ikke funnet sted noen lønnsutjevning bransjene imellom. Det skyldes at *lavtlønnstillegg* gitt ved tariffoppgjørene er blitt etterfulgt av *lønnsglidning*, og at denne lønnsglidning i det alt vesentlige har funnet sted i høytlønsbransjene.

Den empiriske undersøkelsen som legges frem her, omfatter bare industrien. Resultatene indikerer at de store lavtlønnstillegg som bedriftene betaler¹⁾, i seg selv virker stimulerende på lønnsglidningen. Videre ser det ut for at tariffavtaler med en markert lavtlønnsprofil også er preget av store gjennomsnittlige tillegg. Disse observasjonene peker i retning av at vi har å gjøre med en lønns – lønns spiral, drevet av ønsket om en utjevning av lønnsforskjellene.

En lønns – lønns spiral gir kostnadsbestemt inflasjon. I arbeidet for en utjevning av lønnsforskjeller har liten oppmerksomhet vært rettet mot *inntektsfordelingsvirkningene* av inflasjonen. Med sterk inflasjon vil de med stor gjeld ha fordel av at realverdien av gjelden synker.

¹⁾ Et system der lavtlønnstilleggene blir finansiert gjennom overføring fra arbeidere og bedrifter (lavtlønnsfond) vil kunne virke annerledes.

Figur 1.1: Variasjonskoeffisienten for lønnsnivå i 13 industribransjer, 1968–1980.

Når det viser seg at høytlønnte gjennomgående har større gjeld enn lavtlønnte, vil en solidarisk lønnspolitikk som gir sterkere prisstigning, ha utilsiktede virkninger på inntektsfordelingen.

Om solidarisk lønnspolitikk skal føre til en utjevning av inntektsforskjeller, bør det vurderes å begrense adgangen til å trekke renteutgiftene fra inntekten ved skatteliggingen. Videre er det trolig at aksept av noe større lønnsforskjeller vil skape et bedre grunnlag for stabil sysselsetting, vekst i produktivitet og et variert næringsliv.

2. Tidligere arbeider

Med lønnsglidning forstår man «den lønnsøkning som finner sted utover den tariffmessige lønnsøkning» (NOU

* Dette er en forkortet versjon av vårt Arbeidsnotat av 21.10. 1982. Oversikt over data anvendt finnes i det notatet, som kan fås ved henvendelse til biblioteket i Norges Bank.

1977:26, s. 7). Statistisk beregnes lønnsglidningen som en restpost og blir et samlebegrep for ulike typer lønnsøkninger i de enkelte bedriftene. Omlag halvparten av den samlede lønnsøkningen i industrien de siste par ti-år har kommet gjennom lønnsglidning.

I empiriske arbeider om lønnsglidningen i Norge har man funnet at forholdene i arbeidsmarkedet, målt f.eks. ved arbeidsledigheten, og prisutvikling målt ved endring i en konsumprisindeks og/eller i en produktprisindeks, stimulerer den ikke-tariffestede lønnsøkningen. En sammenfatning av empiriske studier av lønnsglidningen i Norge er gitt i Isachsen (1978).

Sammenhengen mellom den solidariske lønnspolitikken og lønnsglidningen for Norges vedkommende har bare vært studert av OECD. I dette avsnittet vil vi først diskutere OECD-studien. Derneft kommenteres kort en svensk undersøkelse.

2.1 OECD (1975)

a) En gjennomgang av studien

I landsoversikten for Norge i 1975 (fulgt opp i 1978) estimerer OECD lønns- og prisrelasjoner for Norge ba-

Arne Jon Isachsen er forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt. Han er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole i 1969, og har graden Ph.D. i Economics fra Stanford University i 1975. Tidligere har han vært tilknyttet Sosialøkonomisk Institutt i Oslo og Institutet för Internationell Ekonomi i Stockholm.

Oddbjørn Raaum er født 22/3-59 og tok exam.oecon. våren 1981. Han har vært engasjert i Prosjekt om pris- og lønnsmodell i Norges Bank.

sert på årlige observasjoner for perioden 1954-74. Ved estimering av lønnsrelasjoner ser man på tariffestet lønnsøkning og lønnsglidning hver for seg. For å fange opp virkningen av den solidariske lønnspolitikken på lønnsutviklingen, introduseres variabelen DIFF som viser prosentvis endring i forholdet mellom lønnsnivåene i høytløns- og lavtlønsgrupper. DIFF splittes i to slik at,

- DIFF(S)t er prosentvis endring i denne lønnsforskjellen dersom t er et år *med* hovedforhandlinger og null ellers
- DIFF(N)t er prosentvis endring i denne lønnsforskjellen dersom t er et år *uten* hovedforhandlinger og null ellers.

For å måle lønnsutviklingen for høytlønte anvendes timelønn for menn i verkstedsindustrien, mens de lavtløntes lønnsutvikling representeres ved timelønn for kvinner i hermetikkindustrien. Av datavedlegget i OECD (1975) fremgår det at av 21 observasjoner har

- DIFF(S) 2 positive fortegn, 9 negative og 10 nuller, mens
- DIFF(N) har 9 positive fortegn, 1 negativt og 11 nuller.

Dette betyr at fortegnene stort sett er som forventet, dvs. at tariffoppgjørene gjennomgående fører til en sammenpressing av lønnsstrukturen og at lønnsforskjellene i år uten tariffoppgjør vides ut.

Den estimerte lønnsglidningsrelasjonen²⁾ for årene 1954-73 så slik ut:

$$\begin{aligned} (1) \text{ WD} &= 1.21 + 0.09 P_{-1} - 0.03 \text{ DIFF(S)} \\ &\quad (0.45) \quad (0.05) \quad (0.02) \\ &\quad + 0.13 \text{ DIFF(N)} + 0.09X + 4.11 (1/U) \\ &\quad (0.04) \quad (0.03) \quad (1.15) \\ \bar{R}^2 &= 0.83 \quad \text{DW} = 2.27 \\ &\text{Estimeringsperiode: 1954-73} \\ &\text{Standardavvik i parentes.} \end{aligned}$$

der

WD = Lønnsglidning for menn i industri, basert på prosentvis endring i timelønn fra 1. kvartal til 1. kvartal.

P_{-1} = Prosentvis endring i konsumprisindeksen fra 4. kvartal til 4. kvartal året før.

X = Prosentvis endring i eksportprisindeksen, 1. kvartal til 1. kvartal.

U = Arbeidsledighetsprosenten 1. kvartal.

DIFF(S) og DIFF(N) er definert tidligere. De er målt fra 1. kvartal til 1. kvartal.

I relasjonen for tariffbestemt lønnsøkning (WC) inngår DIFF(S), P_{-1} samt en variabel TM som viser utviklingen i den marginale inntektsskatt³⁾. Resultatet av estimeringen for tariffbestemt lønnsøkning samme periode er gitt i (2):

$$\begin{aligned} (2) \text{ WC} &= 0.40 + 0.43 P_{-1} - 0.15 \text{ DIFF(S)} \\ &\quad (0.67) \quad (0.13) \quad (0.06) \\ &\quad + 0.028 \text{ TM} \\ &\quad (0.015) \\ \bar{R}^2 &= 0.68 \quad \text{DW} = 2.24 \\ &\text{Estimeringsperiode: 1954-73} \\ &\text{Standardavvik i parentes.} \end{aligned}$$

²⁾ Relasjon (4), s. 44, OECD (1975).

Strek over den kvadrerte korrelasjonskoeffisient betyr at den er korrigert for antall frihetsgrader.

³⁾ Det er antakelig marginalskatten for industriarbeider i skatteklasse 2, med gjennomsnittlig lønn, det her er tale om.

Koeffisienten foran DIFF(S) i (1) og (2) er negative og bare signifikant i (2). Ettersom DIFF(S) er negativ når et tariffoppgjør gir en mer sammenpresset lønnsstruktur, tyder dette på at den solidariske lønnspolitikken både gir økte tariff tillegg og økt lønns glidning⁴⁾.

På den bakgrunn konkluderer OECD (1975, s. 22):

«Egalitarian wage policies have an inflationary impact as efforts to reduce differentials seem to cause higher contractual increases and induce subsequent wagedrift.»

b) Noen kritiske merknader

OECD's analyse av hvordan den solidariske lønns politikken har virket både på tariff lønnen og på lønns glidningen er oppfinnsom og interessant. Likevel vil vi peke på tre svakheter ved analysen:

- (i) DIFF(S) måler lønns endring fra 1. kvartal til 1. kvartal, dvs. lønns endring over en periode på et år. Sett at det i 2. kvartal er et tariff oppgjør med betydelige lavtlønns tillegg, og at det i de to neste kvartalene er sterk lønns glidning for høyt lønns gruppene. I DIFF(S) vil lønns glidningen 3. og 4. kvartal bli tatt hensyn til og graden av solidaritet ved lønns oppgjøret blir dermed undervurdert. Et bedre mål på lavtlønnsprofilen ved lønns oppgjøret er å sammenligne forholdet mellom lavtlønns- og høyt lønns gruppene rett før og rett etter oppgjøret. I vår studie i neste avsnitt vil vi anvende et slikt mål.
- (ii) OECD-studien ser på lønns utviklingen for to grupper, kvinner i hermetikk industrien og menn i verksted industrien. Om disse gruppenes lønns utvikling er representative for henholdsvis lavtlønns- og høyt lønns fagene, er denne fremgangsmåten grei. Men det er mer tilfredsstillende å måle den solidariske lønns politikken ved å basere seg på lønns utviklingen i flere enn to bransjer.
- (iii) I estimering av lønns glidningen har DIFF(N) klart bedre egenskaper enn DIFF(S); koeffisienten foran DIFF(N) er signifikant på 5% og er 4 ganger større i tallverdi. Imidlertid er det tvilsomt om DIFF(N) hører hjemme i denne relasjonen.

DIFF(N) måler utviklingen i lønns forskjeller i år uten hovedforhandlinger. Man skiller ikke mellom tariff bestemt lønnsøkning og lønns glidning. OECD snur forholdet på hodet når de påstår at økte lønns forskjeller (positiv verdi på DIFF(N)) kan *forklare* lønns glidningen. Økte lønns forskjeller er snarere et *resultat* av lønns glidningen siden denne form for lønnsøkninger hovedsakelig kommer høyt lønte til gode. At OECD i sine økonometriske beregninger får signifikante koeffisienter foran variabelen DIFF(N) er dermed ikke særlig overraskende.

I OECD (1975) er de anvendte data gitt i eget vedlegg. Vi kunne derfor estimere lønns glidnings ligningen (1) på nytt, der DIFF(N) ble tatt ut. Resultatet var

$$(1') \quad \begin{aligned} WD = & 1.20 + 0.01 P_{-1} - 0.01 \text{ DIFF}(S) \\ & (0.59) \quad (0.06) \quad (0.03) \\ & + 0.09X + 5.46(1/U) \\ & (0.04) \quad (1.42) \\ \bar{R}^2 = & 0.70 \quad DW = 1.90 \\ \text{Estimeringsperiode: } & 1954-1973 \\ \text{Standardavvik i parentes.} \end{aligned}$$

En sammenligning av (1)' og (1) viser at resultatet blir betydelig dårligere når DIFF(N) tas ut, konsumprisindeksen mister verdi og er ikke lenger signifikant, DIFF(S) får lavere koeffisient mens standardavviket øker, og føyningen målt ved $\bar{R}^2$ synker.

Konklusjonen til OECD om at lavtlønns tilleggene stimulerer den etterfølgende lønns glidningen, finner derfor ingen støtte i deres eget empiriske materiale.

Når vi i det følgende måler graden av solidaritet ved lønns oppgjøret med lønns endring for to lavtlønns fag i forhold til lønns endringen i gjennomsnitt for hele industrien (svakheter (ii) i OECD), og videre ser nærmere på lønns forholdene rett før og rett etter tariff oppgjøret (svakheter (i)) blir vi likevel i stand til for perioden 1968-78 empirisk å bekrefte OECDs konklusjon.

2.2 Söderström & Uddén-Jondal (1981) (S&J)

Det er mange måter å måle graden av solidarisk lønns politikk. Imidlertid er det et problem at ulike mål kan gi ulik konklusjon.

I S&J (1981) er henimot halvparten av plassen anvendt til en nyttig diskusjon av ulike måter å måle «låg lønesatsninger» på. Et mål de finner nyttig og som anvendes i de empiriske beregningene i den siste delen av notatet, viser hvor mye lønnen i lavtlønns sektoren stiger i forhold til gjennomsnittslønnen, som følge av tariff justeringene.

De definerer

W_L = Lønn etter tariff oppgjør i forhold til lønn før oppgjør for lavtlønns gruppen.

W_G = Tilsvarende for industri sett under ett,

og kan så måle «lavtlønns satsingen» ved

$$LSG = [(W_L/W_G) - 1] \cdot 100\%$$

Dersom tariff tillegget for lavtlønns gruppen er på 8 prosent, mot 5 prosent i gjennomsnitt, blir

$$LSG = [(1.08/1.05) - 1] \cdot 100\% = 2.9\%$$

I ligningen for lønns glidningen inngår i tillegg til LSG, en pris variabel som viser prosentvis endring i pris indeks for konkurranse utsatt sektor, og en arbeids marked s variabel som måler antall vakanser minus antall arbeids ledige. Pris variabelen skal fange opp fortjeneste utviklingen for bedriftene. Basert på års data for Sverige for perioden 1960-76 fant S&J ingen signifikant sammenheng mellom lavtlønns profil ved tariff oppgjørene og lønns glidning.

3. Solidarisk lønns politikk og lønns glidning – et nytt forsøk

I dette avsnittet skal vi først se nærmere på årsaker til at en solidarisk lønns politikk kan forventes å gi press for lønns glidning. Dernest begrunnes en lønns glidnings ligning. Denne blir estimert på kvartals basis og resultatene nærmere diskutert.

3.1 Teori

En solidarisk lønns politikk fører til at industrisektoren

⁴⁾ Standardavviket for DIFF(S) i (1) er så stort at koeffisienten ikke blir signifikant forskjellig fra null på 10% nivå. I (2) derimot er DIFF(S) klart signifikant på 5% nivå.

påføres en lønnsstruktur som er forskjellig fra hva et fritt arbeidsmarked ville gi. Lønnsstrukturen som eksisterte før tariffjusteringen, må vi anta i større grad representerer markedslikevekt. Den er påvirket av lønnsglidningen forut for oppgjøret. Etter et lavtlønnsoppgjør vil markeds-kreftene gjennom lønnsglidning bevirke en bevegelse i retning av at den opprinnelige og mer markedsbestemte lønnsstrukturen gjenopprettes.

Lønnsglidningen som gjerne etterfølger et lavtlønnsoppgjør, kan også forklares ut fra rettferdighetsbetraktninger. Med henvisning til utdanning, ansvar og arbeidsforhold for øvrig vil det fra høytlønsgruppene side kunne hevdes at det ikke er rettferdig med så små lønnsforskjeller. Dersom høytlønsgruppene får gjenomslag for slike synspunkter, blir resultatet lønnsglidning og rimeligvis større lønnsglidning jo mer markant lavtlønnsprofilen ved siste tariffoppgjør var.

En solidarisk lønnspolitikk vil også ha betydning for mobiliteten i arbeidsmarkedet. I hvilken grad folk er villige til å skifte jobb, og eventuelt flytte, er bl.a. avhengig av forventet lønnsutbetaling over tid. Mindre lønnsdifferanser reduserer folks villighet til mobilitet.

Redusert mobilitet medfører at sammenhengen mellom vakanser (ledige stillinger) og arbeidsledige endres. Til en gitt arbeidsledighet vil det eksistere et høyere antall ledige stillinger og en tilsvarende større lønnsglidning. Phillipskurven «skifter utover».

En solidarisk lønnspolitikk der arbeidsgiverne i den enkelte bedrift betaler lavtlønnstilleggene vil ikke bare få betydning for lønnsutviklingen. Om man tenker seg en økonomi preget av homogen arbeidskraft og stor mobilitet i arbeidsmarkedet, kan en solidarisk lønnspolitikk være en måte å presse frem omstillinger i økonomien på som vil føre til bedre utnyttelse av ressursene og sterkere økonomisk vekst. Med særlig tillegg for lavtlønnsfag vil de dyktigste bedriftene her lykkes i en rasjonalisering og omlegging av produksjonen som gjør at fortjenestemarginen i rimelig grad opprettholdes.

I andre bedrifter vil en opptrapping av arbeidskostnadene gjøre at produksjonen reduseres og eventuelt innstilles, og arbeidskraften frispilles for nye jobber. Denne arbeidskraften kan etter kort tid komme til anvendelse i den konkurransedyktige høytlønssektor (vi har en åpen økonomi som Norge eller Sverige i tankene). En slik utvikling innebærer en *overflyttingsgevinst* for økonomien sett under ett, og verdien av den totale produksjonen stiger.

Når lavtlønnsfagene avgir folk til høytlønsfagene, vil de som flytter få hevet sin lønn. Samtidig vil en slik overføring av arbeidskraft gjøre at det markedsbestemte lønnsnivået i høytlønsnæringene dempes, fordi arbeidskraft blir en relativt mer rikelig faktor her, mens det motsatte skjer i de tradisjonelle lavtlønnsnæringene.

Virkeligheten er annerledes. Antakelsene om stor mobilitet, homogen arbeidskraft og en konkurransedyktig høytlønssektor er ikke oppfylt. Resultatet er at når den solidariske lønnspolitikken fører til at bedrifter i lavtlønnsnæringen må legge ned virksomheten, får ikke den frispilte arbeidskraften så lett alternativ anvendelse. Arbeidsledigheten øker. Samfunnet lider et økonomisk tap.

Man kan spørre seg om ikke Norge ville være tjent med å søke å opprettholde de arbeidsplassene vi i dag har f.eks. innen teko ved å akseptere at mange av arbeidstakerne i denne sektor ikke har lett for å få

alternativt arbeid, og la dette gjenspeile seg i bedriftenes lønnskostnader. En slik gjenspeiling kan skje ved at særlige lavtlønnstillegg faller bort og/eller ved en økning av den direkte subsidiering av arbeidskraften her. Myn-dighetene betaler i dag teko-bedrifter kr. 2,55 pr. arbeidstime. Vi tror at om denne satsen ble hevet til f.eks. 10 kr. ville likevel teko-industrien gi oss «billige» arbeidsplasser sammenlignet med mye annen industri.

Hvis det i virkeligheten er slik at lavtlønnstillegg fører til økende arbeidsledighet, kan man spørre seg hvor «solidarisk» en slik politikk egentlig er. De lavtlønnsgruppene som beholder jobben, har glede av tilleggene. Men ettersom lønnsglidningen etter en tid stort sett fører til at de relative lønnsforskjellene gjenopprettes, vil fordelene for de lavtlønte reduseres.

For dem som mister jobben pga. at lavtlønnstilleggene fører til reduksjon i produksjonen, kan slike tillegg neppe fortone seg særlig solidariske.⁵⁾

3.2 En ligning for lønnsglidningen

I den lønnsglidningsligningen vi skal estimere, inngår mål på

- stramheten i arbeidsmarkedet
- bedriftenes fortjenesteutvikling
- lavtlønnssatsingen

Vi anvender altså de samme tre argumentene som S&J, men har en annen operasjonalisering.

Stramheten i arbeidsmarkedet måler vi ganske enkelt med arbeidsledighetsprosenten.

Endring i bedriftens fortjenesteutvikling er avhengig av endringer i produktpris, produktivitet og arbeidsgiveravgift.

Lavtlønnssatsingen måler vi med metoden til S&J,

$$LSG = [(W_L/W_G)-1] - 100\%$$

der

W_L = Lønn etter tariffoppgjør i forhold til lønn før tariffoppgjør for de to lavtlønnsektorene Næringsmidler, og Tekstil, konfeksjon og sktøy.

W_G = Tilsvarende for de 13 industrisektorene sett under ett.

Målt etter arbeidede timer utgjør de to lavtlønnsektorene omtrent 20 prosent av samlet industri.

Ligningen vi estimerer er på kvartalsbasis. Det betyr at vi har regnet ut LSG for kvartal med tariff tillegg og

⁵⁾ For USA finnes det en omfattende litteratur, både teoretisk og empirisk, om virkningen av minimumslønninger. I en oversiktsartikkel om emnet konkluderer Brown et. al. (1982) at når minimumslønningene for tenåringer (som er den mest studerte gruppen i denne sammenheng) stiger med 10 prosent, reduseres sysselsettingen for denne gruppen med 1–3 prosent (s. 524).

beholdt denne verdien i etterfølgende kvartaler inntil nye tariff tillegg blir avtalt. LSG inngår lagget ett kvartal.⁶⁾

$$(4) \text{ WD} = a + b(1/U) + c(\text{PPI} + \text{NNT} - \text{AVGIFT}) + d \text{ LSG}(-1) + \text{Sesongdummies}$$

der

WD = Gjennomsnittlig lønnsglidning, i prosent av timefortjenesten kvartalet før, for menn i industri⁷⁾.

U = Arbeidsledighetsprosenten. AKU-tall.

PPI = Prosentvis endring i bruttoproduksjonsdeflatoren for industri i kvartalsvis nasjonalregnskap.

NNT = Prosentvis endring i normalproduktiviteten for arbeidskraften i industrien, beregnet ved glidende gjennomsnitt over 12 kvartaler.

AVGIFT = Prosentvis endring av indeks for (1 + arbeidsgiversatsen til Folketrygden).

LSG(-1) = Mål på graden av solidaritet ved siste tariffoppgjør.

Det første leddet er den inverse av arbeidsledigheten (se Hansen 1970). Det andre leddet tar som utgangspunkt at en industribedrifts fortjeneste vil bedres når produktpriser og produktiviteten stiger og når arbeidsgiverens sats for avgift til folketrygden synker. En bedring i fortjenesten vil stimulere lønnsglidningen. Tenker man seg et frikonkurranse marked kan det andre leddet tolkes dit hen at når (PPI+NNT-AVGIFT) øker, vil verdien av arbeidets grenseproduktivitet øke, etterspørselen etter arbeidskraft stimuleres, og lønnsglidningen øker. NNT blir da en proxy for den fysiske grenseproduktiviteten.

I en interessant oversiktsartikkel om Phillipskurven hevder Santomero & Seater (1978) at det i en lønnsrelasjon er tilstrekkelig å ha med en arbeidsmarkedsvariabel, eventuelt også en variabel som fanger opp prisforventningene. Bakgrunnen er at med et enhetlig og konkurransepreget arbeidsmarked vil endring i etterspørsel etter arbeidskraft forårsaket av f.eks. en endring i verdien av arbeidskraftens grenseproduktivitet, bli fanget opp av arbeidsmarkedsvariabelen. Det blir derfor ingen selvstendig plass for endring i grenseproduktiviteten. Som vi tidligere har vært inne på er det ikke noe enhetlig arbeidsmarked i Norge. Økt grenseproduktivitet eller bedring i fortjenesteutviklingen i industrien kan tenkes å ha liten betydning for den målte arbeidsledigheten. Det skyldes at den ledige arbeidskraften ikke kan gå inn i de jobbene som nå blir lyst ledige. På den annen side vil økt grenseproduktivitet og bedre fortjenesteforhold kun-

ne føre til økt konkurranse om den gitte arbeidskraften og lønnsglidningen stimuleres. I relasjon (4) er det således grunnlag for å ha med leddet (PPI + NNT - AVGIFT) i tillegg til 1/U.

3.3 Resultater

Med kvartalsdata for perioden 1968.1-1978.3 ble relasjon (4) estimert. Resultatet var

$$(S) \text{ WD} = -0.19 + 1.12(1/U) + 0.06(\text{PPI} + \text{NNT} - \text{AVGIFT}) + 0.18 \text{ LSG}(-1) + \text{Sesongdummies}$$

$$\bar{R}^2 = 0.44 \quad DW = 1.97$$

Estimeringsperiode 1968.4-1978.3⁸⁾
t-verdier i parentes.

Ved vanlig minste kvadraters metode var DW = 2.91, hvilket indikerer negativ autokorrelasjon på 5 prosent nivå. Ligning (5) er derfor korrigert for 1. ordens autokorrelasjon.

Av (5) ser vi at alle tre argumenter har fortegn som forventet og er signifikante på 5 prosent nivå. Grovt regnet forklarer arbeidsmarkedsvariabelen 60 prosent av lønnsglidningen og de to andre argumentene 20 prosent hver⁹⁾. Det betyr at av en gjennomsnittlig årlig lønnsglidning i industrien på 6.0 prosent pr. år i perioden 1969-1978, skyldes 1.2 prosent forsøket på en utjevning av lønnsforskjeller gjennom særlige lavtlønnstillegg.

4. Solidarisk lønnspolitikk og tariffmessige lønnstillegg

Det er rimelig å anta at arbeidstakerne ved tariffhandlingene knytter sine lønnskrav til utviklingen i disponibel reallønn for «gjennomsnittsarbeideren»;

$$\frac{W(1-t)}{P} \quad \text{der } W = \text{lønssats} \\ P = \text{prisnivå} \\ t = \text{gjennomsnittsskatt}$$

Krav om konstant disponibel reallønn medfører (tilnærmet) at

$$\dot{W} = \dot{P} - (1-t) \quad \text{der variabel med prikk over markerer prosentvis endring over tid.}$$

Nå er imidlertid prisutviklingen framover «ukjent» for partene i arbeidslivet. Vi vil anta at aktørene betrakter

⁶⁾ Vi antar dermed at lavtlønnssatsingen som skjer i kvartal med tariff tillegg, først får virkning på lønnsglidningen i etterfølgende kvartal. Ved å se nærmere på tidsrekken over LSG er det lett å overbevise seg om at det spiller mindre rolle hvorvidt LSG eller LSG(-1) blir anvendt i ligning (4). Oftest gis tariff tillegg med virkning fra 2. og 3. kvartal. Disse tilleggene har vi regnet som resultatet av avtalen dette året, og LSG er regnet ut på bakgrunn av dette. Lavtlønnssatsingen antas å påvirke lønnsglidningen i 3. kvartal og de påfølgende kvartaler, helt til ny avtale inngås.

⁷⁾ En svakhet ved studien er at vi ser på lønnsutviklingen bare for menn. Innenfor samme industrisektor er menn høyere lønnet enn kvinner.

⁸⁾ Valg av estimeringsperiode har sammenheng med to forhold: Tilgjengelige dataserier begynner i 1968. Lønns- og prisstoppen som ble innført i september 1978, gjør det naturlig å la 1978.3 være siste observasjon.

⁹⁾ Stor varians på estimatene gjør at disse beregningene er usikre.

den observerte historiske prisutviklingen når de danner seg forventninger om framtiden (tilbakeskuende forventninger).

Det er vanlig at det avtales kompensasjon for arbeidstidsforkortelser. Reduksjon i avtalebestemt arbeidstid vil dermed isolert sett medføre høyere tariff tillegg pr. time.

I tillegg til disse mer tradisjonelle forklaringsvariable av tariffmessig lønnsøkning har vi en hypotese om at en utpreget lavtlønnsprofil ved tariffoppgjørene vil gå sammen med store gjennomsnittlige tillegg. En grunn er at lavtlønnsstilleggene i seg selv vil trekke opp gjennomsnittet. Videre er det rimelig å tenke seg at høyt lønnsgruppene lettere «godtar» ekstra lavtlønns tillegg dersom de generelle tilleggene er «store».

I en enkel regresjonsberegning har vi som argumenter for de gjennomsnittlige tariff bestemte tilleggene anvendt følgende variable:

- KPI = Prosentvis endring i konsumprisindeksen over 4 siste kvartaler før tariff forhandlingene.
SKATT = Prosentvis endring i disponeringsandelen, dvs. 1-gjennomsnittlig inntektsskatt for industriarbeider med gjennomsnittslønn i skatteklasse 2.
DARB = Dummy for arbeidstidsforkortelse i 1976.
LSG = Mål for lavtlønnsprofil.

Den avhengige variabelen er

WT = Tariffbestemt lønnsøkning pr. time fra 2. kvartal til 2. kvartal neste år i prosent av timefortjenesten i 1. kvartal.

Basert på årsdata for perioden 1969–1978 ga estimeringen følgende resultat:

$$\begin{aligned} WT = & -3.54 + 0.62 KPI + 3.48 LSG \\ & (1.41) \quad (1.96) \quad (5.50) \\ & + 0.08 SKATT + 1.59 DARB \\ & (1.24) \quad (0.75) \end{aligned}$$

$$\bar{R}^2 = 0.84 \quad DW = 1.26$$

t-verdier i parentes
10 observasjoner

Som forventet vil vekst i konsumprisindeksen føre til økte tariff tillegg. Koeffisienten her er signifikant på 5% nivå og viser at snaue 2/3 av en prisstigning slår gjennom i tariff tilleggene. Videre vil en økt satsing på solidarisk lønnspolitikk gi økte tariff tillegg. De to siste variablene, skatt og arbeidstidsforkortelser, har ingen merkbar virkning, og skattevariablen har dessuten feil fortegn. At skattevariablen gir så skuffende resultat, kan ha sammenheng med omlegning i retning av mer indirekte beskatning i estimeringsperioden.

Resultatene må imidlertid tolkes med stor forsiktighet. For det første er estimeringen basert på bare 10 observasjoner. Videre er det simultanitetsproblemer idet det er tvilsomt om alle høyresidevariablene kan betraktes som fullt ut eksogene. For eksempel vil høyere nominell

lønn ved økte tariff tillegg gjøre at gjennomsnittlig inntektsskatt, ved uendret skattetabell, stiger. Det skyldes progressiv inntektsskatt. Et annet eksempel på simultanitet har vi allerede vært inne på; dersom det er rom for betydelige tariff tillegg generelt kan villigheten til lavtlønns tillegg være større enn i trangere tider. I så fall vil vi observere en positiv samvariasjon mellom LSG og WT uten at vi kan si at store gjennomsnittlige tariff tillegg er forårsaket av den solidariske lønnspolitikken.

5. Avslutning

Vi har i denne artikkelen påvist mangler ved OECDs studier av lønnsutviklingen i Norge. Etter nye estimeringer på norske kvartalsdata for perioden 1968.4–1978.3 fant vi at graden av lavtlønssatsing ved tariffoppgjørene hadde positiv virkning på den etterfølgende lønns glidningen. Omlag 20 prosent av lønns glidningen kan tilskrives den solidariske lønns politikken.

Dernest så vi nærmere på faktorer som påvirker den tariffmessige lønnsøkningen i Norge. Med begrenset datamateriale og betydelige simultanitetsproblemer blir konklusjonene forsiktige. Imidlertid synes resultatene å tyde på at i tillegg til prisstigningen er graden av solidaritet ved tariffoppgjørene av betydning for de gjennomsnittlige tilleggene.

Vi minner om at vi her bare har studert lønnsforholdene innen industrisektoren. Ved en sammenligning av inntektsutviklingen for bonde og for industriarbeider er det klart at den opptappingsplanen for inntekten i jordbruket som Stortinget vedtok for årene 1975–81, har ført til en inntektsutjevning mellom disse to gruppene. Videre er det trolig lettere å utjevne lønnsforskjeller innen og mellom sektorer der lønns glidningen er mindre og der prisen på arbeidskraft i mindre grad er bestemt av forholdene i arbeidsmarkedet.

Vår studie gir ikke grunnlag for å fastslå hvordan lønnsutviklingen ville ha vært om LSG var null hele veien, dvs. om ingen spesielle lavtlønns tillegg hadde blitt gitt. Det er trolig at satsingen på lønnsutjevning har ført til at man har *unngått økte lønnsforskjeller* som en friere markedstilpasning kunne ha gitt.

Ved en samlet vurdering av den solidariske lønns politikken er det imidlertid rimelig ikke bare å se på den eventuelle lønnsutjevne virkningen. I det følgende skal vi kort diskutere den solidariske lønns politikkens betydning for inntektsfordelingen, veksten i produktivitet, arbeidsledigheten og næringslivets tilpasningsevne. Vi presiserer at diskusjonen som nå følger, ikke gir klare konklusjoner. Den er mer å betrakte som en gjennomgang av en del relevante momenter i en bredere vurdering av den solidariske lønns politikken.

a) Inntektsfordeling

Lavtlønssatsing synes, ut fra den målsetning å utjevne *inntektsforskjeller*, underminert på to måter:

- slik satsing medfører raskere lønns glidning etterpå (som vist i avsnitt 3)
- markerte lavtlønns tillegg går sammen med store gjennomsnittlige tillegg. Det gir sterkere prisstigning og

den høytlønte får en særlig inntektsøkning gjennom en reduksjon i realverdien på sin nettogjeld.¹⁰⁾

Den totale virkningen på inntektsfordelingen er dermed vanskelig å anslå.

b) Vekst i produktivitet

I et velfungerende arbeidsmarked kan en solidarisk lønnspolitikk presse frem omstillinger som kan gi økonomien overflyttingsgevinster. Selv om noe slikt skjedde på kort sikt, kan langtidsvirkningene for produktiviteten gå i motsatt retning. Det skyldes, som LO-sekretær Jan Balstad sier, at

«... en solidarisk lønnspolitikk (kan) medføre at færre mennesker er villige til å ta en utdanning». (Balstad 1982, s. 136.)

I så fall vil veksten i menneskelig kapital reduseres, og på lang sikt blir produksjonen mindre enn den ville ha vært i fravær av lavtlønnssatsingen.

S&J påpekte for Sverige at en solidarisk lønnspolitikk kan føre til økende ubalanse i arbeidsmarkedet ved at både vakanseraten og arbeidsledighetsraten øker.

Økende vakansrater har sammenheng med at en solidarisk lønnspolitikk kan hemme omstillingene i økonomien. For igjen å sitere Balstad (1982):

«Men når det er like godt betalt å arbeide i en bedrift med en samfunnsmessig sett lav produktivitet, blir det vanskelig å få folk inn i de ekspansive deler av næringslivet, inn i næringer med høyere produktivitet» (s. 137).

c) Arbeidsledighet og næringslivets tilpasningsevne

I dette sitatet fra Balstad ser det ut til implisitt å være antatt at bedrifter med samfunnsmessig sett lav produktivitet ikke legger inn årene. Det må m.a.o. være slik at vi enten har store forskjeller i lønnsomhet bedrifter imellom¹¹⁾ og/eller at de svake bedriftene overlever pga. ulike former for støtte. En nedtrapping av støttetiltakene kombinert med fortsatt sterk lavtlønnssatsing øker faren for arbeidsledighet.

Vi aner her noe av den solidariske lønnspolitikken dilemma: Dersom den skal være vellykket, dvs. føre til utjevning av lønnsforskjeller uten at arbeidsledigheten øker, forutsetter den at bedrifter som ikke makter konkurransen, blir lagt ned, og at frispilt arbeidskraft både er villig til og i stand til å ta nytt arbeid der dette måtte finnes. En naturlig konsekvens av lavtlønnssatsing er derfor mobilitet. Når man på den ene siden ønsker lønnsutjevning og på den andre siden ikke er interessert i økt mobilitet, ender man lett i arbeidsledighetens uføre. En vei ut av dette er opprettholdelse og eventuell utvid-

else av selektive støttetiltak¹²⁾. Men på lang sikt vil en slik politikk virke dempende på veksten i produktivitet.

Vi har i dette notatet vært opptatt av solidarisk lønnspolitikk. Gitt at målsetningene er

- trygge arbeidsplasser og full sysselsetting
- lav inflasjon
- vekst i produktivitet
- et variert næringsliv, geografisk og gjerne også bransjevis
- jevn inntektsfordeling

blir en ytterligere satsing på å utjevne lønnsforskjeller problematisk.

Om man i stedet legger vekt på det *mer omfattende inntektsbegrepet*, er muligheten for utjevning bedre. Da må skattepolitikken trekkes inn i vurderingene, og her er det to tiltak som fortjener nærmere analyse,

- a) Innføring av en form for rentetak.
- b) Differensiert arbeidsgiveravgift.

Skattekommisjonen, som etter planen skal avslutte sitt arbeid innen utgangen av 1983, vil forhåpentligvis komme med nyttige betraktninger og konstruktive forslag her.

LITTERATURLISTE

- Balstad, J. (1982), «Solidarisk inntektspolitikk, produktivitet og inflasjon», i Isachsen, A. J. & Johansen, K. E. (red.), *Hva vet vi om inflasjon?*, Gyldendal, Oslo.
- Brown, C., Gilroy, C. & Kohen, A. (1982), «The effect of the minimum wage on employment and unemployment», *Journal of Economic Literature*, s. 487–528.
- Hansen, B. (1970), «Excess demand, unemployment, vacancies and wages», *Quarterly Journal of Economics*, s. 1–23.
- Isachsen, A. J. (1976), «Lønnsglidningshypoteser: En test med norske data», *Sosialekonomen* nr. 5.
- Isachsen, A. J. (1978), «Om lønnsglidning», *Sosialekonomen*, nr. 3.
- Isachsen, A. J., (1983) «Inntektsfordeling og inflasjon», Arbeidsnotat, Norges Bank.
- NOU (1977:26), «Om lønnsglidning», Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Oslo.
- OECD (1975), Survey of Norway, OECD, Paris.
- OECD (1978), Survey of Norway, OECD, Paris.
- Raaum, O. (1983), «Solidarisk lønnspolitikk og lønnsutviklingen i industrien», Arbeidsnotat, Norges Bank.
- Söderström, H. T. & Uddén-Jondal, E. (1981), «Låglønesatsninger, lønns- og strukturell obalans – en empirisk undersøkning», Institutet för Internationell Ekonomi, Stockholm, stensil.

¹⁰⁾ En nærmere diskusjon av et utvidet inntektsbegrep der hensyn tas til endring i realverdi av finansielle fordringer, finnes hos Isachsen (1983). Der blir enkelte gruppers lønns- og gjeldssituasjon nærmere analysert. Antakelsen om at høytlønsgrupper har stor nettogjeld, finner rimelig støtte.

¹¹⁾ Studerer man norsk industri i dag, er det mye som tyder på at vi ikke lenger kan skille mellom gode og dårlige *bransjer*. Det relevante skillet går mellom gode og dårlige *bedrifter*, og slike finnes i alle bransjer. Dette forholdet gjør det nok vanskeligere å drive industripolitikk for økonomer i sentraladministrasjonen.

¹²⁾ I et intervju i Aftenposten 9/8/1982 går nestformann i LO, Leif Haraldseth, inn for at man holder fast på de selektive støttetiltakene. Samtidig erkjenner han nødvendigheten av omstillinger og går videre inn for å skille lønnsmessig for å stimulere folk til å ta utdanning.

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1983 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og – forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltakelse i internasjonale forskningskonferanser. Bidrag gis ikke til rene utdanningsformål.

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til:

Norges Banks fond til økonomisk forskning

Postboks 336, Sentrum

Oslo 1

Tlf. (02) 41 21 20 linje 222

Søknadsfristen er 1. mai 1983.

*Petter Jakob Bjerve
Formann*

3. GANGS UTLYSNING:

ØKONOMISJEF I FRØYA

Vår kommunekasserer slutter til sommeren etter oppnådd pensjonsalder. I forbindelse med omorganisering av økonomifunksjonen er det ledig stilling som økonomisjef i Frøya med tiltredelse 1. juni 1983 evt. senere.

Stillinga er tillagt kommunekassererens ansvar og plikter etter lov, forskrifter og instruks fastsatt av komunaldept. Økonomisjefen vil i tillegg få seg forelagt oppgaver innen økonomisk planlegging og styring i samsvar med KT-rapport 1/80.

Økonomiavdelinga blir organisatorisk plassert som stabsfunksjon under rådmannen, med økonomisjefen som ansvarlig leder/etatsjef. De tradisjonelle kommunekassererfunksjoner blir i hovedsak ivaretatt av lederne av regnskaps- og skatteavdelinga. Etaten har idag 5½ faste stillinger. Kommunens regnskaper, budsjett og avgiftsinnfordring vil bli omlagt til EDB.

Til stillinga ønskes søkere med høyere økonomiutdannelse (sivil-, bedrifts-, sosialøkonom, kommunal- el. DH-kandidat) evt. annen utdannelse. Det kreves praksis fra kommunal, annen offentlig el. privat økonomiforvaltning.

Stillinga er gitt alternativ lønsplassering fra ltr. 22–24. Krav om avlønning må framsettes i søknaden. Vanlige kommunale tilsettingsvilkår, herunder 6 mnd. prøvetid. Bolig stilles til disposisjon. Flytteutgifter dekkes mot bindingstid. Tjenestetelefon.

Nærmere opplysninger fås ved henv. til rådmannen, tlf. 074/49211.

**Søknad vedlagt bekrefta kopier av vitnemål og attester sendes
FRØYA FORMANNSKAP,
7260 Sistranda, innen 11. april 1983.**

Kina i 1980-årene

Fra administrativ planlegging til forsiktig markedsstyring? Noen tanker om den nye økonomiske politikken i Kina* Del I

Mange sentraliserte økonomier sliter med dårlig avkastning på ressursbruken og problemer i forholdet mellom produksjon og befolkningens behov. Kina har nylig begynt å eksperimentere med reformer i økonomien, for å redusere omfanget av slike problemer. Tendensten er mindre vekt på administrativ styring og mer omfattende bruk av prismetanismen. Reformforsøkene hemmes imidlertid noe av mangel på samsvar mellom utvidelsen av beslutningsmyndigheten til grunnenhetene

VITENSKAPELIG ASSISTENT KNUIT MOUM

1. Innledning

Etter Mao Zedongs død høsten 1976 har det skjedd store endringer i det kinesiske samfunn og i den kinesiske økonomien. Denne artikkelen tar sikte på å gi en antydning om de siste seks årenes økonomiske endringer og deres bakgrunn. Hovedvekten vil bli lagt på utviklingen etter 1979.

Grunnlaget for betraktningene er to besøk i Kina (1977 og 1982) og en gjennomgang av noe skriftlig materiale. Siden kinesere – og dessverre også kinesiske økonomer – stort sett ytrer seg på kinesisk, har jeg vært henvist til et noe tilfeldig utvalg av oversettelser og annenhåndskilder. Dette er imidlertid en skjebne de fleste mennesker utenfor Kina har felles.

To interessante oversikter over den økonomiske utviklingen i Kina de siste årene er Prybyla (1980) og Knaack (1981). Det har imidlertid skjedd flere endringer i den økonomiske politikken siden disse artiklene ble skrevet, og Knaack innskrenker seg dessuten til å diskutere utviklingen i statssektoren. En mer utførlig gjennomgang av de nye økonomiske reformene (opp til 1982) kan finnes i Hersoug, Iversen og Moum (1982) sin rapport fra et besøk i Kina 1982. En skisse av utviklingen i 1970-årene fram til utgangen av 1978 finnes i Moum (1979).

2. Fra Mao til Deng

Tidsrommet etter 1976 kan deles i to perioder:

- 1) Kampanjen mot «firerbanden» og for «de fire moderniseringer» (av industri, jordbruk, forsvar og vitenskap), fra oktober 1976 til juni 1979.

i økonomien, og endringene i informasjons- og motivasjonssystemene.

Del I i denne artikkelen gjengir kort de siste årenes utvikling, for dernest å gå grundigere inn på bakgrunnen for den nye økonomiske politikken. Del II (som kommer i Sosialøkonomen nr. 4 1983) vil gå nærmere inn på innholdet i reformene, for til slutt å gi noen momenter til vurdering.

- 2) «Justerings»-kampanjen (ny økonomisk politikk) fra juni 1979 og utover.¹⁾

Den første perioden var utvendig sett en konsolideringsperiode for den nye ledelsen, selv om personstriden innad må ha vært hard. Gjennom et omfattende oppgjør med fortida kunne de nye lederne håpe på å gi det kinesiske folket – og særlig kadrene – mot til seinere å gripe en ny politikk. Dette er viktig i Kina, der hyppige endringer i politikken i fortiden har lært grunnplansbyråkratene at de aldri bør stikke hodet fram. «De fire moderniseringer» ble satt fram som en oppgave for hele nasjonen. For å gjøre overgangen fra fortida myk, grov den nye ledelsen fram tidligere upubliserte skrifter av Mao fra 1950-årene som passet til den nye tids synspunkter (se for eksemel Mao (1977)).

Periodens høydepunkt var den femte nasjonale folkekongressen i februar 1978. Her fikk Kina en ny grunnlov og formann Hua Guofeng offentliggjorde meget ambisiøse målsettinger for den økonomiske utviklingen fram til 1985. 10-års «planen» 1975–85 hadde som målsetting at industriproduksjonen skulle øke med 10–11% pr. år og jordbruksproduksjonen med 4–5% pr. år (Hua 1978). Til sammenligning kan det nevnes at industriproduksjonen økte med 10% p.a. i 1971–73 og 7,5% p.a. i 1974–76, mens de tilsvarende tallene for jordbruksproduksjonen var 2% p.a. og 1% p.a. For å realisere målsettingene skulle det bygges ut 120 store industrianlegg, blant annet 10 jern- og stålkomplekser, 8 kullgruver, 10 olje- og gassfelter, 30 kraftstasjoner og 6 nye jernbanelinjer. Videre skulle jordbruksproduksjonen mekaniseres. Mange av de store industrianleggene skulle importeres, og importen skulle finansieres ved en storstilet eksport av olje, særlig til Japan (se FEER-Y 1979, p. 177 og Hua 1978). Den økte vekten på økonomisk samkvem med utlandet representerte et brudd med tidligere tenkning. Bortsett fra dette føyer «planen» seg pent innenfor rammene av det gamle økonomiske systemet og de gamle økonomiske prioritetene.

* Jeg vil gjerne takke Jens Chr. Andvig, Pål Hernæs, Tor Iversen, Asbjørn Rødseth, Alette Schreiner og Steinar Strøm for nyttige merknader til et tidligere utkast.

¹⁾ Justeringskampanjen var opprinnelig beregnet å skulle vare i tre år, men er seinere forlenget. Den gjelder nå nærmest på ubestemt tid.

Det åpne bruddet med fortidas økonomiske praksis kom først på den andre sesjonen til den femte nasjonale folkekongressen i månedsskiftet juni/juli 1979. De retningslinjene som her ble offentliggjort var imidlertid trukket opp på et viktig møte i sentralkomiteén i kommunistpartiet i desember 1978 på bakgrunn av forslag med røtter helt tilbake til 50-årene.

Hovedlinjene i den nye økonomiske politikken fra 1978/79 kan sammenfattes i fire punkter:

- 1) *Justerings* av forholdet mellom hovedsektorene i økonomien.
- 2) *Reform* av det økonomiske systemet.
- 3) *Konsolidering* av eksisterende foretak.
- 4) *Forbedring* av det faglige nivået til den økonomiske og tekniske ledelse på alle plan.

Justeringspolitikken tar sikte på å øke produksjonen av jordbruks- og (andre) konsumvarer relativt til produksjonen av investeringsvarer. Videre skal produksjonen av investeringsvarer i større grad enn tidligere innrettes etter behovet innen jordbruket og konsumindustrien.

Reformpolitikken tar sikte på å redusere bruken av administrative virkemidler i styringen av økonomien til fordel for det kineserne kaller økonomiske virkemidler, det vil si en overgang fra direkte til indirekte styring.

Konsolideringspolitikken tar sikte på å komplettere og forbedre kapitalutstyret i eksisterende bedrifter (framfor å bygge nye anlegg).

Forbedringspolitikken legger vekt på å styrke stillingen til de ledende organene innen bedrifter (og andre økonomiske organisasjoner) og høyne kadrenes tekniske og økonomiske kunnskapsnivå.

Jeg skal i annen del av denne artikkelen mer utførlig ta opp justerings- og reformpolitikken. Som bakgrunn for dette er det imidlertid nødvendig å gå noe nærmere inn på det kinesiske økonomiske systemet slik det fungerte i 1970-årene, samt noen sider ved den økonomiske politikken etter 1949.

3. Det økonomiske systemet i Kina fram til 1978

I mangel av et bedre ord vil jeg kalle det økonomiske systemet i Kina etter Kulturrevolusjonen 1966–69 og fram til 1978 for det klassiske kinesiske systemet. Hovedtrekkene i det ble imidlertid fastlagt allerede i årene 1949–1956. I løpet av disse årene ble finansinstitusjonene, det meste av industrien og hoveddelen av handelen nasjonalisert; mens jord- og andre viktige produksjonsmidler i landbruket ble plassert under kollektiv kontroll. Med dette påtok staten (les: kommunistpartiet) seg ansvaret for koordineringen av produksjonen, allokeringen av ressurser mellom sektorene og fordelingen av forbruksvarer til befolkningen. For å løse disse økonomiske oppgavene lånte de planleggings- og styringsmetoder som var i bruk i Sovjet. De overtok også sovjetisk teknologi – samt russernes investeringsprioriteringer. En finner derfor mange likhetstrekk mellom økonomiene i de to landene, selv om det også er forskjeller. Blant annet har kineserne i større grad gått egne veier ved organiseringen av jordbruket, enn i oppbyggingen av industri, finansvesen og handel.

Kineserne regner med tre former for eiendom: statseiendom, kollektiv eiendom og privat eiendom. Ut fra dette kan en skille mellom tre økonomiske sektorer som tildels går på tvers av produksjonssektorene. Størrelsen på de tre sektorer er angitt i tabell 1.

Tabell 1. Sysselsettingens fordeling på eiendomssektorer for viktige produksjonssektorer i Kina (1981) (i %).

	Industri	Jordbruk	Handel og service
Statseiendom	60	3	47
Kollektiveiendom	39	97	37
Privat eiendom	1	0	16
I alt	100	100	100

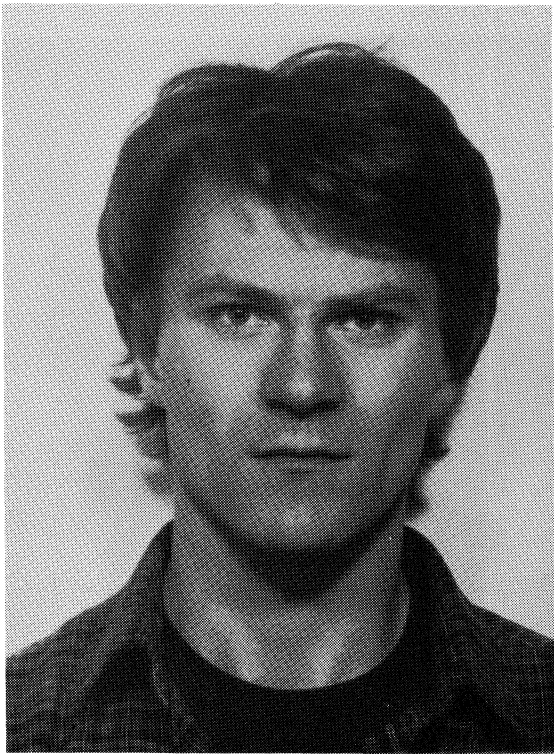
Kilde: Turnotater 1982.

Disse tallene undervurderer betydningen av den private sektor i jordbruket. Så å si alle sysselsatte i den kollektive sektor i jordbruket driver privat produksjon på si, og det er anslått at ca. 30% av jordbruksinntektene kommer fra slik virksomhet. Det kan også nevnes at statlig industri står for en betydelig større andel av bruttoproduktet i sektoren, enn andelen av sysselsettingen skulle tilsi, nemlig 80%.

De tre eiendomssektorene skiller seg fra hverandre på flere måter; i forholdet til statsplanen, med hensyn til budsjettbetingelse, med hensyn til arbeidsinsentiver, med hensyn til velferdstiltak m.m. Jeg skal i det følgende se nærmere på dette.

Statssektoren

Produksjonsenhetene i statssektoren har hatt liten økonomisk selvstendighet. Overordnede organer (som kan være et ministerium eller et regionalt eller provinsielt

Knut Moum tok sosialøkonomisk embetseksamen 1978. Han har etter det vært ansatt som vitenskapelig assistent ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, der han blant annet har arbeidet med spørsmål om realøkonomiske virkninger av inflasjon.

bransjekontor) har fastlagt de administrative rammene for driften (for eksempel regnskapssystemet), trukket opp de langsiktige linjene for driften og oversendt bindende planmål. Fra 1961 har staten fastlagt «fem faste» størrelser for bedriftene (planmål): produksjon, antall ansatte, forbruk av viktige råvarer o.l. og leveringskilde; fast og flytende kapital og samarbeidsforhold til andre enheter. I tillegg har bedriftene måttet gi «fem garantier» til staten. Disse omfatter produksjonens størrelse, utvalg og kvalitet; øvre grense for lønnsutbetalinger, planlagte kostnader, overskudd og utnyttelsen av viktig utstyr.

Produksjonsmidler, råvarer og alle kategorier arbeidskraft er blitt tildelt produksjonsenhetene fra ulike statlige organer – eller direkte fra andre bedrifter – i henhold til planen. Produksjonsenhetene har ikke betalt noe for bruken av produksjonsmidler og heller ikke rente på bruk av driftskapital innenfor planens rammer. Bedriftene har hatt liten mulighet til å diskriminere mellom arbeidere ved inntak.

Alle produkter er blitt solgt til statlige handelsorganisasjoner (for det meste til administrerte priser), eller overført direkte til andre bedrifter. Overskuddet har gått rett til staten, med unntak for avsetninger til et depresieringsfond og fond til velferdstiltak.

De fleste statsbedrifter fører selvstendig regnskap, men de har ikke selv stått ansvarlig for tap/vinning. Midler til å dekke utlegg forbundet med den løpende virksomheten (inklusive lønninger) har bedriften fått gjennom statsplanen. Det samme gjelder ny realkapital. Bedriftene har derfor ikke stått overfor ubetinget bindende budsjettskranker. Deres ønsker om produksjonsfaktorer på kort sikt er i beste fall blitt bestemt av produksjonskapasiteten til det faste utstyret. På lengre sikt har ønskene om økt kapasitet kunnet være nær ubegrenset (se seinere).

De fleste produksjonsenheter har vært underlagt flere statlige organer (for eksempel et ministerium og et bransjekontor på provinsnivå) og har i tillegg vært avhengige av flere andre for å få de nødvendige råvarer o.l. Sentraliseringen har vært størst i tungindustrien, der ministeriene har hatt nokså direkte kontroll med produksjonsenhetene, og der de fleste innsatsfaktorer er blitt fordelt på nasjonalt nivå. I lettindustrien har kontrollinjene vært lengre og forhandlingspartene flere.

Bedriftsledelsen besto i 1950-årene ofte av tidligere eiere/teknisk personale som fortsatte i arbeidet sitt etter at staten overtok den reelle kontrollen med produksjonsenhetene. Partikomiteén på bedriften fungerte da som politisk kontrollorgan. Seinere er ledelsessjiktet i stadig større grad blitt rekruttert fra partiet, slik at det ofte har vært stor overlapping mellom den teknisk-økonomiske og den politiske ledelsen på bedriftene. Funksjonærsjiktet har for øvrig i en del år utgjort en stor andel av partimedlemmene i mange bedrifter.

Bedriftsledelsens oppgaver har vært å sørge for at planen oppfylles, å vedlikeholde maskiner o.l., å sørge for arbeidernes velferd samt å lage forslag til overordnede enheter om utvidelser og endringer av driften. Spillerommet for selvstendig produksjonstilpasning har vært lite (for eksempel kunne depresieringsfondet normalt bare brukes til å gjenskaffe samme type utstyr som det som var i bruk (He 1979). Likevel har det ofte vært behov for fantasi og personlig initiativ i det daglige arbeidet, blant annet for å sikre at bedriften faktisk fikk de tilmålte innsatsfaktorer (Li 1979).

Bedriftsledernes belønning har ikke vært knyttet til oppfylling av planmålene. Deres omdømme har imidlertid stort sett vært knyttet til størrelsen på bruttoproduksjonen.

Arbeidernes mulighet til å velge arbeidsplass har vært svært begrenset. De fleste har fått høyst ett tilbud om jobb, og de som har avslått dette, har hatt vansker med å skaffe seg annet arbeid. Det normale er at tilbudet om arbeid kommer ved avslutningen av skolegangen.

Arbeidernes belønning har – med unntak for enkelte perioder (særlig fram til 1958) – heller ikke vært knyttet til produksjonsresultat eller innsats. Lønnssystemet har bestått av en åttetrinns stige der avansement har vært knyttet til ansiennitet og alder. I tillegg til lønna har arbeiderne i en viss utstrekning blitt forsynt med bolig, helsetjenester og andre velferdsgoder via arbeidsplassen.

Den kollektive sektoren

Produksjonsenhetene i den kollektive sektoren har i teorien selv skullet være ansvarlig for egen vinning og tap og bare ta statsplanen som retningsgivende. I praksis har – i de fleste perioder – en stor del av den kollektive industri og handel inngått i planleggingssystemet på samme måte som enhetene i statssektoren. Dette har imidlertid ikke vært tilfelle for jordbrukets vedkommende.

Den kollektive sektor i jordbruket har siden 1959/60 vært organisert i tre nivåer: kommune, brigade og produksjonslag. Mens kommunene og brigadene har drevet noe industriproduksjon, handel og større vannkontrollprosjekter, har ansvaret for det meste av den løpende landbruksproduksjonen ligget hos lagene (ca. 30 husholdninger i gjennomsnitt).

Produksjonslagene har mottatt kvoter for levering av viktige produkter til staten via kommunene og brigadene. Disse kvotene har på papiret vært veiledende, men i praksis obligatoriske. Staten har også tatt imot leveranser utover kvotene, etter 1970 til en høyere pris enn for leveranser innenfor kvotene (30% høyere for korn). Hovedtyngden av produktene går imidlertid direkte til utsæd og konsum i produksjonsenhetene, idet 80% av Kinas befolkning fortsatt er knyttet til jordbruket.

Ved siden av leveringskvoter for viktige produkter har lagene i perioder også fått planmål for arealbruk. Dette har gitt dem liten selvstendighet i produksjonstilpasningen og ofte betydd at de har måttet dyrke vekster som har vært lite tilpasset lokale forhold.

Produksjonslagene har selv vært ansvarlige for anvendelsen av bruttoinntektene, innenfor rammer trukket opp av høyere organer. De har således måttet finansiere sine egne investeringer og den løpende bruk av innsatsfaktorer. Tilgangen på maskiner, kunstgjødsel o.l. fra statssektoren har imidlertid vært rasjonert. Som supplement til disse leveringene har enkelte brigader og en del kommuner derfor bygget opp sin egen småindustri.

Fra første halvpart av sekstitallet til 1979, har inntektsutbetalingene fra den kollektive sektoren i jordbruket bestått av to deler. Noe er blitt fordelt på pr. capita basis, mens resten har vært knyttet til arbeidsinnsatsen. Den enkelte bonde har fått arbeidspoeng ut fra hvor mye han har arbeidet og tildels ut fra hva han har gjort. Hans andel av den delen av inntekten som er blitt fordelt etter innsats har vært lik hans andel av den samlede sum av arbeidspoeng (turnotater 1977 og 1982).

Den private sektor

Fra slutten av femtitallet til 1979 er det bare i jordbruket det har vært en privat sektor av betydning (de tidligere oppgitte sysselsettingstallene er fra 1981). Grunnlaget for sektorens eksistens har hele tiden vært de private jordlappene til bondehusholdningene, som har utgjort rundt 5% av all jord. Disse lappene har gitt grunnlag for grise- og hønsoppdrett, grønnsakproduksjon og annen virksomhet av stor betydning for bøndernes levekår og for forsyningene av enkelte produkter til byene. I perioder da private markeder har vært tillatt på landsbygda, har det også vært mulig med spesialisering i produksjonen.

Den private sektoren har gitt god avkastning på arbeid i forhold til den kollektive²⁾, og utgjorde en konstant konkurrent til denne om enkelte ressurser, særlig gjødsel. Det er derfor i perioder blitt lagt sterke hindringer i veien for den (turnotater 1977 og 1982).

Destribusjon av konsumgoder

Siden produksjonsmidler (til statssektoren) ikke er blitt betraktet som varer, har handelen i Kina stort sett befattet seg med fordelingen av forbruksvarer – (og noe med innsatsfaktorer til jordbruket). Handelsorganisasjonene på provins- og bynivå har imidlertid også hatt viktige oppgaver i forbindelse med å få detaljene i planene til å gå opp (Prybyla 1978).

Handelsbedriftene har på sin side ikke hatt noen større selvstendighet overfor sine overordnede organer enn produsentene i industrien. De administrative organer på provins- og bynivå har hatt den endelige myndighet m.h.t. den enkelte enhets innkjøp, priser, lagerpolitikk og arbeidskraftbruk. Ifølge Li Z. (1981) har nøkkelpersoner i disse organene i alt for stor grad latt seg farve av sine erfaringer fra forsyningstjenesten under frigjøringskrigen, noe som har resultert i liten tilpasningsevne for sektoren.

Viktige forbrugsgoder som korn, matfett, bomullstoffer, brensel og bolig (i byene) har vært underlagt streng rasjonering. Også andre forbruksvarer har i perioder vært rasjonert. Konsumentenes valgmuligheter har derfor tildels vært svært begrenset. Bakgrunnen for den utbredte rasjoneringen er rettferdighetsbetraktninger og frykt for prisstigning. Slik tilbudet av mange viktige forbruksvarer har vært, ville det eneste alternativet til rasjonering vært tildels sterke økninger i prisene. Korn, bomull, olje og lignende har blitt fordelt ved hjelp av rasjoneringskuponger.

Når det gjelder boliger har situasjonen vært vanskelig i hele folkerepublikkens historie, og er det fortsatt. Så sent som i 1981 var 82% av boligene i byene i offentlig eie, mens bare 18% var privateide. De offentlig eide boligene er blitt fordelt via arbeidssted eller egne kontorer. Husleiene har vært lave og rasjoneringen streng. «Familier» på under to personer har ikke hatt mulighet til egen bolig, og mange har måttet vente til de har fått barn. Trangboddheten i byene har vært meget stor. Så

sent som i 1979 disponerte gjennomsnittshusholdningen 4,4 m² pr. hode. Boligstandarden på landet har imidlertid vært vesentlig bedre. (Beijing Review nos 17 og 41 – 1982.)

Bankvesenet

Også bankvesenet har ført en relativt passiv tilværelse siden midten av sekstitallet. Alle innenlandske bankoppgaver er blitt håndtert av en bank: «Peoples Bank of China». Bankens viktigste oppgaver har vært å opptre som betalingsformidler og kontofører for alle produksjonenheter o.l. og derved bidra til at den finansielle planen (se under) blir fulgt. Den har også yttet kortsiktig kreditt til statssektoren og investeringskreditt til jordbruket. Banken har imidlertid hatt liten selvstendighet utover kontrollfunksjonene og nærmest vært å betrakte som finansministeriets kasse og forlengete arm (Turnotater 1982, Prybyla 1978).

Utenriksøkonomien

Utenriksøkonomien har vært underlagt streng kontroll. Handelen har ligget under et eget ministerium og den praktiske virksomheten er blitt utøvet av egne handelskontorer, med ansvar for spesielle produkter. De finansielle sidene av utenrikstransaksjonene er blitt ivaretatt av en egen del av statens banksystem; «Bank of China». Systemet har gjort det enkelt å skjerme kinesiske bedrifter fra konkurranse utenfra, og dermed gjort det mulig å la de relative priser i Kina avvike fra de relative prisene på verdensmarkedet. I praksis har de kinesiske produksjonsehetene hatt minimal kontakt med utenlandske leverandører og avtakere.

Planlegging

Virksomheten til de ca. 500 000 produksjonslagene, de ca. 350 000 industribedriftene (hvorav ca. 97 000 er stats-eide), transportenhetene, handelsorganisasjonene o.s.v. er blitt koordinert gjennom de økonomiske planene. Disse trekkes opp på flere nivåer.

Sentrale organer har fastlagt de viktigste investeringsprosjektene («State Capital Construction Commission») og balansert tilgangen på og bruken av de ca. 100 viktigste produktene, blant annet byggevarer, viktig kapitalutstyr og viktige forbruksvarer («State Planning Commission»). Balanseringen har bestått i fastlegging av måltall for produksjon, lagerutvikling og import på tilgangssiden og fordelingen på viktige bedrifter, ministerier, statlige «material supply» byråer³⁾ og eksport på avtakersiden.

De ulike materialbalansene har naturligvis hengt sammen, men kineserne har hittil ikke brukt kryssløpsanalyse i planleggingsprosessen. Balanseringen har skjedd dels på grunnlag av vertikal informasjonsutveksling mellom sentrale og lokale enheter, dels i direkte forhandlinger mellom planleggere, produsenter og avtakere. Slike forhandlinger har gitt et visst grunnlag for å prioritere ressursanvendelsen etter avkastningen på ressursene og kan betraktes som en (grov) simulering av markedsmechanismen.

²⁾ På marginalen er det ikke urimelig å anta at den private sektor ikke har gitt dårligere avkastning enn i den kollektive. (Ellers ville folk ha yttet en større innsats i den kollektive sektoren.) Resonnementet gjelder ikke umiddelbart for husholdninger som har kunnet utnytte arbeidskraft på den private sektor som av alders- eller helsegrunner ikke har kunnet gjøre en innsats i den kollektive sektor.

³⁾ Disse opererer på provinsnivå og under.

Provinsmyndighetene har kunnet ta beslutninger om mindre investeringsprosjekter, og har stått for fordelingen av en del produkter. En del forbruksvarer og enkelte innsatsvarer for industri er også blitt allokert på nivået under provinsene.

Prisene har hatt (og har) lite å si for ressursfordelingen, men har hatt stor betydning for inntektsfordelingen mellom jordbruk og industri, og mellom sentrale og lokale myndigheter (den viktigste inntektskilden for statlige organer er profitt fra bedrifter under deres kontroll). Prisene på viktige produkter er blitt fastlagt sentralt, sammen med øvre og nedre grenser for de prisene som fastsettes av lokale myndigheter. Prisfastsettelsen har vært på kost-pluss basis, der utgangspunktet ofte har vært markedsprisene fra første halvdel av 1950-årene. Enkelte priser har også blitt fastlagt i direkte forhandlinger mellom kjøper og selger.

Parallelt med de materielle planene har det blitt trukket opp finansielle planer. I disse har en stipulert de inn- og utbetalingene til og fra enhetene som svarer til sirkulasjonen av produkter. Her har en også fastlagt plantall for lån til ekstraordinær driftskapital for statsbedrifter og for lån til jordbruksenheter.

Når planen var blitt vedtatt, var den bindende for alle enheter i statssektoren. I realiteten har den også stort sett vært bindende for enheter i den kollektive sektoren. Implementeringen av planen har vært overvåket av et eget organ («State Economic Commission»). Planen kunne justeres underveis, men det virker som mange enheter måtte enes om slike tiltak, slik at dette har vært en innsatskrevende prosess.

Det som nå er sagt gjelder årsplanene. Kina har også operert med et sett med fem-års planer. Med unntak av den første (1953–57) – som ble ferdig midt i planperioden – har disse hatt liten operasjonell betydning. Den andre femårsplanen (1958–62) ble kullkastet av «Det store spranget framover» (1958–59). Den tredje femårsplanen ble utsatt to år (så den skulle løpe fra 1966–70) til fordel for en «justeringsperiode» (1963–65) etter vanskelighetene i 1959–61. Planen ble imidlertid fullstendig utradert av virkningene av Kulturrevolusjonen (1966–69). Den fjerde femårsplanen (1971–75) ble ikke forstyrret av store ytre omveltninger, men planapparatet var trolig såpass svekket etter Kulturrevolusjonen at det bare i liten grad kunne befatte seg med langsiktige oppgaver. Videre var den politiske situasjonen ustabil, særlig mot overgangen til den femte femårsplanen (1976–81). Denne ble derfor aldri trukket skikkelig opp, men avløst av den tidligere nevnte 10-års «planen» (1976–85) som ble offentliggjort i 1978.

En viktig innsatsfaktor i arbeidet med de økonomiske planene er den økonomiske statistikken. Det statistiske systemet ble derfor bygget opp parallelt med institusjonaliseringen av ett- og femårsplanene. Det er imidlertid ikke uten svakheter. For det første tar det lang tid å bygge opp et godt statistisk apparat, og den statistiske tradisjonen i Kina er kort. For det andre er statistisk arbeid blitt neglisjert i flere perioder, spesielt under Kulturrevolusjonen, da en nærmest kunne snakke om aktiv sabotasje. Det er derfor svake punkter i de historiske seriene. For det tredje er grunnlagsmaterialet for mye av produksjonsstatistikken, også blitt brukt i vurderingen av de økonomiske planene. I perioder der bruttoproduksjonsverdien har vært den dominerende planindikatoren har det derfor vært en tendens for bedriftsledere og

andre kadre langt nede i hierarkiet til å inflatere tallene. Mange av de til dels oppsiktsvekkende gode resultatene under det store spranget i 1958–59 viste seg å bero på slik feilrapportering.

Også i mer normale perioder har produksjonsenheterne hatt insentiver til å gi feil opplysninger om produksjonskapasitet, innsatsfaktorbehov o.l., for dermed direkte å påvirke stramheten i de økonomiske planene. Selv om de statistiske oppgavene som utarbeides i dag er omfattende (se SSB 1981) er de derfor ikke pålitelige nok til for eksempel å danne en god basis for kryssløpsanalyse eller for mer omfattende økonomiske modellarbeid (Turnotater 1982).

4. Økonomisk politikk

Det er mange sider ved den økonomiske politikken fram til 1978 som det kunne være interessant å se nærmere på. Jeg vil imidlertid av plasshensyn begrense meg til tre områder: utenrikshandel, sysselsetting og investeringer. Like fullt må framstillingen bli knapp.

Handelspolitikken

Blant annet som følge av vestlig handelsboikott, rettet Kinas handel seg stort sett mot Sovjet (og andre østblokk-land) på 1950-tallet. Her skaffet Kina seg maskiner (og ekspertise) til ca. 110 store industriprosjekter i bytte med råvarer og jordbruksprodukter. I 1960 trakk russerne tilbake all hjelp, og den kinesiske økonomien kom av denne (og andre) grunner opp i store vanskeligheter. Sjelberging ble understreket som sentral politisk målsetting, og handelen østover ble redusert i takt med nedbetalingen av gjelda til Sovjet. Samtidig tok handelen vestover seg noe opp, blant annet som følge av behovet for kornimport i begynnelsen av 1960-årene. I begynnelsen av 1970-årene økte handelen vestover sterkt, for så å stagnere de siste årene før Maos død. Bak disse svingningene lå det intern strid om fortolkningen av sjelbergingspolitikken, som imidlertid har vært et bærende element i kinesisk utenriksøkonomi siden 1960.

Sysselsettingspolitikken

De viktigste virkemidlene i den kinesiske sysselsettingspolitikken fram til 1978 har vært en stram regulering av flyttingene mellom land og by, de kollektive anleggsarbeidene på landsbygda (seinere kollektiv industrireisning) og utplasseringen av byungdommer til jordbruksområdene. Den strenge reguleringen av flyttestrømmen til byene etter Det store spranget, tok sikte på å begrense befolkningsveksten der, slik at denne ikke ble større enn tilgangen på arbeidsplasser. Fra midten av 1960-årene ble det klart at dette tiltaket ikke alene var nok, og 17 millioner kinesiske byungdommer ble i løpet av noen år sendt ut til bondebefolkningen for å finne en framtid der. Denne politikken ble imidlertid alvorlig undergravd av en strøm fra landsbygda til byene, på i alt ca. 10 millioner i samme periode. Da de utplasserte etter hvert illegalt begynte å vende tilbake til byene i stort omfang, forverret situasjonen seg drastisk og kinesiske byer har trolig hatt en total arbeidsløshet på godt over 10 millioner

Tabell 2. *Bruttoinvesteringenes andel av nasjonalinntekten¹⁾ (i %) og fordelingen av de statlige investeringene (i %) på noen produksjonssektorer (1952–1978).*

	1953–57	1958–62	1963–65	1966–70	1971–75	1976	1977	1978
Bruttoinvesteringenes andel av nasjonalinntekten (i %)	24,2	30,8	22,7	26,3	33,0	30,9	32,3	36,5
Fordelingen av statlige bruttoinvesteringer (i %) på:								
Jordbruk	7,8	12,3	18,8	11,8	11,3			
Lettindustri	5,9	5,2	3,9	4,0	5,4			6,1
Tungindustri	46,5	56,1	49,8	57,4	54,8			50,9
Annet ²⁾	39,8	26,6	27,5	26,8	28,5			

Kilder: Liang 1982, p. 63.
Dong 1982, p. 89.
Beijing Review no. 35 – 1982.

- ¹⁾ Med nasjonalinntekt mener kineserne nettopprodukt i de materielle produksjonssektorene industri, bergverk, landbruk, bygg og anlegg osv. samt i deler av de tjenesteytende næringene. Offentlig administrasjon, helsevesen, finansvesen, boligsektoren, persontransport o.l. er holdt utenfor.
- ²⁾ I denne posten inngår kapitaltilveksten i transport-, helse-, undervisnings- og boligsektoren m.m. Det er dermed verdt å merke seg at kapitaltilveksten i de såkalte uproduktive sektorer regnes som investering og ikke som konsum, til tross for at produksjonen i sektorene ikke regnes inn i nasjonalinntekten. (Se f.eks. Beijing Review no. 20 – 1982 p. 19).

omkring 1976–77.⁴⁾ (I tillegg har mange kinesiske bedrifter hatt flere sysselsatte enn teknisk nødvendig.)

På landsbygda har stort sett alle i arbeidsdyktig alder fått arbeid, men avkastningen av innsatsen har ofte vært lav, både i anleggssektoren og i det rene jordbruksarbeidet.

Investeringspolitikken

Investeringspolitikken har så å si gjennom hele Folkerepublikkens historie vært preget av to forhold: En høy investeringsrate og stor vekt på tungindustrien. Dette er illustrert i tabell 2.

Som tabell 2 viser har investeringsraten ligget over 25% i 18 av de 28 årene tabellen dekker, og over 30% i 13 av disse årene. Som sammenligningsgrunnlag kan nevnes at bruttoinvesteringene har utgjort fra 27,4 til 36,6 prosent av BNP i Norge i 1970-årene og fra 15 til 20 prosent av BNP i India i perioden 1970–77.⁵⁾ Sett over hele perioden var tungindustriens andel av de samlede statlige investeringene over 50%, mens lettindustri og jordbruk fikk henholdsvis 5% og 12% (tabellen mangler tall for 1976 og 1977, så disse opplysningene er hentet fra Liu og Wang 1980). Av investeringene i tungindustrien gikk bare 8,6% til anlegg som skulle produsere innsatsfaktorer til jordbruket (Jang og Li 1980).

Bak disse prioriteringene har det ligget et sterkt ønske om vekst i økonomien gjennom utbygging av tungindustrien. I tillegg har sentrale ledere (som for eksempel Mao) klart undervurdert behovet for balanse mellom sektorene under vekstprosessen.

⁴⁾ Kineserne regner med 5,3 millioner registrerte personer uten arbeid i byene ved utgangen av 1978 og med ca. 6,4 millioner ved utgangen av 1979. (Beijing Review no 39 – 1982.) Når en sammenligner med tallene for hvor mange som ble tildelt arbeid i perioden 1977–1981, ligger det nær å tro at det reelle tallet på arbeidsløse må ha ligget mye høyere, men at svært mange ikke var registrert.

⁵⁾ BNP i Norge og India omfatter produksjon i sektorer som ikke regnes som produktive i Kina og som derfor ikke trekkes inn ved beregning av nasjonalinntekten. (Sammenlign fotnote 1 til tabell 2.) Som det går fram av fotnote 2 i tabell 2 regnes imidlertid kapitaltilveksten i disse sektorene som investeringer og ikke som konsum. Ved sammenlignbare tall ville Kina derfor hatt en lavere investeringsrate (eller Norge/India en høyere) enn tilfellet nå er.

5. Problemer

Den viktigste gode egenskapen til det «klassiske» kinesiske økonomiske systemet, er dets evne til å kanalisere ressurser til prosjekter med høy prioritet på sentralt hold. Den viktigste svakheten er at ressursene ofte er blitt dårlig utnyttet og at næringsutviklingen ikke har vært i samsvar med folks preferanser. Vi skal nedenfor gå litt inn på utslagene av og bakgrunnen for dette.

Produksjon og behov

For det første har det opp gjennom årene, ifølge kinesiske økonomer, utviklet seg et gap mellom det som faktisk produseres og det samfunnet har hatt behov for. Produksjonen i tungindustrien er blitt for stor i forhold til produksjonen i lettindustrien og jordbruket. Samtidig har produksjonen i tungindustrien i for stor grad vært rettet inn på behovet innenfor sektoren selv. Denne ubalansen har tidvis vært så sterk at veksten i tungindustrien effektivt har blitt begrenset av tilgangen på mat og andre konsumgoder (Yang og Li 1980).

Ubalansen mellom produksjonen i de enkelte sektorene er naturligvis først og fremst et resultat av fortidas investeringspolitikk og derved av sentralmyndighetenes preferanser på tidligere tidspunkt. Gapet mellom produksjon og behov henger imidlertid også sammen med et irrasjonelt prissystem. Ved flervareproduksjon har kinesiske bedriftsledere hatt en viss innflytelse på produks sammensetningen. Siden bruttoproduksjonen målt i faste priser har vært den viktigste planmålsettingen har de prøvd å vri produks sammensetningen slik at planoppfyllelse har blitt enklest mulig.

Sløsing med realkapital

For det andre har det vært en sterk tendens til sløsing med realkapital. Den viktigste grunnen til dette er den vederlagsfrie tildelingen av produksjonsutstyr, som har ført til at alle enheter har ønsket så mye som mulig, uavhengig av den faktiske samfunnsmessige avkastning. Planleggingsorganene har verken hatt teoretisk grunnlag for eller praktisk mulighet til å foreta en effektiv allokering.

I tillegg har den tekniske utviklingen i eksisterende foretak vært svært langsom på grunn av utilstrekkelige depresieringsfond og strenge regler for bruken av dem. Dette henger igjen sammen med en sterk vekt på nye industriprosjekter i stedet for modernisering av gamle.

Men at et anlegg blir bygd betyr ikke nødvendigvis at det også blir brukt. Det har ikke vært helt uvanlig at bedrifter har måttet innskrenke produksjonen på grunn av mangel på reservedeler o.l. (He 1979.) Dette er dels et resultat av skjevheter i industristrukturen (ingen har fått i oppgave å produsere reservedeler), dels et resultat av generelle knapphetstendenser i økonomien (se under).

Tidligere mangel på reservedeler o.l. er hovedgrunnen til at kineserne nå kan rapportere om avkastningsrater på flere hundre prosent på små investeringer. Poeng- et er naturligvis at disse investeringene har vært nødven- dige påplussinger for å gjøre allerede anskaffet utstyr operativt.

Et annet tegn på dårlig utnyttelse av realkapital er lange konstruksjonsperioder for nye anlegg. Dette skyl- des dels at for mange prosjekter har blitt satt i gang samtidig (blant annet som følge av dårlig sentral koordi- nering og kontroll), dels den generelle knappheten på materialer og dels at ingen har vært økonomisk ansvarlig for overskridelser av tidsrammene.

Hamstring og knapphet

For det tredje har det vært store varelagere i økonomi- en, samtidig som det har vært knapphet på mange goder, manifestert i form av køer, ventelister o.l. Så sent som ved utgangen av første halvår 1978 var lagrene av maskiner og andre innsatsvarer lik den samlede brutto- produksjonen i industrien i samme periode (He 1978). Hovedparten av lagrene befant seg hos potensielle bru- kere av godene, mens bare mindre kvanta befant seg hos statlige leveringsorganer og hos ministeriet for mate- rialforsyning. Samtidig var mange kinesere på reise lan- det rundt på jakt etter nødvendige reservedeler, råvarer o.l. til sine bedrifter (Li Y. 1981).

Årsakene til dette ligger først og fremst i den tradisjo- nelt stramme planleggingen. Bedriftene har – ifølge pla- nen – ikke hatt noe å gå på. Når leveransene svikter et sted i systemet (p.g.a. feil i planen, dårlig bedriftsledelse, problemer i transportapparatet o.s.v.) slår dette ut i leve- ringsproblemer for andre. Bedriftslederne har lært gjen- nom erfaring at de ikke kan stole på løfter om innsats- faktorer og prøver å sikre seg ved å bygge opp lagre av nær sagt alt mulig. Goder som ikke har stor anvendelse i egen bedrift kan vise seg nyttige i mer eller mindre lyssky byttetransaksjoner med andre bedrifter. Slike byt- tehandler er imidlertid ikke så utbredt eller godt organi- sert at de kan forhindre at mange bedrifter har lagre av ting de ikke trenger, samtidig som andre må redusere produksjonen av mangel på samme innsatsfaktorer. Sys- temet opererer følgelig med store transaksjonskost- nader.

Et annet mottrekk mot svikt i innsatsfaktorleveransene er selvberging etter administrative skillelinjer. Alle øko- nomiske organisasjoner – fra ministerier til små bedrifter har etter evne prøvd å utvikle seg til «lukket økonomi- er». Resultatet er blitt unødig duplisering av bedrifter, mindre spesialisering enn ønskelig og dårlig utnyttelse av komparative fortrinn.

Liten tilpasningsevne

For det fjerde har økonomien vist seg lite tilpasnings- dyktig ved endringer i ytre forhold. Dette har blant annet slått ut i langsom endring i produktutforming og i lav innovasjonstakt (sammenlign behovet for import av mo- derne utenlandsk teknologi som kinesiske ledere nå understreker).

Den dårlige tilpasningsevnen til nye økonomiske ut- fordringer skyldes dels den sterke innskrenkningen i handlingsmulighetene til økonomiske enheter på lavere nivå. Dels er det en virkning av at foreliggende mulighe- ter ikke utnyttes, fordi bedriftsledere o.l. ikke belønnes for å ta sjanser. Også den ekstremt ustabile politiske situasjonen har bidratt til å utvikle et ledersjikt på pro- duktjonsenhetsnivå preget av forsiktighet.

Lav arbeidsproduktivitet

For det femte har arbeidsproduktiviteten i statssekt-oren vært lav sammenlignet med forholdene i andre land. Dette skyldes dels den tidligere nevnte dårlige utnyttel- sen av produksjonskapasitet p.g.a. materialmangler osv., kombinert med at kinesiske arbeidere ikke har kunnet bli sagt opp. Dels er det en funksjon av lønssystemet, som etter kulturrevolusjonen (med noen unntak) har manglet enhver forbindelse mellom innsats/resultat og belønning. (En annen sak er om en slik sammenknytning ville hatt særlig betydning uten en samtidig forbedring i tilførslene på forbruksvarer. Det er grenser for hvor mye folk vil spare for kanskje å kunne kjøpe noe ved en framtidig lettelse i rasjoneringen når alternativet er mere fritid eller roligere forhold på jobben i dag.)

Problemer i jordbruket

Også jordbruket har vært plaget av dårlig ressursut- nyttelse. For det første har høyere organers direktiver om tilsådd areal for ulike avlinger ført til uoptimal bruk av jord.

For det andre har de organene som har fordelt pro- duktjonsmidler til produksjonsenheterne verken hatt kunnskap eller anledning til å sørge for at maskiner o.l. havnet der de ga størst avkastning.

For det tredje har den gjensidige koplingen mellom enkeltbondens belønning og alle bøndenes innsats truk- ket i retning av lav arbeidsproduktivitet i den kollektive sektoren. Siden arbeidspoengene i liten grad har variert med hvor hardt den enkelte har jobbet, bare han har møtt fram, har det isolert sett lønt seg for hver bonde å spare på kreftene til innsats i den private sektoren. Når mange har tilpasset seg slik, har resultatet blitt en unød- vendig dårlig avkastning av arbeidstida. Problemet har vært størst i de fattigste områdene, der stordriftsfordele- ne ved kollektivene (vannkontroll, mekanisering o.l.) har vært små i forhold til organisasjonskostnadene (se Her- soug et al. 1982 avsnitt 3, for en nærmere redegjørelse for dette).

Dette har for det fjerde ført til uoptimal fordeling av andre ressurser – særlig gjødsel – mellom den private og den kollektive sektoren.

For det femte har «bøndenes entusiasme og initiativ» blitt hemmet av de sterke restriksjonene på omsetning av jordbruksvarer utenom de statlige omsetningskanalene.

6. En oppsummering

En kort oppsummerende karakteristik av det «klassiske» kinesiske økonomiske systemet, kan være følgende:

Systemet er relativt sterkt sentralisert. Sentral- og provinsmyndigheter har stor beslutningsmyndighet både med hensyn til den løpende økonomiske virksomhet og med hensyn til rammebetingelsene for lavere enheter. Den sentrale planen er forholdsvis omfattende og detaljert. Informasjonen går for det meste rett opp eller rett ned i systemet. Lavere enheter er avhengige av høyere enheter i samme kjede for å få informasjon om andre enheter og om generelle økonomiske forhold. De har for eksempel ikke adgang til å få generelle opplysninger fra Statens statistiske byrå (Turnotater 1982). Sentrale beslutninger fattes på grunnlag av sentralt baserte preferanser, og det foregår en del virksomhet som tar sikte på å påvirke preferansene til lavere enheter.

Dette siste henger nær sammen med motivasjonssystemet. Kineserne har i relativt liten grad benyttet seg av belønning etter innsats/resultat, med unntak for bøndene. I stedet har de benyttet individuelle moralske belønninger (og press), direktiver og generelle oppfordringer av typen «tjen folket».

Koordineringen av den økonomiske virksomheten ex ante har gått gjennom statsplanene; ex post gjennom forhandlinger og andre mer eller mindre formelle ad-hoc pregete metoder. Markedsmekanismen har spilt en svært underordnet rolle, også for fordelingen av konsumvarer, p.g.a. den omfattende rasjoneringen og den sentrale styringen med prisene.

Arbeidere (med jobb) har vært rasjonert på alle viktige forbruksmarkeder (arbeid, bolig, mat, klær og varige forbruksgoder). De har imidlertid fritt kunnet spare. In-

dustribedriftene har vært urasjonert på produktmarkedene og med hensyn til tilgang på ufaglært arbeidskraft. (Her utgjør bøndene et stort potensiale.) De har vært rasjonert på andre faktormarkeder (relativt til ønsker basert på slakke budsjettbetingelser). Jordbrukskollektivene har vært rasjonert på faktormarkedene og urasjonert på produktmarkedene (men underlagt salgsplikt). Bøndene har vært rasjonert på konsum- og faktormarkedene og urasjonerte på arbeids- og produktmarkedet (privat sektor i landbruket). De har imidlertid vært underlagt en viss arbeidsplikt overfor kollektivene, ved at forsyningene av korn har vært knyttet til frammøtet til arbeid i den kollektive sektor.

To mulige stikkord for en karakteristik av det kinesiske økonomiske systemet er «ressursbremset økonomi»¹⁾ og «kommandoøkonomi». Det første stikkordet er en antydning om hva som fra produksjonssenheterens synspunkt blir stående som den viktigste hindringen for økt økonomisk aktivitet. (I en markedsøkonomi kunne dette vært markedssvikt. Se for øvrig Kornai (1979).) Det andre stikkordet viser til at ressursene (inklusive den faglærte arbeidskraften) faktisk har vært flyttet rundt på (sentral) kommando, selv om det naturligvis også ligger mye forhandlinger bak.

Disse to aspektene ved den kinesiske økonomien henger nært sammen. En av målsettingene for de pågående økonomiske reformene er nettopp å redusere «ressursbremsingen», ved å gå over fra administrative til økonomiske metoder i det økonomiske arbeidet (med «økonomiske metoder» mener kineserne bruk av markeder, materielle insentiver, skattelegging o.s.v.).

⁶⁾ «Ressurs» viser her til råvarer, produsert innsatsfaktorer og faglært arbeidskraft.

FUNKSJONSHEMMEDES FELLESORGANISASJON (FFO)

er et samarbeidsorgan mellom 22 interesseorganisasjoner av funksjonshemmede. Saker vi arbeider med er bl.a. funksjonshemmedes økonomi, sysselsetting, boligspørsmål, helse- og sosialtjenesten, transport, utdanning og attføring, kultur og fritid, medbestemmelse og økt innflytelse for funksjonshemmede.

KONSULENT/UTREDER

Konsulenten skal arbeide med saker som berører funksjonshemmedes levekår og økonomi med særlig ansvar for å utarbeide bakgrunnsmateriale i forbindelse med de drøftinger FFO har med Regjeringen og trygde- og statsbudsjettet, foruten å utarbeide uttalelser til offentlige utredninger etc. Vedkommende må i noen grad delta i saksbehandling.

Vi søker primært en sosialøkonom, men også søkere med annen utdanning kan komme i betraktning.

L.tr. 18-22.

Søknadsfrist er 6/4-83.

Tiltredelse snarest.

Forespørsler kan rettes FFO's sekretariat, tlf. 60 04 14.

Stiftelsen
**Bedriftsøkonomisk
Institutt**
Norwegian School of Management

Kursvirksomheten

TROLL: Et rikt modellspråk for planlegging med mange muligheter.

Utover på 70-tallet ble det utviklet en rekke gode modellspråk for planlegging (og budsjettering). Det er dermed blitt *mulig å utvikle beregningsorienterte modeller og økonomistyringssystemer uavhengig av den detaljerte tekniske innsikt som tradisjonell EDB krever*. Med dette nye hjelpemidlet har arbeidet med modellorientert planlegging fått en dramatisk stimulans.

Modellspråket TROLL har i løpet av kort tid fått en avgjørende betydning for arbeidet med de sentrale makroøkonomiske modeller i Norge. Alle sentrale makro-modeller, bortsett fra MODIS, er nå skrevet i TROLL. *TROLL er tilgjengelig for et bredere publikum gjennom servicebyrå (Teamco).*

En databank er tilgjengelig i denne sammenheng. På bestemte vilkår er det dessuten mulig å kjøre makro-modellen MODAG på denne tjenesten.

Bedriftsøkonomisk Institutt har i de siste årene engasjert seg i bruken av modellspråk, med særlig vekt på det bedriftsøkonomiske område. Bl.a. TROLL har vært benyttet i denne sammenheng. Bruken av modellspråk har allerede fått en god del konsekvenser for våre undervisningstilbud. Som et ledd i det videre arbeid tar en sikte på, fra tid til annen, å arrangere kortere kurs med basis i helt bestemte modellspråk, som f.eks. TROLL.

Avholdes: Esso Motor Hotel Høvik.

Tid: 6. og 7. april 1983.

Kursavgift: Kr. 2 000 pr. deltaker (inkl. lunch).

Påmelding på telefon: 12 30 50 v/Mari Wolstad.

TROLL: **Et rikt modellspråk for planlegging med mange muligheter.**

Avholdes: Esso Motor Hotel Høvik – 6. og 7. april 1983.

PROGRAM

ONSDAG 6. APRIL:

08.30–09.00 Registrering.

09.00–09.30 Rektor Jørgen Randers,
Bedriftsøkonomisk Institutt.
DYNAMO og systemdynamikk:
Et eksempel på et modellspråks betydning
for utviklingen av et fagområde.

09.30–10.30 Amanuensis Jon Lundesgaard
Bedriftsøkonomisk Institutt
Modellspråkene og deres betydning for ar-
beidet med planlegging og budsjettering.
Noen eksempler på konkrete modellspråk
– oversikt over grunnleggende trekk ved
TROLL.

10.30–10.45 Kaffe.

10.45–12.00 Konsulent Gunnvald Grønvik, Norges Bank
Oversikt over mulighetene i TROLL-syste-
met.

12.00–13.00 Lunch.

13.00–14.00 Direktør Jarle Bergo, Norges Bank.
Tendenser innenfor makroøkonomisk teori
og modellbygging.

14.00–14.15 Kaffe

14.15–15.00 Underdirektør Knut Eggum-Johansen, Plan-
leggingsavdelingen, Finansdepartementet.
Modell-systemet for makroøkonomisk
planlegging i Norge.

15.00–15.45 Førstekonsulent Øystein Olsen,
Statistisk Sentralbyrå.
Oversikt over MODAG.

TORSdag 7. APRIL:

09.00–10.00 Ass. direktør Jon A. Solheim, Norges Bank.
Kort om Norges Banks rolle i TROLL-sam-
menheng. Databanker i TROLL og bruken
av internasjonale databanker.

10.00–10.15 Kaffe.

10.15–11.15 Forsker Morten Reymert,
Statistisk Sentralbyrå.
Bruken av TROLL i Statistisk Sentralbyrå.
Erfaringer og videre arbeid.

11.15–12.00 Underdirektør Tore Eriksen,
Økonomiavdelingen, Finansdepartementet.
Betydningen av TROLL sett fra Finans-
departementet.

12.00–13.00 Lunch.

13.00–14.00 Vit. ass. Jørgen Aasnes,
Sosialøkonomisk Institutt.
Eksempel på estimering av økonomiske
sammenhenger ved hjelp av TROLL.

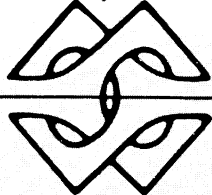
14.00–14.15 Kaffe.

14.15–15.00 Siviløkonom Finn W. Strand, Teamco.
Teamcos TROLL-tilbud og aktuelle tjenes-
ter i denne sammenheng – FCS-EPS.

15.00–15.45 Kontorsjef Alf A. Hageler,
Den Norske Bankforening.
Perspektiver på bruken av TROLL utenfor
det sentrale planleggingsapparat.

NSF

1908

Redaksjon:

Tore Jørgen Hanisch

Steinar Juel

Morten Reymert

Asbjørn Rødseth

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen

Finn Anonsen

Jarle Bergo

Helge Brunborg

Tore Holm

Jørn Rattsø

Knut Regbo

Alice Rostoft

Aimée Staudé

Steinar Strøm

Arild Sæther

Sigurd Tveitereid

Stein Østre

Produksjonssekretær:

Turid Holt-Jacobsen

Utgitt av

Norske Sosialøkonoms

Forening

Formann: Ingvar Strøm

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV

OSLO 1

Telefon (02) 41 81 01

Postgiro: 5 16 35 48

Bankgiro: 6001.05.13084

Medlem av Den Norske

Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer

pr. år, den 15. hver måned

unntatt juli.

Abonnement kr. 150,-

Enkeltnr. kr. 20,-

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side kr. 1 800,-

3/4 side kr. 1 400,-

1/2 side kr. 1 000,-

1/3 side kr. 800,-

1/4 side kr. 600,-

Trykt i offsett.

Reklametrykk A.s. Bergen

Nytt om navn

Som et tilbud til NSF's medlemmer vil vi lage en spalte som gir plass for endringer av jobb, tittel o.l.

Informasjon, gjerne med passbilde, sendes redaksjonen.

Boligkonferansen 1983

Hva skjer i boligsektoren?

Norske Sosialøkonoms Forening arrangerer boligkonferanse den 14. og 15. april på Helsefyr Nye Hotel.

Boligpolitikken har i de senere år gjennomgått omfattende forandringer, og tross en fortsatt relativt høy boligproduksjon er det nå en større usikkerhet i markedet enn kanskje noen

gang tidligere i etterkrigstiden. Konferansen tar opp en del av de mange og omfattende spørsmål som har vært oppe til debatt i den senere tid.

Konferansen, som går over to hele dager, kan deles inn i tre hovedemner: byggekostnader, finansieringsformer og boligmarkedet. Sesjonene er bygget

opp med teoretiske, empiriske og praktiske foredrag.

Konferansen retter seg særlig mot planleggere og utredere i statsadministrasjonen og mot ansatte i kommuner, organisasjoner og bedrifter som arbeider med boligspørsmål.

Se fullstendig program og påmeldingsslipp på side 2 i tidsskriftet.

Veiledning for bidragsytere

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som tar sikte på å bringe stoff om aktuelle næringsøkonomiske spørsmål og økonomisk politisk debatt såvel som teoretiske og prinsipielle samfunnsøkonomiske spørsmål. De vitenskapelige bidrag bør gjøres tilgjengelige også for ikke-spesialister. Spesielt bør bruk av matematikk gjøres slik at leseren kan følge hovedtrekkene i resonnmener og konklusjoner uten å sette seg inn i matematikken. Eventuelt kan tekniske appendikser overveies. Manuskripter må tilfredsstille følgende krav:

1. Innlevering

Alle manuskripter må innleveres i 2 eksemplarer. Debattinnlegg og kommentarer må være ferdigbehandlet av redaksjonen senest den 15. i måneden før utgivelsesmåneden. Andre typer innlegg (artikler, bokenmeldelser m.m.) vil normalt ha lengre trykkestid. Alle innlegg sendes til Norske Sosialøkonoms Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1.

2. Form på manuskript

Manuskriptet skal være maskinskrivet med dobbel linjeavstand. For aktuelle kommentarer og artikler skal det vedlegges et fotografi av forfatteren (passfoto). For artikler skal det dessuten følge et resymé på ca. 100-300 ord og biografiske opplysninger. Resyméet skal være poengrettet og i en direkte form, og artikkelens problemstilling og hovedkonklusjoner skal fremgå av resyméet. De biografiske opplysninger som ønskes er utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted.

3. Fotnoter

Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende. Fotnoter legges ved fortløpende på eget ark.

4. Figurer og tabeller

Figurer og tabeller settes på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De skal ha korte, beskrivende titler. Figurer må lages i en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon. I teksten henvises det til figur/tabell nr. og tittel, ikke som «figuren nedenfor viser».

5. Referanser

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted; Frisch, R. (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave, Universitetsforlaget, Oslo - Bergen - Tromsø.

6. Bruk av matematikk

For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

$$a/b, \text{ ikke } \frac{a}{b} \sum_{i=1}^n, \text{ ikke } \sum_{i=1}^n$$

Fot- og toppskrifter kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen a(t) er like god som a.

Formler og symboler som brukes, legges ved på eget ark.

KONSULENT

I Kommunaldepartementets arbeidsavdeling, Utredningsseksjonen, er det ledig et vikariat som konsulent.
Det søkes etter en sosialøkonom eller person med tilsvarende utdanning.

Arbeidsoppgaver.

Stillingens sentrale formål vil være utvikling av samspillet mellom arbeidsmarkedspolitikken og økonomisk politikk. Herunder ligger arbeidet med de deler av nasjonalbudsjettet som angår arbeidsmarkedet, arbeidsmarkedets plass i de økonomiske planleggingsmodellene samt bruk av forskning i denne prosessen. Analyser av virkemidler i arbeidsmarkedspolitikken vil også være en del av arbeidet.

Stillingen lønnes i lønnstrinn 19-21.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til underdirektør Fred-Olav Sørensen, Kommunaldepartementet, telefon 41 71 80.

**Søknad sendes
KOMMUNALDEPARTEMENTET,
Administrasjonsavdelingen,
Postboks 8112, Dep. Oslo,
innen 1. mai 1983.**

Knut Getz Wold

Den økonomiske situasjon

**Foredrag på Norges Banks
representantskapsmøte 28. februar 1983**

Den økonomiske situasjon

*Foredrag av direktør Knut Getz Wold
på Norges Banks representantskapsmøte
28. februar 1983*

Innledning

Verdensøkonomien er midt inne i det alvorligste økonomiske tilbakeslaget i hele etterkrigstiden. Nullvekst preger industrilandenes økonomi, arbeidsløsheten har nådd stadig nye rekordtall. Om situasjonen er alvorlig for industrilandene, er den langt verre for utviklingslandene. De er rammet både av vanskelige avsetningsforhold for eksportvarene og av den drastiske forverringen av de mellomfolkelige betalingsforholdene. Proteksjonistiske handelspolitiske tiltak har vokst illevarslende i styrke i mange land.

Det rår stor meningsforskjell både i de enkelte land og i de internasjonale økonomiske samarbeidsorganisasjoner om hvilken økonomisk politikk som best vil rette på disse misforholdene.

Men la oss ikke se bort fra de lyspunktene som tross alt nå er i sikte. Det var den høye inflasjonen i de aller fleste land som var den viktigste årsaken til den svært stramme økonomiske politikken mange av dem har ført. Og nettopp her er bedringen sterk. Langt lavere inflasjonsrater har gjort det mulig å føre en mer ekspansiv penge- og kredittpolitikk. Den har igjen ført til en sterk reduksjon av det rekordmessig høye rentenivået som lenge var en viktig hindring for økonomisk vekst i mange land.

Mye tyder på at vi er meget nær bunnpunktet i det økonomiske tilbakeslaget i verden. Kanskje er det alt passert. Men perspektivene og ikke minst tempoet i veksten er usikkert. Mye vil avhenge av den økonomiske politikken, særlig i de store industrilandene. Det vil også kreves en mer

systematisk og målrettet innsats i det mellomfolkelige økonomiske samarbeidet for å få til en samordnet vekstpolitikk.

Denne internasjonale bakgrunnen stiller store krav også til norsk økonomisk politikk i det året vi er gått inn i. Den negative faktor er at inflasjonsraten i Norge lenge har ligget høyere enn i de fleste andre industriland. Det betyr en binding på handlefriheten. Men nå har utviklingen på dette området bedret seg også hos oss.

Med sin sterkt utenriksorienterte og åpne økonomi er Norge meget avhengig av utviklingen i verdensøkonomien. Nesten halvparten av bruttonasjonalproduktet blir eksportert og er avhengig av etterspørselsforholdene på verdensmarkedet og Norges konkurranseevne der. Ja, flere av de viktigste norske eksportproduktene er spesielt konjunkturfølsomme.

Oljen og gassforekomstene i Nordsjøen gir selvsagt Norge store fordeler i den økonomiske omstillingsprosessen som det sterke internasjonale konjunkturtilbakeslaget fører med seg. Produksjonen representerer en vekstindustri med store fordeler for betalingsbalansen overfor utlandet. Men problemene som oljeøkonomien og oljeinntektene har ført med seg for den øvrige økonomi, er også store, og risikoen når det gjelder markedsforhold og priser for olje og gass, er betydelig.

Internasjonal økonomi

Etter de gylne 1960-åra med god vekst, lav arbeidsløshet og lav inflasjon i de aller fleste land fulgte de vanskelige 1970-åra.

De var preget av oljeprissjokkene, men likevel av såpass god vekst som 3,2% i gjennomsnitt om året i OECD-landene.

De første 1980-åra gir et helt annet og dystert bilde. Vekstraten i 1980 og 1981 var mellom 1 og 1½%. I fjor kom bunnåret med en nedgang i bruttonasjonalproduktet på ½%. I Sambandsstatene var nedgangen hele 1,8%. Den lave veksten må ses som et resultat av den meget stramme økonomiske politikken som de aller fleste industrilandene har ført for å dempe inflasjonsraten og redusere underskottet på betalingsbalansen. En dempende innflytelse er også oppnådd på begge disse områdene. Men arbeidsløsheten holder seg meget høy og stiger fortsatt.

Når det gjelder vekstraten, tyder mye på at vendepunktet er nådd. Etter nullvekst i annet halvår i fjor regner OECD med en vekst på 1¾% (årsrate) i det halvåret vi nå er inne i, fulgt av 2¾% i siste halvår i år og i første halvår 1984. Om det er betydelig usikkerhet i disse tallene, peker de klart i rett lei.

Oppgangen vil bli ledet av USA med bortimot 5% vekst fra siste kvartal i fjor til siste kvartal i år etter de seneste offisielle prognoser. Denne utviklingen reflekterer en omlegging både av finanspolitikken og kredittpolitikken i noe mer ekspansiv retning ettersom inflasjonsraten har falt markert. En overvurdert dollar er likevel en bremse. Japan har fortsatt relativt høy vekstrate trass i en noe strammere økonomisk politikk. Men vekstutsiktene i de ledende europeiske industrilandene er langt svakere. For 1983 ventes bare ½% vekst i de fire ledende europeiske industrilandene til sammen.

Arbeidsløsheten i OECD ventes å stige ytterligere, om enn i noe dempet tempo i år, og passere 34 mill. arbeidsløse eller 9½% i annet halvår. I Europa kan den bli over 11%. I USA ventes en ledighet på opp til 10½%. Den gjennomsnittlige varigheten av arbeidsløsheten øker også. I Europa har ca.

tredjeparten av de arbeidsløse vært uten arbeid et halvår eller lengre.

Hver femte av ungdommene i OECDs arbeidsstyrke ventes å være arbeidsløse neste år. Arbeidsløsheten i 24 OECD-land er så stor at den svarer til en tapt produksjon på 340 milliarder dollar om året. Dette svarer igjen til hele bruttonasjonalproduktet i Canada og Danmark til sammen.

Både fra menneskelige og økonomiske synspunkter er arbeidsløsheten et dominerende problem for den vestlige verden. Det må bli et hovedmål for den økonomiske politikken å få snudd den dystre utviklingen på dette området.

Et stort lyspunkt i det internasjonale økonomiske bildet er den markerte nedgang i inflasjonsraten i de fleste land. Også her leder USA og Japan, som begge har redusert inflasjonsraten til under halvparten i løpet av det siste året til henholdsvis 4 og 2½% i årsrate. Andre land med inflasjonsrate på knapt 5% er Sveits, Tyskland, Østerrike og Nederland. Den britiske inflasjonsraten på 5½% er nå den laveste på ti år.

Denne utviklingen i inflasjonsraten har muliggjort en mer ekspansiv penge- og kredittpolitikk og dermed et markert lavere rentenivå i de aller fleste industriland. USA og Storbritannia har ledet utviklingen, og det har igjen lettet presset på Japan, Tyskland og Canada. Bildet er mer usikkert i Frankrike og Italia. OECD mener at ytterligere fall i de korte rentesatser ventelig vil bli av moderat omfang. Men de mer langsiktige rentesatser ventes å fortsette å falle som refleks av lavere inflasjonsforventninger og en mer rommelig kredittpolitikk i 1983. Det vil i tilfelle stimulere investeringer og økonomisk aktivitet.

De høye prisene på olje og andre energikilder har stimulert store investeringer i energiproduksjon og energisparing. Dette har redusert industrilandenes oljeinnførsel og betalingsunderskott.

OPEC-landenes overskott er redusert fra

110 milliarder dollar i 1980 til 0 i fjor og ventes å bli 15 milliarder i år. Men svikten i OPEC-samarbeidet ser ut til å svekke oljeprisene og redusere dette tallet. Flere av OPEC-landene, og framfor alt Saudi-Arabia, har økt sin innførsel sterkt, mye på grunn av gjennomføringen av et ambisiøst investeringsprogram. Vi kan nå tydelig se at dersom oljeprisøkningen i 1970-åra hadde skjedd mer gradvis istedenfor i to store sjokk, ville tilpassingen gått raskere og skadevirkningene for verdensøkonomien blitt mindre.

OECD-landenes underskott ble redusert sterkt fra 69 milliarder dollar i 1980 til 31 milliarder dollar i 1981, men steg så i fjor og ventes å bli hele 54 milliarder dollar i år. Det er framfor alt USAs underskott som ventes å øke drastisk fra 9 milliarder dollar i fjor til 31 milliarder i år. En overvurdert dollar spiller en viktig rolle her. Tyskland bedret sin betalingsstilling sterkt alt i fjor, og Japan venter en markert bedring i år. Utviklingen i disse landene reflekterer en sterkt bedret konkurranseevne.

Den alvorligste siden ved de internasjonale betalingsproblemene gjelder de ikke-oljeproduserende utviklingslandene, som er kommet i en meget vanskelig situasjon. Det samlede driftsunderskottet på betalingsbalansen for disse landene vil i år ventelig utgjøre 50 milliarder dollar mot 65 milliarder i fjor. Et alvorlig problem for disse landene er også den drastiske forverringen av finansieringsmulighetene i de private markedene. Dette kan bare delvis oppveies av økt innsats fra Valutafondets, Verdensbankens og IDAs side.

Den aktuelle situasjon stimulerer de aller fleste land til en fortsatt stram økonomisk politikk for å prøve å bedre konkurranseevnen, slik det ofte heter. Men det er ikke mulig for alle å bedre konkurranseevnen og redusere underskottet. En mer ekspansiv økonomisk politikk i Tyskland, Japan og enkelte mindre land ville lette den internasjonale tilpassingsprosessen, og en for-

siktig omlegging i denne retning synes også sannsynlig.

De sterke fluktuasjoner i valutakursene skaper store problemer for næringslivet i mange land. Her er det meget viktig at kursene ikke lenger vesentlig reflekterer relative inflasjonsrater, men i økende utstrekning også renteforskjeller og den generelle økonomiske utvikling. Stabile valutakurser er under disse forhold ikke lenger oppnåelige. Risikoen for konkurrerende devalueringer er økt. Vi står overfor en reell fare for en utvikling av den type som preget 1930-åra. Løsningen kan ikke ligge i at det enkelte land prøver å dytte sine problemer over på andre. Det internasjonale kurssamarbeid i Valutafondet, EMS og mellom hovedvalutaene er blitt enda meget viktigere enn før.

De internasjonale betalingsproblemene er preget av de store finansieringsvanskene som en rekke land har. Viktigere er kanskje betalingskrisen i Mexico, som har en utenlandsgjeld på over 80 milliarder dollar. Også Argentina, Brasil og flere andre sør-amerikanske land og enkelte øst-europeiske og afrikanske land er i akutte betalingsvansker. Den offisielle utenlandsgjelden i de ikke-oljeproduserende utviklingslandene utgjør over 600 milliarder dollar, hvorav nesten halvparten er gjeld til de store forretningsbankene.

De store forretningsbankenes handlingsmønster har økt problemene. I den tiden OPEC-landenes overskott var stort og den internasjonale likviditeten rommelig, lånte disse bankene i USA og de andre største industrilandene nesten ubegrenset til alle land, også øst-europeiske, og til vanskeligstilte u-land. Det hadde naturligvis også positive virkninger. Men kredittene var så lett tilgjengelige at det ikke alltid stimulerte til den nødvendige omlegging av den økonomiske politikken i låntakerlandene. Mange glemte at det ikke bare gjelder å få lån, men at en også må innrette seg på at de skal betales tilbake.

Nå har de store forretningsbankene til dels svingt om til den motsatte ytterlighet. De har nok i enkelte tilfelle gått sammen om nye kreditter til land i akutte betalingsvansker. Men de avslår ofte kreditter også til land som legger om sin økonomiske politikk i rett lei og som burde være fullt kredittverdige. Denne utviklingen bringer stadig nye land inn i betalingskriser og øker påkjenningen på Valutafondet og Verdensbanken og kravene til internasjonale hjelpetiltak i det hele.

Et positivt trekk i det internasjonale bildet er at det stort sett har lyktes å opprettholde et liberalt handelspolitisk mønster. Men det er også mange proteksjonistiske avvik. Og det internasjonale økonomiske tilbakeslaget øker risikoen for framveksten av en nyproteksjonisme, som kan få meget uheldige virkninger på verdenshandelen.

Under disse forhold stilles det større krav enn noen gang før til det mellomfolkelige økonomiske samarbeidet. Det gjelder å avverge faren for nye proteksjonistiske tiltak. Her har GATT, EFTA og EF viktige oppgaver. Det gjelder å løse de akutte betalingsproblemene, noe som kaller både på Valutafondet, BIS og de store forretningsbankene. Og det gjelder å utforme en samlet plan for en samordnet økonomisk ekspansjonspolitik. Det bør være et mål for OECD.

Norsk økonomi fra stagnasjon til svak vekst

Den internasjonale utviklingen stiller norsk økonomi og økonomisk politikk overfor store utfordringer. Vi kan ikke lenger innstille oss på at vi hvert år får vesentlig større ressurser å rå over. Den gang det var tilfellet, kunne en løse nye oppgaver og endre inntektsfordelingen ved at noen sektorer av økonomien og noen inntektsgrupper vokste raskere enn andre. Norges samlede disponible realinntekt steg med 3,2% i

1981. I fjor var det en liten nedgang på 0,2%, og i år ventes en ytterligere nedgang på ½%. Nå vil derfor større ressurser til én sektor føre til direkte reduksjon for andre.

Norge klarte seg bedre enn de fleste andre land i 1970-åra og hadde 1½% høyere vekstrate enn OECD-området i gjennomsnitt for det ti-året. Men denne perioden synes nå slutt. I 1981 var veksten i Norge med ½% litt lavere enn OECD-gjennomsnittet. I fjor var det omtrent stagnasjon både i Norge og OECD. I år regner en med knapt ½% vekst i Norge mot 1½% i hele OECD. Eksklusive sjøfart og oljevirk-somhet blir de norske tallene litt høyere, men likevel under OECD.

Her må en ta omsyn til at det ikke er noen grunn til å regne med noen nevneverdig øking av olje- og gassproduksjonen de nærmeste årene fra det nåværende nivået på knapt 50 mill. tonn oljeekvivalenter. I annen halvdel av 1980-åra skulle en imidlertid etter hvert kunne regne med en oppgang til 60 à 70 mill. tonn.

Flere av Norges tradisjonelle eksportindustrier er meget konjunkturfølsomme og må ventes å reagere forholdsvis sterkt om den internasjonale oppgangen vinner i styrke utover i 1983. Men dette forutsetter også en bedring i Norges konkurranseevne, større mobilitet på arbeidsmarkedet og større omstillingsevne i produksjonen i retning av endring i markedsstrukturen, nye produkter og ny teknologi.

Industriproduksjonen viser sterke tendenser til stagnasjon eller fall. Produksjonsindeksen for fjerde kvartal 1982 viser en nedgang på 4% jevnført med samme kvartal ett år tidligere, og er dermed tilbake til samme nivå som i 1975. Sesongkorrigerte tall viser også en nedgang fra foregående kvartal. Og det er viktig at nedgangen konsentrerer seg sterkt om de bransjene som konkurrerer med utlandet. Det siste konjunkturbarometret viser også en relativt pessimistisk vurdering hos industrilederne

av de generelle utsiktene i de nærmeste månedene framover.

Kanskje størst grunn til bekymring gir den sterke svikten i investeringene i tradisjonell industri. De falt med 13½% i fjor, og i år ventes en ytterligere sterk nedgang. Reduksjon av lønnsomheten og usikre vekstutsikter i utekonkurrerende industri bremser investeringslysten. Investeringsstillingen venter størst svikt i investeringene for produksjon av aluminium og andre metalliske og kjemiske råvarer. Men det er grunn til å spørre om det blir tatt tilstrekkelig omsyn til det omslaget oppover i verdensøkonomien som nå ser ut til å være underveis. La oss minne om at mange av de lønnsomste investeringene blir foretatt nettopp på bunnen av en nedgangskonjunktur, slik at de kan dra nytte av oppsvinget når det kommer. Her spiller det også en viktig rolle at lengre tids lave investeringsnivå har gjort deler av produksjonsapparatet foreldet. Det oppdemmete investeringsbehovet bør etter hvert kunne forsterke vekstimpulsene både i Norge og utlandet. En fortsatt forsiktig oppmyking av kredittpolitikken vil kunne virke med til dette.

Når det gjelder investeringer i utvinning og transport av olje og gass, er bildet et helt annet. Her venter en oppgang på hele 32%.

Både privatforbruket og det offentlige forbruket steg med vel 1% i fjor. I år ventes en oppgang på 1½% i privatforbruket og vel 2% i det offentlige forbruket. Størst oppgang i detaljomsetningen viser salget av motorkjøretøyer og bensin.

Det mest urovekkende trekk ved norsk økonomi i dag er den sterke oppgangen i arbeidsløsheten. Den er nok fremdeles lav målt med internasjonale mål. Ved utgangen av januar var arbeidsløsheten 4% mot omkring 9% i hele OECD-området. Men tallet på arbeidsløse her i landet var over 67 000 eller ca. 60% høyere enn for ett år siden.

Et konjunkturuomslag oppover i Vest-Europa i år burde imidlertid kunne snu

denne tendensen og etter hvert føre til økt sysselsetting. Men det er grunn til å regne med at det stort sett er de mindre arbeidskraftintensive næringene som først vil merke et slikt omslag. Det er også grunn til å peke på at mange bedrifter i Norge holder lenge på arbeidskraften når avsetningen svikter. Det er i og for seg et positivt trekk. Men det betyr på den andre siden at det tar tid før økt avsetning fører til større sysselsetting. Sett fra en annen side, har mange bedrifter her en produktivitetsreserve.

Det er et stort behov for omstillinger på arbeidsmarkedet. Og det er et positivt trekk ved arbeidsmarkedspolitikken at den tar sikte på å lette byrdene for arbeidstakerne ved denne omstillingen.

Kostnadsutvikling og konkurranseevne

Det største problemet i norsk økonomi er fremdeles pris- og kostnadsutviklingen. Konsumprisstigningen i Norge i løpet av det siste året ligger på ca. 10% mot ca. 7% for OECD under ett. Likevel synes det å være en viss bedring i sikte. Prisstigningen i Norge de siste månedene i fjor ble dempet og lå omtrent på gjennomsnittet av de europeiske OECD-landene. Januar-tallet steg med 1½% fra desember mot 3% i januar i fjor. En rekke priser blir oppjustert ved årsskiftet. I det hele må en være klar over at subsidienedskjæringer, avgiftspålegg og statsdirigerte priser spiller en viktig rolle for prisstigningen i Norge. Det samme gjelder økte avansesatser i skjermete næringer. Importprisstigningen har virket dempende på prisutviklingen.

Utviklingen av lønnskostnadene i tiden framover vil være av meget stor betydning for prisstigningen og konkurranseevnen. Veksten i timefortjenesten for voksne mannlige industriarbeidere i Norge lå i fjor på 11%, for kvinnelige litt høyere. I hele OECD-området var den gjennomsnittlige veksten under 9%. For i år regner en med

bare 7½% oppgang for OECD. For Norges viktigste handelspartnere var lønnsstigningen i fjor litt lavere enn for OECD totalt, og det ventes at samme tendens skal gjøre seg gjeldende i år.

Konkurransesevnen avhenger også av utviklingen i produktivitet og valutakurser og måles gjerne gjennom lønnskostnader pr. produsert enhet. Norsk næringslivs relative konkurranseevne ble sterkt svekket gjennom lønnsekspløsjonen i 1974 og motkonjunkturpolitikken de følgende årene og deretter sterkt bedret under pris- og lønnsstoppen i 1978–79 og som følge av devalueringen i 1978. De siste to årene har det skjedd en forverring på henholdsvis 2 og 3%, slik at lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri i fjor lå ca. 26% høyere enn i 1970 jevnført med andre land.

Men også her burde en viss bedring nå være i sikte. OECD regner med en bedring i Norges relative kostnadsposisjon på ca. 2½% i år.

Her avhenger selvsagt mye av lønnsoppgjøret til våren. Nesten 70% av kostnadene bestemmes direkte eller indirekte av lønnsnivået. Men selvsagt er ikke lønnene den eneste kostnadsfaktor av betydning. Produktivitet i videste forstand, evne til omstilling til nye produkter og ny teknologi, vilje både hos bedriftsledelse og sysselsatte til å akseptere forandringer er også meget viktig.

Omlegging krever ofte betydelige nyinvesteringer. Det er ingen tilfældighet at noen av de land som har størst konkurranseevne, også har de relativt høyeste arbeidslønninger.

De har et særlig rasjonelt og effektivt produksjonsutstyr til rådighet.

Også av denne grunn er det uheldig at investeringene i tradisjonell industri viser så markert svikt. Det bør være et mål for den økonomiske politikken å snu dette.

Det er et positivt trekk i bildet at det synes å være en utbredt vilje til å akseptere et moderat og realistisk lønnsoppgjør til

våren. Tiden bør også være inne til å overveie nye former for overskottsdeling, eventuelt medeierskap i bedriftene. Viktig er også en effektiv priskontroll i produksjon som er skjermet mot utenlandsk konkurranse.

Utenriksøkonomi

Som følge av det internasjonale tilbakeslaget ble også Norges utenriksøkonomi svekket i fjor. Det var en nedgang i volumet av utførselen av tradisjonelle varer på 1%. Derimot steg volumet av innførselen med vel 3%. Prisstigningen var omtrent like stor som for utførselsvarene, slik at bytteforholdet var omtrent uforandret.

For 1983 regner en med omtrent samme volumoppgang på ca. 2% både for tradisjonelle utførsels- og innførselsvarer og omtrent uforandrete bytteforhold. Holder dette stikk, vil innførseloverskottet for tradisjonelle varer stige fra 39 til 44 milliarder kroner. Av dette underskottet dekker nettofraktinntektene fra skipsfarten og oljeboringsplattformer omkring 12 milliarder kroner i hvert av de to årene.

Utførselen av råolje og naturgass utgjorde i fjor 53½ milliarder kroner eller 5 milliarder mer enn året før. Oppgangen i dollarkursen har hjulpet godt til her. For i år er anslaget i salderingsproposisjonen på 52 milliarder kroner. Men da er verditallene på vanlig måte nedjustert med 15% for planleggingsformål. Det rår naturligvis stor usikkerhet både med hensyn til oljeprisene og dollarkursen. Sikkerhetsmarginen betyr imidlertid at en her har en reserve i budsjett-tallene.

Driftsbalansen overfor utlandet viste i fjor for tredje år på rad overskott. Det utgjorde 5,3 milliarder kroner mot vel 13 i 1981. For i år har en derimot kommet til et underskott på om lag 6½ milliarder. Blant annet trekker økte investeringer i Nordsjøen med seg mye import. Men også her har en en sikkerhetsmargin.

Den store nettogelden overfor utlandet, som vi pådrog oss under motkonjunkturpolitikken i siste halvdel av 1970-åra og som nådde en topp på 104 milliarder, er senere redusert og utgjør nå vel 88 milliarder kroner. Det er likevel et høyt tall, og det bør være et mål etter hvert å få til en fortsatt reduksjon.

Finanspolitikk. Sparing

Bildet av norsk finanspolitikk blir vesensforskjellig ettersom en tar med oljeskattene eller ikke. Medregnet oljeskattene, er det et stort overskott før lånetransaksjoner. Dette overskottet steg i fjor fra 9 til 10 milliarder kroner. For i år er anslaget 6,7 milliarder etter den vanlige nedjusteringen av oljeinntektene.

Målt på denne måten, er den norske finanspolitikken stram jevnført med andre land. Ifølge OECD utgjør overskottet nesten 5% av bruttonasjonalproduktet både i fjor og i år. For alle de andre landene som er med i den sammenliknende analysen, ventes underskott — til dels store underskott — i år.

De store skatteinntektene av olje- og gassutvinningen har ført til en radikal bedring av statsfinansene de siste årene. For i år ventes en nedgang i skatter og avgifter av olje- og gassutvinningen, men det er selvsagt usikkert hvor stor den blir.

De samlede skatter og avgifter i oljesektoren utgjorde i fjor 30 milliarder kroner. Storparten av disse inntektene er trukket inn i norsk økonomi, men vel 5 milliarder kom til uttrykk som overskott på driftsbalansen med utlandet.

Oljeskattene begrenser norsk etterspørsel mye mindre enn andre skatter. Resultatet har derfor vært betydelige pressvirkninger i norsk økonomi. Men det bør også understrekes at en del av oljeskattene kommer *istedenfor* andre skatter og representerer skatt på avkastning av produksjonsmidler

som er satt inn i en vekstindustri. Regnet uten oljeskattene, ventes det i år et underskott før lånetransaksjoner på 20½ milliarder kroner eller 1 milliard mer enn i fjor. I tillegg finansieres via statsbudsjettet også utlån til statsbankene og Statoil med til sammen ca. 16 milliarder kroner. Totalt er finanspolitikken blitt litt mer ekspansiv som følge av de endringene som har skjedd under budsjettbehandlingen, men ikke mer ekspansiv enn i fjor.

En viktig side ved norsk finanspolitikk er den meget lave beskatningen av fast eiendom og inntekt av slik eiendom, langt lavere enn hva som er vanlig i OECD-land. Fast eiendom, som boliger, hytter osv., vurderes til en liten brøkdel av sin omsetningsverdi — kanskje 15% eller lavere — og deretter regner en med bare 2½% inntekt av denne verdi. Samtidig blir det gitt fulle inntektsfradrag for lånerentene. Disse dobbelte skattefordelene sammen med inflasjonen stimulerer etterspørselen i denne sektor på kunstig og urasjonell vis. Og de er til størst fordel for høye inntekter og formuer. En viss justering — i første omgang kanskje tilbake til det reelle nivået for boligbeskatningen i begynnelsen av 1970-åra — ville skape rom for en omlegging av finans- og skattepolitikken. F.eks. kunne en renonsere på noen av de skatte- og avgiftsforhøyelser som har bidratt til å øke prisstigningen.

Et av de beste mål en har på utviklingen i norsk realøkonomi, er netto spareraten. Den måler hvor stor del av Norges disponible nasjonalinntekt som går til øking i nasjonalformuen i form av utbygging av produksjonsapparatet, dvs. til bruttoinvesteringer fratrasket kapitalslit — eller til kapitaleksport i form av investeringer ute eller gjeldsavdrag. Spareraten har tradisjonelt ligget høyt i Norge, særlig på grunn av høy offentlig sparing. Gjennom etterkrigstiden har meget høye investeringer og høy sparing lagt grunnlaget for sterkere vekst i norsk økonomi enn i de fleste andre

industriland. Etter OECDs siste sammenliknende statistikk, som gjelder for 1981, har Norge nå det nest høyeste brutto-nasjonalprodukt pr. innbygger av de 24 medlemslandene. Bare Sveits kommer foran. Dette resultatet skyldes i stor utstrekning høy sparing og høye investeringer.

I 1960-åra og begynnelsen av 1970-åra lå netto spareraten på ca. 16%. På grunn av sterk øking i offentlig forbruk og overføringer i samband med motkonjunkturpolitikken i annen halvdel av 1970-åra sank spareraten sterkt og lå på 8–9% i 1977 og 1978.

Men senere har det skjedd en sterk oppgang, nå ligger spareraten på vel 17%. En stor del av dette reflekterer de store inntektene av olje- og gassutvinningen. Vel sjetteparten av landets ressurser nyttes altså til nettosparing. Dette er et meget positivt trekk i norsk økonomi. En stor del av denne sparingen tar formen av høye investeringer. De er fortsatt blant de relativt aller høyeste i OECD-området. Bare i Japan ligger investeringsraten noe høyere. En annen del går til investeringer i utlandet og gjeldsbetaling. Utviklingen i år vil avhenge både av oljeinntektene, som altså vil gå noe ned, og av privatsparingen, som blir stimulert ved ulike tiltak.

Penge- og kredittpolitikken

Stagnasjonen i verdensøkonomien og i norsk økonomi har aktualisert spørsmålet om en omlegging av kredittpolitikken i mer ekspansiv lei. En forsiktig dreining i denne retning er alt påbegynt. Men på grunn av prisstigningen har den hittil ikke vært ført så langt her i landet som i de fleste andre industriland. Den sterke oppgangen i arbeidsløsheten og den markerte svikten i investeringene i industrien gjør tiltak for å stimulere veksten gjennom noe rommeligere kredittforhold og lavere renter

aktuelle. En slik oppmyking er på mange måter mer rasjonell enn ekspansive finanspolitiske tiltak, som oftest stimulerer forbruket.

Utviklingen på obligasjonsmarkedet i fjor var meget forskjellig fra året før. Private og kommuners opplåning ble 2½ milliarder kroner lavere. Det skyldes blant annet nye forskrifter som begrenset de private kredittforeningers adgang til å legge ut obligasjoner vesentlig. I tillegg var det liten etterspørsel etter såkalte prosjektlån, dvs. obligasjonslån over 35 mill. kroner som bedrifter kan ta opp direkte i obligasjonsmarkedet uten å gå veien om kredittforetakene. Lavere industriinvesteringer gjør at etterspørselen etter langsiktig kreditt er blitt mindre. Vurdert fra finansieringssiden, kan det synes som om investeringssvikten først og fremst har rammet større prosjekter, f.eks. i form av nyetableringer, mens lånekøene i kredittforeningene kan tyde på at investeringsetterspørselen for øvrig holder seg bedre oppe.

Salget av obligasjoner ble lenge hovedsakelig sikret gjennom plasseringsplikten for bankene og de andre kredittinstitusjonene. Men den omleggingen til et mer markedsorientert system som nå er kommet langt, har forandret situasjonen i så måte sterkt. Også likvide personer og bedrifter kjøper obligasjoner i stigende utstrekning. Statoils lån er et eksempel på dette, og vi har senere hatt flere obligasjonslån som er blitt overtegnet. Forventning om at rentenivået nå har nådd toppen, har spilt inn. Det relativt høye norske rentenivået har også i enkelte tilfelle stimulert tegning fra utlandet.

Verdi-spar '82 står i en særstilling på grunn av indekssikringen av realverdien. Men det bør være en målsetting å øke interessen for kjøp av statspapirer generelt. Mulighetene til å drive f.eks. markedsoperasjoner som et ledd i kredittpolitikken, vil blant annet være avhengig av om en slik interesse finnes.

Et godt fungerende annenhåndsmarked for obligasjoner er en viktig forutsetning for at husholdninger og bedrifter skal være interessert i obligasjoner. Norge er et av de meget få industriland der et slikt marked inntil nylig nesten ikke fantes. Det initiativ som en av våre største banker har tatt de siste månedene for å få i gang et mer effektivt annenhåndsmarked, må derfor hilses velkommen. En markedsbestemt rente er en nødvendig forutsetning for at obligasjonsmarkedet skal fungere godt.

Men en slik markedsbestemt rente har vi nå også langt på vei fått. En annen viktig faktor vil være aktiv medvirkning fra bankenes side for å stimulere likvide bedrifter og personer til kjøp av statsobligasjoner og andre obligasjoner.

Den samlede utlånsveksten fra bankene i fjor på 12 milliarder kroner var 1 milliard mer enn opplegget i kredittbudsjettet, men noe lavere enn året før, da veksten var vel 12½ milliarder kroner. Utlånene fra forretningsbankene ble styrt ved at en stor andel av bankene ble regulert gjennom den såkalte B-lånsordningen. Denne reguleringen innebærer at banker som låner over et gitt nivå i Norges Bank, blir pålagt å holde utlånsveksten i en periode framover innenfor en ramme fastsatt med utgangspunkt i kredittbudsjettet. Primærreserverkravet er det viktigste virkemiddel myndighetene kan bruke for å påvirke bankenes opplåning i Norges Bank, og derved hvor mange banker som blir regulert i henhold til B-lånsordningen. Sparebankene var undergitt direkte utlånskontroll, da de ikke kunne pålegges samme primærreserverkrav som forretningsbankene. Men nå er bestemmelsene i så måte blitt de samme for de to bankgruppene, og den direkte reguleringen av sparebankenes utlån ble opphevet fra årsskiftet.

Utlånsstyringen nødvendiggjør en stram likviditetspolitikk overfor bankene. I fjor førte det tidvis til en valutainngang som medførte et ikke ønsket appresieringspress.

Dette ble motvirket gjennom operasjoner i terminmarkedet, valutaswapper osv. I løpet av de siste årene har for øvrig operasjoner i valutamarkedet blitt stadig viktigere for den løpende likviditetspolitikken overfor bankene.

Kreditt-tilførselen fra bankene og over obligasjonsmarkedet pluss lån fra staten og statsbankene gir sammen med likviditetsvirkningen av statens inntektsunderskott den samlede likviditetstilførsel til private og kommuner fra innenlandske kilder. Størrelsen på denne likviditetstilførselen er en viktig rettesnor for virkemiddelbruken i kredittpolitikken.

Ved inngangen til 1982 gav Norges Bank uttrykk for at den innenlandske likviditetstilførselen burde holdes innenfor intervallet 35–39 milliarder kroner. Når en korrigerer for effekten av Verdi-spar og at lån fra staten til Statoil ble mindre enn forutsatt, kan en si at den faktiske tilførselen holdt seg innen denne ramme. En regner nå med at den innenlandske likviditetstilførselen i 1983 vil bli omtrent like stor som i 1982.

Den samlede virkning på publikums likviditet eller pengemengden framkommer når tilførselen fra staten og kredittsystemet korrigeres for den inndragning som finner sted ved publikums nettokjøp av valuta fra bankene. Utslagene kan her være store og vanskelige å beregne. Veksten i publikums likviditet var 10½% i fjor og vil ventelig bli noe høyere i år.

Publikums likviditet eller pengetilgangen og andre måltall for likviditetstilførselen tillegges stor betydning i de fleste land. Og kontroll med likviditetstilgangen er utvilsomt et viktig ledd i kampen mot inflasjonen. Men den er ikke tilstrekkelig. Den konkrete utformingen av finanspolitikken betyr mye for etterspørselsreguleringen. Kredittbudsjettet spiller en viktig rolle for kanaliseringen av kreditt-tilgangen. Og ikke minst er inntektspolitikken et meget viktig ledd i etterspørselsreguleringen.

Det uregulerte kredittmarked har eks-

pandert sterkt de siste årene. De fleste lånene gis med garanti fra banker og andre finansinstitusjoner. Omfanget av disse garantiene er nå underlagt regulering. Men en bør realistisk se i øynene at omgåelsesmulighetene er store. Og det spiller her en viktig rolle at i vårt samfunn er risikoen i samband med de fleste kreditt-transaksjoner liten.

Kreditttilførselen i 1982 holdt seg innen de oppsatte måltall i høyere grad enn hva tilfellet har vært de siste årene. Men dette krevde også omfattende og aktiv bruk av de ulike kredittpolitiske virkemidlene. Viktig er også utviklingen i retning av en mer markedsorientert kredittpolitikk. Det er å håpe at den vil holde fram i tiden som kommer.

Det ble foretatt lettelser i kredittpolitikken flere ganger gjennom 1982. Både ved framleggelsen av revidert nasjonalbudsjett 1982 og nasjonalbudsjett 1983 ble forretnings- og sparebankenes utlånsrammer for 1982 økt — sist fra 10 til 11 milliarder kroner.

Primærreservekravet for sørnorske forretningsbanker ble satt ned fra 12% til 8% fra 1. november og ytterligere redusert til 7% fra årsskiftet. Også primærreservekravet for sørnorske sparebanker ble redusert 1. november — fra 8,5 til 6%. I samband med at den direkte utlånsreguleringen av sparebankene ble opphevet fra årsskiftet, økte en imidlertid reservekravet for sørnorske sparebanker fra 6 til 7%, dvs. til samme nivå som reservekravet for forretningsbankene. Begge bankgruppene er nå underlagt samme virkemiddelbruk. Nordnorske banker har ikke vært pålagt primærreservekrav siden i første halvdel av 1970-åra.

I 1982 ble plasseringsplikten for bankene redusert fra 30 til 20% for sørnorske banker og fra 15 til 10% for nordnorske banker. Satsene er ytterligere redusert i år — til 15% for sørnorske banker og 5% for nordnorske banker.

Det er altså truffet flere tiltak for å

myke opp kredittpolitikken. Utlånsrammene i forretnings- og sparebankene er i salderingsproposisjonen satt opp til 12,5 milliarder kroner. Bankenes utlånsvekst i år vil i tilfelle bli 11% jevnført med utlånsmassen ved årsskiftet. Siktemålet er å styrke toppfinansieringen og lette boligfinansieringen.

Disse tiltakene går i rett lei. Spørsmålet kan reises om de går langt nok. Nesten alle land i den vestlige verden har altså lagt om kredittpolitikken med sikte på rommeligere kredittvilkår og lavere renter for på den måten å stimulere investeringene og redusere arbeidsløsheten. Denne omleggingen er muliggjort ved en sterk reduksjon i inflasjonsraten i de aller fleste land.

Det er nettopp den høye inflasjonen i Norge som skaper målkonflikten. Men selv om inflasjonsraten her fortsatt er høy på 12 måneders basis, er det altså skjedd en klar demping i løpet av det siste halvåret.

Et synspunkt som ofte blir framført, er at realrentene ikke er høye på grunn av inflasjonen. Dette resonnementet kan ha betydelig relevans ved langsiktige investeringer i boliger, fabrikkbygg, skip osv. Men en må heller ikke overdrive det. Renter som er høye på grunn av forventet inflasjonsgevinst for låntakeren over lånets løpetid, betyr høye utbetalinger i de første årene. Denne likviditetsvirkningen kan være en sterkt bremsende faktor både for bedrifter og personer hvis hovedproblem er om de vil tjene nok penger til å betjene lånet også i den første tiden. En annen betenkelig side ved meget høye renter er at de lett vil stimulere prisstigningen ved at rentene blir overveltet i prisene for skjermet virksomhet. Forholdet mellom rentenivået i Norge og i utlandet er heller ikke uten betydning for konkurranseevnen. Høye og stabile renter i Norge mens renten i utlandet går ned, vil skjerpe de relative kostnadsforholdene for det konkurranseutsatte næringsliv i Norge, som ikke kan overvelte kostnadene i prisene.

En ytterligere tilnærming av norsk kreditt- og rentepolitikk til den internasjonale synes derfor i dag vel begrunnet. Kreditt-rammene bør fortsatt forsiktig økes, kredittpolitikken mykes opp og rentene til-
lates å falle noe. Det vil gi norsk næringsliv bedre muligheter for nyinvesteringer og lageropplegg med sikte på å utnytte de mulighetene en internasjonal økonomisk oppgang etter hvert vil skape. Og det vil kunne redusere arbeidsløsheten, som både ut fra økonomiske og menneskelige omsyn tar til å bli uforsvarlig høy.

Valutapolitikk

Også fjoråret var preget av uro på de internasjonale valutamarkedene. De sterke svingningene i valutakursene skapte betydelige problemer for verdenshandelen og førte til store kapitalbevegelser mellom landene.

Størst preg på fjoråret satte nok den sterke oppgangen i dollarens verdi. Den stramme pengepolitikken i USA førte til meget høye rentesatser og sterk oppgang i dollarkursen. Omleggingen av den økonomiske politikken på ettersommeren førte imidlertid til en nedgang i eurodollarrentene fra over 16% til 9½% i løpet av annet halvår i fjor. Likevel fortsatte dollaren å appresiere overfor de andre hovedvalutaene fram til og med oktober. Da falt den. Men det er fremdeles stor usikkerhet omkring denne viktigste verdensvalutaen. Forventninger om ny renteoppgang, politiske faktorer osv. spiller inn. Dollaren steg på nytt. I løpet av 1982 ble oppgangen 19% i forhold til pund sterling, 7% i forhold til yen og 6% i forhold til tyske mark. Fremdeles må nok dollaren sies å være noe overvurdert.

I løpet av fjoråret falt *norske kroner* i verdi overfor dollaren med vel 21%. Kronen sank også i verdi overfor de fleste andre valutaer, således med 15% overfor tyske mark og 2½% overfor pund sterling. Bare

svenske kroner beveget seg i motsatt retning. Det mest brukte internasjonale mål er Valutafondets MERM-metode. Etter den var kronens internasjonale verdi ved årets utgang vel 10% lavere enn ved begynnelsen. Mot slutten av fjoråret og hittil i år har kronen på den andre siden appresiert litt i verdi. Kronens effektive verdi er nå omtrent den samme som i 1970, men 13% lavere enn i 1975.

Fallet i kronens internasjonale verdi må ses i samband med kursjusteringene i fjor høst. Den sterke oppgangen i dollaren, som hadde en vekt på 25% i den norske valutakurven, førte til en utilsiktet kursstigning for kronen. Derfor ble dollarens vekt i august redusert til 11% med tilsvarende større vekt for andre valutaer, spesielt EMS-valutaene. Det førte til en gjennomsnittlig nedjustering av kronens verdi overfor andre valutaer med vel 3%, som måneden etter ble fulgt opp av en direkte devaluering på 3%, altså til sammen vel 6%.

Alle de skandinaviske valutaene ble devaluert i fjor. I en særstilling står likevel den svenske devalueringen på 16%. Den var den største noe industriland har foretatt siden 1949. Den utløste internasjonal bekymring for en utvikling i retning av de konkurrerende devalueringer som preget 1930-åra. Den førte også til betydelig press mot norske kroner, men det gav seg raskt. Kurvsystemet fører i et slikt tilfelle til en delvis kompenserende kursjustering for andre valutaer. Men det er til liten hjelp for de bedrifter som rammes spesielt av kursforskyvningene for enkelte valutaer. Det er i det hele et stort problem at ingen kurspolitikk i dag kan sikre stabilitet overfor de viktigste valutaene samtidig.

Et mer effektivt internasjonalt samarbeid på dette området er derfor meget ønskelig. Valutafondets autoritet og innflytelse bør styrkes. Her i Europa spiller kurssamarbeidet i EMS en viktig rolle. Et mer aktivt samarbeid om kursstabilisering og intervensjoner i valutamarkedene mellom EMS-

landene på den ene siden og Sambandsstatene, Storbritannia og Japan på den andre er også meget viktig.

Norges Bank foretar betydelige intervensjoner i valutamarkedene. Det skjer i daglig kontakt med en gruppe andre sentralbanker, som er med i EMS og/eller 10-landsgruppen. Formålet med intervensjonene er både å stabilisere kursutviklingen og å påvirke den innenlandske likviditet. Konsentrasjonen av de store oljeskattbetalinger om to tidspunkter i løpet av året har økt behovet for slike intervensjoner både i spot- og terminmarkedet.

Norges Banks valutareserver utgjorde ved årsskiftet 49 milliarder kroner. Det var en oppgang i løpet av året på 12 milliarder kroner eller 32%. Oppgangen skyldes stigningen i dollarens internasjonale verdi, et høyt rentenivå og overskott på driftsbalansen overfor utlandet.

Av reservene er 50% plassert i bankinnskott og vel 40% i utenlandske verdipapirer. $\frac{3}{4}$ av reservene er plassert i dollarfordringer. I fjor var det altså en stor fordel å ha så mye i dollar, men det behøver jo ikke alltid å være slik.

Norges Banks internasjonale reserver svarer til bortimot seks måneders vareimport. Jevnført med andre land, er det et meget tilfredsstillende, men likevel ikke ekstraordinært høyt nivå. Og ved vurderingen av behovet for valutareserver bør det også tillegges stor vekt at markedsutsiktene for olje og gass er meget usikre. Rommelige valutareserver gir større frihet i likviditetsstyringen. De gir også større frihet i den økonomiske politikken under de meget usikre internasjonale konjunkturf forholdene. Endelig kan det være grunn til å peke på at det i den nærmeste tiden framover forfaller meget store avdrag på statens lån i utlandet.

Den alvorlige internasjonale betalingskrisen har reist store nye krav til Valutafondet. Fondet kan som internasjonal institusjon stille krav også om omlegging av den økonomiske politikken i låntakerlandene for å rette opp situasjonen. I neste omgang kan dette muliggjøre avtaler om ordning av den kolossale gjeld til de store forretningsbankene som særlig de ikke-oljeproduserende utviklingslandene og de østeuropeiske landene har pådratt seg.

For å løse slike oppgaver, trenger Valutafondet sterkt økte ressurser. En stor ny kvoteforhøyelse blir derfor gjennomført i år. De nordiske landene har støttet den størst mulige forhøyelse — helst nær en fordobling — mens særlig USA har holdt igjen. Resultatet ventes å bli en øking på knapt 50%.

Valutafondet er ikke primært noen u-hjelps-institusjon, selv om enkelte hjelpetiltak overfor u-landene er innebygd i systemet. Utviklingshjelpen blir imidlertid i første rekke en oppgave for Verdensbanken, IDA og de enkelte industrilands bevilgninger til hjelptiltak.

Den internasjonale betalingsbanken i Basel, BIS, støtter opp om flere av Valutafondets og enkeltstatenes og forretningsbankenes kredittavtaler ved kortsiktige kreditter, såkalte "bridging operations", oftest mot garanti fra en gruppe av sentralbanker. Norges Bank deltar i flere slike ordninger og har også plassert midler i Verdensbanken og i Valutafondet.

Sluttord

Vi har gått inn i det mest problemfylte året norsk økonomisk politikk har stått overfor siden 1930-åra. De internasjonale signalene er uklare. Men de positive trekkene er blitt mer markerte ettersom inflasjonsraten faller, kredittpolitikken mykes opp og rentene synker i de aller fleste industriland. På den måten legges grunnlaget for ny vekst.

Et stort problem i mellomfolkelig økonomisk politikk er tendensen hos nesten alle land til å prøve å bedre sin konkurranseevne. Ikke alle kan nå et slikt mål samtidig. Her ligger et særlig ansvar på de landene som både har god konkurranseevne og store betalingsoverskott, slike som Japan, Vest-Tyskland, Nederland og Sveits. USA venter nå store underskott på driftsbalanen, men har også særlig stor evne til å bære slike underskott. En annen viktig side ved den internasjonale samordningen er å stanse og snu de proteksjonistiske tendenser som er blitt så tydelige i mange land.

Men selvsagt har også de andre landene viktige oppgaver når det gjelder en samordnet økonomisk ekspansjonspolitik. Det gjelder også Norge. La oss huske at de små industriland med sin åpne økonomi har en langt større andel av verdens utenrikshandel enn av bruttonasjonalproduktet. De er blitt vitalt interessert i ny vekst i verdensøkonomien og i fritt varebytte mellom landene. Bare ved en effektiv internasjonal samordningspolitikk kan vi sikre at de klart positive tegn som nå er til stede, blir til en ny internasjonal oppgangskonjunktur. Det er derfor grunn til å være tilfreds med det initiativ som er tatt fra norsk side overfor OECD.

Norsk næringsliv har en struktur som burde skape særlige muligheter for å dra nytte av en oppgang i verdensøkonomien. De fleste viktige utførselsnæringene er utpregete vekstnæring. Norge hører til de land som er blitt liggende etter i internasjonal konkurranseevne. Men et moderat og realistisk lønnsoppgjør til våren burde kunne sikre en bedring her.

Det er også meget viktig å legge grunnlaget for å rette opp det sterke fallet i investeringene i tradisjonelle industrier. En bør satse på vekstindustri og teknologisk høyt utviklet virksomhet og stimulere omlegging til slik industri. En del av våre industribedrifter hører her til de ledende i verden.

Det er imidlertid viktig å unngå å legge for kortsiktige perspektiver til grunn. Avgjørende må være *trenden* i utviklingen. Det må f.eks. være forsvarlig å se på produksjonen av aluminium, ferrolegeringer, elektrotekniske produkter osv. som eksempler på industrigrøner der trenden peker klart oppover, selv om det i dag er en stor overkapasitet til stede. Når oppsvinget i verdensøkonomien får tilstrekkelig styrke, vil etterspørselen etter slike produkter ta seg markert opp.

Enkelte selektive støttetiltak kan være fullt forsvarlige hvis en selekterer de rette områder, der et oppsving i verdensøkonomien med sikkerhet fører til økt etterspørsel. Ja, det kan endog i visse tilfelle være riktig å stimulere produksjon for lager i den nåværende dype resesjon i verdensøkonomien.

Med dette viktige forbeholdet når det gjelder produksjon med klart økende underliggende trend, bør det likevel understrekes at det kanskje viktigste utgangspunkt for næringspolitikken bør være å akseptere *omstillinger*. Det fører igjen med seg at å bytte arbeidsplass og bytte jobb, blir nødvendig for mange sysselsatte.

Kraftprisene og elektrisitetsavgiften er av sentral betydning for flere av de viktigste, sterkt konkurranseutsatte industrigrøner. Det bør være grunn til å overveie på nytt retningslinjene for pris- og avgiftspolitikken på dette området.

Oljevirkosomheten har selvsagt gitt norsk økonomi store fordeler. Den har bidratt til å omstrukturere viktige deler av norsk nærings- og arbeidsliv i retning av en vekstindustri. Den har gjort det mulig at Norge i fjor fremdeles var et av de få industriland med overskott på driftsbalansen overfor utlandet.

La meg her skyte inn at det synes vanskelig å akseptere den utstrakte bruk av begrepene olje-Norge og fastlands-Norge, som om disse to skulle kunne isoleres fra hverandre f.eks. når det gjelder utviklingen

av driftsbalansen overfor utlandet eller balansen på statsbudsjettet. Mye av de produksjonskreftene som nyttes i oljevirk-
somheten og i leveranser til denne virksom-
heten, ville ellers gjort en innsats som også
ville bidratt — om enn ikke i samme grad —
til skatteinntekter og bedring i betalings-
balansen. En hovedgrunn til det er at det er
noen av våre mest effektive bedrifter med
størst omstillingsevne og initiativ og med
den best kvalifiserte arbeidskraft som har
gjort en særlig positiv innsats i denne
sektoren. Rundt regnet 50 000 mennesker
arbeider i virksomheter som er knyttet til
olje- og gassproduksjonen i Nordsjøen.

En annen sak er bruken av store deler av
oljeinntektene innenlands. Av samlede skat-
ter og avgifter på olje- og gassutvinningen i
fjor på omkring 30 milliarder kroner kom
vel 5 milliarder til uttrykk i form av
overskott på driftsbalansen overfor utlan-
det. Den øvrige delen har finansiert langt
større statsutgifter enn en ellers ville hatt.
Det har igjen ført til økt kjøpepress fordi
oljeskattene begrenser annen norsk etter-

spørsel mye mindre enn andre skatter. En
må imidlertid kunne hevde at en utvikling i
denne retning har vært uunngåelig i et
demokrati. Men den har gått noe for raskt
og for langt.

Utviklingen har ført til ekspansjon i
tjenesteytende virksomhet, blant annet i
helse-, sosial- og utdanningssektoren. I et
land med så høy sysselsetting som Norge
har en uunngåelig konsekvens vært at ar-
beidskraft i noen grad er blitt trukket ut av
konkurransutsatte næringer og over til
disse skjermete næringer. En mer positiv
virkning er at det på denne måten er blitt
skapt økte sysselsettingsmuligheter for
kvinner.

Problemene framfor oss er altså store.
Men vi har også store muligheter for å løse
dem. En meget høy sparerate og investe-
ringsrate, driftsoverskott på betalingsbala-
sen og på statsbudsjettet medregnet olje-
skattene er betydningsfullt. Og flere av våre
viktige utførselsnæringer har gode forutset-
ninger for å kunne dra nytte av det
oppsvinget i verdensøkonomien som når ser
ut til å være i emning.